

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
DİN PSİKOLOJİSİ BİLİM DALI

ALLAH ALGISI ve BİLİŞSEL ÇARPITMALAR İLİŞKİSİ

Gülsüm Nur ATLIOĞLU

Yüksek Lisans Tezi

Danışman
Prof. Dr. Adem ŞAHİN

Konya 2022

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü

Bilimsel Etik Sayfası

Öğrencinin	Adı Soyadı	Gülsüm Nur ATLIOĞLU		
	Numarası	18810201029		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Felsefe ve Din Bilimleri/ Din Psikolojisi		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	X	
		Doktora		
Tezin Adı	Allah Algısı ve Bilişsel Çarpıtmalar İlişkisi			

Bu tezin hazırlanmasında bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Öğrencinin Adı Soyadı
İmzası
Gülsüm Nur ATLIOĞLU

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü

ÖZET

Öğrencinin	Adı Soyadı	Gülsüm Nur ATLIOĞLU			
	Numarası	18810201029			
		Felsefe ve Din Bilimleri / Din Psikolojisi			
	Programı	Lisans	Tezli Yüksek	x	
			Doktora		
	Tez Danışmanı	Prof. Dr. Adem ŞAHİN			
Tezin Adı	Allah Algısı ve Bilişsel Çarpıtmalar İlişkisi				

Bu çalışma Allah algısı ve bilişsel çarpıtmalar ilişkisini ortaya koymak amacıyla yapılmıştır. Çalışmamız beş bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde Allah algısı konusu işlenmiştir. Bu başlık altında Tanrı algısı kavramı, kuramlara göre Tanrı algısının oluşumu ve gelişimi, olumlu ve olumsuz Allah algısı ve İslam'da Allah algısı konularına yer verilmiştir.

Çalışmamızın ikinci bölümünü bilişsel çarpıtmalar konusu oluşturmaktadır. Bu bölümde bilişsel psikoloji ve bilişsel davranışçı yaklaşım hakkında bilgi verilmiştir. Bilişsel şemalar, otomatik düşünceler, ara ve temel inançlar kavramları açıklanmıştır. Teorik arka plan oluşturulduktan sonra bilişsel çarpıtmalar ele alınmıştır.

Üçüncü bölümünde araştırmanın modeli, hipotezleri, sayıtları, sınırlılıkları, evren ve örnekleme, veri toplama araçları, uygulama ve verilerin analizinde kullanılacak teknikler genel olarak açıklanmıştır.

Çalışmamızın dördüncü bölümünde araştırma bulguları verilmiştir. Beşinci ve son bölümde ise bulguların değerlendirilmesi yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Allah Algısı, Bilişsel Çarpıtmalar

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü
ABSTRACT

Author's	Name and Surname	Gülsüm Nur ATLIOĞLU		
	Student Number	18810201029		
	Department	Felsefe ve Din Bilimleri / Din Psikolojisi		
	Study Programme	Master's Degree (M.A.)	x	
		Doctoral Degree (Ph.D.)		
	Supervisor	Prof. Dr. Adem ŞAHİN		
Title of the Thesis/Dissertation	Relationship Between Perception of Allah and Cognitive Distortion			

This study performed to reveal the relationship between perception of Allah and cognitive distortion. The study consist of five parts. In the first part, the subject of perception of Allah discussed. The subjects of Allah perception concept, the formation and development of the perception of God according to the theories, positive and negative perception of Allah and perception of Allah in Islam included.

The second part of our study is the subject of cognitive distortions. In this section, information about cognitive psychology and cognitive behavioral approach given. Cognitive schemes, automatic thoughts, intermediate and core beliefs concepts explained. After the theoretical background is formed, cognitive distortions discussed.

In the third part, the research model, hypotheses, assumptions, limitations, universe and sample, data collection tools, application and techniques to be used in data analysis are explained in general.

In the fourth part of our study, research findings are given. In the fifth and last part, the findings were evaluated.

Key Words: Perception of Allah, Cognitive Distortion

ÖNSÖZ

Araştırmamızda “Allah Algısı ve Bilişsel Çarpıtmalar İlişkisi” çalışılmıştır. Allah algısı, müslüman bireyin Allah’a yönelik tüm atıfları, duygu ve düşüncelerini kapsayan bir kavramdır. Araştırmamızın diğer bir kavramı olan bilişsel çarpıtmalar, inançlar veya şemalar sebebiyle bilgi işleme sürecinde ortaya çıkan hatalı ve yanlış düşünme ve algılamalardır.

Çalışmamız Allah algısı ve bilişsel çarpıtmalar ilişkisini nicel yöntemle ortaya koymayı amaçlamaktadır. Kullanılan ölçekte “Allah” ifadesi geçtiğinden dolayı tezin başlığı “Allah Algısı ve Bilişsel Çarpıtmalar İlişkisi” şeklinde düzenlenmiştir. Ancak Allah algısı konusu anlatılırken gerek kuramsal yaklaşımlar gerekse de alan dili dikkate alınarak Tanrı kavramı da kullanılmıştır. Bu iki kavramın ilişkisini doğrudan ele alan bir çalışmaya ulaşılammıştır. Psikolojik sağlık ile ilgili kavramlarla birlikte işlenen Allah algısı ve bilişsel çarpıtmalar araştırmalarında zıt yönlü ilişkiler saptanmıştır. Çalışmamız alanda ilk olma ve boşluğu doldurma yönünden önemlidir. Ayrıca bilişsel psikoloji açısından dini kavramları incelenmesinde fikir vericidir.

Çalışmamız beş bölümden oluşmaktadır. İlk iki bölümde olarak teorik çerçeve oluşturulmuştur. Teorik çerçevede Allah algısı ve bilişsel çarpıtmalar konuları işlenmiştir. Allah algısı bölümü, Tanrı algısı, psikolojik kuramlara göre Tanrı algısının oluşumu ve gelişimi, olumlu-olumsuz Tanrı algısı ve İslam’da Allah kavramı konularını kapsamıştır.

Bilişsel çarpıtmalar konusu; bilişsel psikoloji, bilişsel davranışçı yaklaşım, bilişsel şemalar, ara-temel inançlar, otomatik düşünceler konuları çerçevesinde ele alınarak temellendirilmiştir. Bu bağlamda bilişsel çarpıtmalar ayrıntılı şekilde incelenmiştir.

Üçüncü bölümde uygulama yöntemi ve işlemi hakkında bilgi verilmiştir. Tanrı algısıyla ilgili verilerin toplanmasında Özlem Güler tarafından geliştirilen “*Tanrı Algısı Ölçeği*”, bilişsel çarpıtmalarla ilgili verilerin toplanmasında ise John Briere tarafından geliştirilen, Türkçeye uyarlaması H. Yavuzer ve Meral Ağır tarafından yapılan “*Bilişsel Çarpıtmalar Ölçeği*”, kullanılarak uygulama yapılmıştır. Uygulama, Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat, Eğitim, Mühendislik ve Sosyal ve Beşeri Bilimler fakültelerinde öğrenim gören 497 katılımcıyla gerçekleştirilmiştir. Elde edilen veriler SPSS programına aktarılmış ilgili istatistiksel analizler yapılmıştır. Bulguların değerlendirilmesiyle araştırmamızın son bölümü oluşturulmuştur.

Bu araştırmanın her aşamasında yardım ve rehberlik eden danışman hocam Prof. Dr. Adem şahin'e teşekkürlerimi arz ederim. Çalışmamın uygulama sürecinde yardımcı olan babam Halis Atlıoğlu'na ve kuzenim Hanife Sena Gür'e teşekkür ederim. Ayrıca Doç. Dr. Süleyman Barbaros Yalçın, Prof. Dr. Ali Kahraman, Prof. Dr. Mehmet Birekul ve Doç. Dr. Ferhat Tekin'e teşekkürü borç bilirim.

Gülsüm Nur Atlıoğlu

Konya, 2022

İÇİNDEKİLER

Özet	iii
Abstract	iv
Önsöz.....	v
İçindekiler	Vii
Tablolar	x
Şekiller.....	xi
Kısaltmalar.....	xii
GİRİŞ.....	1
I. Araştırmanın Konusu	1
II. Araştırmanın Amacı ve Önemi	4
III. Konuyla İlgili Yapılan Çalışmalar	5

BİRİNCİ BÖLÜM

TANRI VE ALLAH ALGISI

1.1. Tanrı Algısı Kavramı.....	8
1.2. İlgili Psikoloji Kuramlarına Göre Tanrı Algısının Oluşumu	10
1.2.1. Psikanaliz Kuramı Açısından Tanrı Algısı.....	10
1.2.2. Analitik Kuram Açısından Tanrı Algısı.....	12
1.2.3. Nesne İlişkileri Kuramı Açısından Tanrı Algısı.....	13
1.2.4. Bağlanma Kuramı Açısından Tanrı Algısı.....	16
1.2.5. Bilişsel Kuram Açısından Tanrı Algısı.....	19
1.3. Olumlu ve Olumsuz Tanrı Algısı.....	26
1.4. İslam'da Allah Kavramı	28

İKİNCİ BÖLÜM

BİLİŞSEL PSİKOLOJİ VE BİLİŞSEL ÇARPITMALAR

2.1. Bilişsel Psikoloji.....	31
2.3. Bilişsel Şemalar.....	32

2.4. Otomatik Düşünceler.....	33
2.5. Ara İnançlar	35
2.6. Temel İnançlar	36
2.7. Bilişsel Çarpıtmalar.....	37

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ARAŞTIRMA

3.1. Yöntem	43
3.1.1. Araştırmanın Modeli	43
3.1.2. Araştırmanın Hipotezleri.....	45
3.1.3. Araştırmanın Sayıltıları.....	47
3.1.4. Araştırmanın Sınırlılıkları	47
3.1.5. Araştırmanın Evreni ve Örneklemi	47
3.1.6. Veri Toplama Araçları	54
3.2. İşlem	55
3.2.1. Uygulama	55
3.2.2. Verilerin Analizi	56

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

BULGULAR

4.1. Allah Algısı ve Bağımsız Değişkenlerle İlgili Bulgular.....	57
4.1.1. Allah Algısı ve Demografik Değişkenler İle İlgili Bulgular	57
4.1.1.1. Yaş Değişkeni	57
4.1.1.2. Cinsiyet Değişkeni.....	58
4.1.1.3. Anne Tutumu Değişkeni.....	58
4.1.1.4. Baba Tutumu Değişkeni	60
4.1.2. Allah Algısı ve Dindarlık İle İlgili Bağımsız Değişkenler.....	61
4.1.2.1. Anne-Baba Arkadaş Çevresi Dindarlık Düzeyi Kendi Dindarlık Algısı ve Dine Verilen Önem Derecesi Değişkenleri	62
4.1.2.2. Din Eğitimi Alma Durumu Değişkeni	63
4.1.2.3. Sevgi Temelli Din Eğitimi Alma Durumu Değişkeni	64
4.1.2.4. Korku Temelli Din Eğitimi Alma Durumu Değişkeni	64
4.2. Bilişsel Çarpıtmalar ve Bağımsız Değişkenlerle İlgili Bulgular.....	65
4.2.1. Bilişsel Çarpıtmalar ve Demografik Değişkenlerle İlgili Bulgular	65
4.2.1.1. Yaş Değişkeni	65
4.2.1.2. Cinsiyet Değişkeni.....	66
4.2.1.3. Anne Tutumu Değişkeni.....	67
4.2.1.4. Baba Tutumu Değişkeni	68
4.2.2. Bilişsel Çarpıtmalar ve Dindarlıkla İlgili Bağımsız Değişkenler	69
4.2.2.1. Anne-Baba Arkadaş Çevresi Dindarlık Düzeyi Kendi Dindarlık Algısı Dine Verilen Önem Derecesi Değişkenleri	70

4.2.2.2. Din Eğitimi Alma Durumu Değişkeni	71
4.2.2.3. Sevgi Temelli Din Eğitimi Alma Durumu Değişkeni	72
4.2.2.4. Korku Temelli Din Eğitimi Alma Durumu Değişkeni	72
4.3.Allah Algısı ile Bilişsel Çarpıtmalar İlişkisi.....	73

BEŞİNCİ BÖLÜM

DEĞERLENDİRME

5.1.Yaş ile İlgili Bulguların Değerlendirilmesi	77
5.2.Cinsiyet ile İlgili Bulguların Değerlendirilmesi	79
5.3.Anne-Baba Tutumu Değişkeniyle İlgili Bulguların Değerlendirilmesi	81
5.4.Anne-Baba ve Arkadaş Çevresi Dindarlık Düzeyi Değişkeni ile İlgili Bulguların Değerlendirilmesi	85
5.5. Öznel Dindarlık Algısı ve Dine Verilen Önem Derecesi Değişkenleri ile İlgili Bulguların Değerlendirilmesi.....	86
5.6.Alınan Dini Eğitim Değişkeni ile İlgili Bulguların Değerlendirilmesi	89
5.7.Allah Algısı ile Bilişsel Çarpıtmalar İlişkisi Bulgularının Değerlendirilmesi	90
5.7.1.Benlik Algıları ile Allah Algısı İlişkisi	95
5.7.2.Kendini Suçlama ve Allah Algısı	97
5.7.3.Çaresizlik Duygusu ve Allah Algısı	99
5.7.4.Umutsuzluk ve Allah Algısı	101
5.7.5.Yaşamı Tehlikeli Görme ve Allah Algısı.....	102
Sonuç.....	105
Kaynakça	108
Ekler	117
Ek-1	117
Ek-2.....	119

TABLOLAR

Tablo 1 Allah Algısı ile Yaş Değişkeni Arasındaki Korelasyon Analizi.....	57
Tablo 2 Allah Algısının Cinsiyet Grupları Açısından Farklılığına Dair T Testi	58
Tablo 3 Allah Algısının Anne Tutumu Grupları Arasındaki Farklılığına Dair Tek Yönlü Varyans Analizi	58
Tablo 4 Allah Algısının Baba Tutumu Grupları Arasındaki Farklılığına Dair Tek Yönlü Varyans Analizi	60
Tablo 5 Allah Algısı ile Anne- Baba Dindarlık Düzeyi Arkadaş Çevresi Dindarlık Düzeyi, Kendi Dindarlık Algısı, Dine Verilen Önem Derecesi Arasındaki İlişki Analizi	62
Tablo 6 Allah Algısının Din Eğitimi Alma Durumu Açısından Farklılığına Dair T Testi Analiz	63
Tablo 7 Allah Algısının Sevgi Temelli Din Eğitimi Alma Durumu Açısından Farklılığına Dair T Testi Analiz	64
Tablo 8 Allah Algısının Korku Temelli Din Eğitimi Alma Durumu Açısından Farklılığına Dair T Testi Analiz	64
Tablo 9 Bilişsel Çarpıtmalar ile Yaş Değişkeni Arasındaki İlişkinin Analizi.....	65
Tablo 10 Bilişsel Çarpıtmaların Cinsiyet Grupları Açısından Farklılığına Dair T Testi	66
Tablo 11 Bilişsel Çarpıtmaların Anne Tutumu Grupları Açısından Farklılığına Dair Tek Yönlü Varyans Analizi	67
Tablo 12 Bilişsel Çarpıtmaların Baba Tutumu Grupları Açısından Farklılığına Dair Tek Yönlü Varyans Analizi	68
Tablo 13 Bilişsel Çarpıtmalar ile Anne- Baba Dindarlık Düzeyi Arkadaş Çevresi Dindarlık Düzeyi Kendi Dindarlık Algısı Dine Verilen Önem Derecesi Arasındaki İlişkiye Dair Korelasyon Analizi.....	70
Tablo 14 Bilişsel Çarpıtmaların Din Eğitimi Alma Durumu Açısından Farklılığına Dair T Testi Analiz	71
Tablo 15 Bilişsel Çarpıtmaların Sevgi Temelli Din Eğitimi Alma Durumu Açısından Farklılığına Dair T Testi Analizi	72
Tablo 16 Bilişsel Çarpıtmaların Korku Temelli Din Eğitimi Alma Durumu Açısından Farklılığına Dair T Testi Analiz	72
Tablo 17 Allah Algısı ile Bilişsel Çarpıtmalar İlişkisine Dair Korelasyon Analizi	73
Tablo 18 Allah Algısı ile Bilişsel Çarpıtmaların Alt Boyutları Arasındaki İlişkiye Dair Çoklu Korelasyon Analizi	73
Tablo 19 Allah Algısı Düzeylerinin Bilişsel Çarpıtmalar ve Alt Boyutlarına Etkisine Dair Bağımsız gruplar T Testi.....	74

ŞEKİLLER

Şekil 1 Örneklemin Yaş Gruplarına göre Dağılımı (n=466).....	48
Şekil 2 Örneklemin Cinsiyet Gruplarına Göre Dağılımı (n=471)	48
Şekil 3 Örneklemin Anne Tutumu Gruplarına Göre Dağılımı (n=471)	49
Şekil 4 Örneklemin Baba Tutumu Gruplarına Göre Dağılımı (n=464).....	49
Şekil 5 Örneklemin Grubunun Anne Dindarlık Düzeylerine Göre Dağılımı (n=470)	50
Şekil 6 Örneklemin Baba Dindarlık Düzeylerine Göre Dağılımı (n=465)	50
Şekil 7 Örneklemin Arkadaş Çevresi Dindarlık Düzeyine Göre Dağılımı (n=471).....	51
Şekil 8 Örneklemin Öznel Dindarlık Düzeylerine Dağılımı (n=471).....	51
Şekil 9 Örneklemin Dine Verdikleri Önem Derecesine Göre Dağılımı (n=471)	52
Şekil 10 Örneklemin Grubunun Din Eğitimi Alma Durumuna Göre Dağılımı (n=471)	52
Şekil 11 Örneklemin Sevgi Temelli Dini Eğitim Alma Durumuna Göre Dağılımı (n=468)	53
Şekil 12 Örneklemin Korku Temelli Dini Eğitim Alma Durumuna Göre Dağılımı (n=469) ...	53

KISALTMALAR

a.g.e.	Adı Geçen Eser
Akt.	Aktaran
APA	American Psychological Association
AÜİFD	Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
Bkz.	Bakınız
çev.	Çeviren
DİA	Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
md.	Maddesi
OKB	Obsesif-Kompulsif Bozukluk
s.	Sayfa
(s.a.v.)	“Sallallâhu Aleyhi ve Sellem”
SÜİFD	Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
TDV	Türkiye Diyanet Vakfı

GİRİŞ

Bu bölümde araştırmanın konusu, amacı ve önemi açıklanacaktır. Çalışmamızda ilk olarak “Allah algısı” kavramı ele alınmıştır. Konuyla ilgili yapılan çalışmalar ve kuramsal yaklaşımlarda genel olarak Tanrı kavramının kullanıldığı görülmektedir. Diğer taraftan Müslüman örneklemeler üzerinde yapılan çalışmalarda ve konuyla ilgili Türkiye’de geliştirilen ölçeklerde “Allah” kavramı kullanılmasından dolayı çalışmamızın başlığında Tanrı algısı yerine Allah algısı kavramı tercih edilmiştir. Bununla birlikte, literatürde kullanılmasından dolayı kuramsal yaklaşımları anlatırken zaman zaman Allah ve Tanrı kavramları birbirinin yerine kullanılmıştır.

Çalışmamızın diğer kavramı olan bilişsel çarpıtmalar literatürde iki şekilde kullanılmaktadır. Bunlardan biri kişiler arası iletişim için özel olarak kullanılan bilişsel çarpıtmalardır. Diğeri ise hayatın her alanında karşımıza çıkan, sistematik mantık hatalarını ifade eden bilişsel çarpıtmalardır. Çalışmamızda bu ikinci tür çarpıtma konu edinilecektir.

I. Araştırmanın Konusu

Araştırmamızın konusu Allah algısı ve bilişsel çarpıtmalar arasındaki ilişkidir. Allah algısı, küçük yaştan itibaren oluşmaya başlar. Oluşum sürecine, bireyin zeka düzeyi, bilgileri ve yaşantıları etki eder. Bu algı, Allah’a yönelik tüm atıfları, duygu ve düşünceleri içine alır ve inansın inanmasın Allah hakkında bilgisi olan her birey için geçerlidir.¹

Tanrı kavramı insan düşüncesinin temel kavramlarından biridir. Tanımlanma şekli, ismi farklı olsa bile bütün dinlerde bir Nihai Hakikat tasavvuru yani Tanrı tasavvuru vardır. Hatta aynı dine inananlar bile birbirinden farklı Tanrı algılarına sahip olabilmektedir. Bu insan tabiatından kaynaklanan bir farklılıktır.²

Bacanlı’ya göre Tanrı kavramı kendi içinde dört ögeyi barındırmaktadır. Bunlardan birincisi evrensel öğelerdir. Evrensel öğeler, tüm din ve anlayışlarda ortak

¹ Hüseyin Peker, **Din Psikolojisi**, 6. Basım, Çamlıca Yayınları, İstanbul, 2011, s.97.

² Ali Ulvi Mehmedoğlu, “Tanrı Tasavvurları”, **Din Psikolojisi**, Ed. Hayati Hökelekli, 1. Baskı, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir, 2010.

olarak bulunan, Tanrı'nın yaratıcı olması, güçlü olması, tapılması vb. özellikleri kapsar. İkincisi dini metinlerin belirttiği öğelerdir, metinsel öğeler de denilebilir. Belli bir din ve anlayış için geçerlidir. Üçüncü öge toplumsal veya kültürel öğelerdir. Toplum ve kültür Tanrı kavramına etki eder. Tanrı kavramındaki son öge ise bireysel öğelerdir. Bireylerin kendi ilgi ve yetenekleri ölçüsünde, geçirdiği yaşantılar doğrultusunda oluşan öğelerdir. Buradaki öğeler kişi ile ilgili olduğu için dünyada ne kadar insan varsa o kadar Tanrı anlayışının olduğu söylenebilir.³ Tanrı algısının oluşmasında bireyin inandığı din, içinde yaşadığı çevre, geçmiş yaşantıları ve kişiliği önemli bir rol oynar.

Araştırmamızın diğer kavramı olan bilişsel çarpıtmalar, bireylerde inançların veya şemaların oluşmasının sebebi olan bilişsel yapılar olarak tanımlanmaktadır. Bu yapılar sebebiyle yeni bir bilgi işlenirken, var olan inanca uydurulmak için genellikle çarpıtılmaktadır.⁴ Yani bilişsel çarpıtmalar (cognitive distortion), hatalı ve yanlış düşünme, algılama ve inançlardır.⁵ Az çok her insanda bulunur. Bilişsel çarpıtmalara sahip olan birey, olgu ve olaylar karşısında rasyonel olmayan, olumsuz çıkarım ve değerlendirmelere ulaşır. Buna bağlı olarak kişi bilişsel, duygusal ve davranışsal boyutta sorunlar yaşar.⁶ Bireyi, olayın kendisinden çok, onu yorumlama şekli etkiler. Yorumlama esnasında etkili olan bilişsel yapılar, bireyin kendisi, çevresi ve geleceği ile ilgilidir.

Bilişsel hatalar olarak da adlandırılabilen tipik bilişsel çarpıtmalar, -meli, -malı tarzı düşünme, zihin okuma, felaketleştirme, hep ya da hiç tarzı düşünme, duygudan sonuç çıkarma, etiketleme, zihinsel filtreleme, aşırı genelleme, kişiselleştirme ve olumluyu küçültme ya da yok sayma olarak sıralanabilmektedir. Her bir bilişsel çarpıtma, bir diğerini etkiler. Bu çarpıtmalar, olay ya da olgunun değerlendirilmesinde, kendine, çevreye ve geleceğe ilişkin algılarda görünür hale

³ Hasan Bacanlı, "Tanrı ve Peygamber Kavramları", **Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi**, sayı 2, 1995, ss.156-157.

⁴ Aaron T. Beck, Gary Emery, **Anksiyete Bozuklukları ve Fobiler**, (Çev. Veysel Öztürk), Litera Yayıncılık, İstanbul, 2006, ss. 69, 80-81, 116-117; M. Hakan Türkçapar, **Bilişsel Davranışçı Terapi: Temel İlkeler ve Uygulama**, 15. Basım, Epsilon Yayınevi, İstanbul, 2020, ss.115-117.

⁵ (<https://dictionary.apa.org/cognitive-distortion> 2020).

⁶ Judith S. Beck, **Bilişsel Davranışçı Terapi**, (Çeviri Editörü: Muzaffer Şahin), 2. Basım Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara, 2019, ss.179-180.

gelmektedir.⁷ Bu algılar olumsuz benlik algısı, kendini suçlama, umutsuzluk, çaresizlik ve yaşamı tehlikeli görme başlıkları altında toplanabilir.

Tanrı algısı bireyin Tanrı hakkında sahip olduğu bilişsel şemaların bütününe ifade eder. Bir başka deyişle, bireydeki Tanrı algısı bilişsel bir sürecin sonunda ortaya çıkar.⁸ Bilişsel çarpıtmaların bu süreçteki sistematik mantık hataları olduğu göz önünde bulundurulursa Tanrı algısıyla ilişkili olabileceği düşünülebilir. Aynı şekilde olumsuz bir Tanrı algısına sahip olan bireyin bilişsel çarpıtmalara daha yatkın olacağı kabul edilebilir. Çalışmamız bu ilişkiyi ortaya çıkarmayı amaçlamaktadır. Nitekim yapılan çalışmalar incelendiğinde; olumlu benlik algısı ve olumlu Tanrı tasavvuru arasında pozitif yönlü anlamlı ilişkiler bulunmuştur.⁹ Bilişsel çarpıtmalar ve olumlu benlik algısı arasında ise negatif yönde anlamlı ilişkiler saptanmıştır.¹⁰ Suçluluk duygusu ve Tanrı tasavvuru konusunu ele alan bir doktora çalışmasında, suçluluk ve olumlu Tanrı tasavvuru arasında negatif yönlü anlamlı bir ilişki bulunmuştur.¹¹ Bir başka araştırmada ise günahkârlık duygusu ve olumlu Tanrı tasavvuru arasında negatif yönlü anlamlı bir ilişki bulunmuştur.¹² Tanrı tasavvuru ve umutsuzluk ilişkisini ele alan bir çalışmada Tanrı tasavvuru ve umutsuzluk arasında negatif yönlü anlamlı ilişkiler ortaya koyulmuştur.¹³ Başka bir çalışmada ise umut

---

⁷ Beck(2019), a.g.e. ss.181-182.

⁸ Özlem Güler,(2007a), "Tanrı Algısı Ölçeği (TA): Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması", **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 2007a, sayı: 1, s. 123-133.

⁹ Ayşe Koç, "Üniversite Öğrencilerinde Tanrı Tasavvuru, Benlik Algısı ve Öfke Yaşantısı", Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2011; Özlem Güler, "Tanrı'ya Yönelik Atıflar, Benlik Algısı ve Günahkârlık Duygusu", Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2007b; Tahsin Kula, "Ergenlerde Öfke Duygusu; Benlik Algısı, Tanrı Algısı, Suçluluk ve Utanç Duyguları Açısından Bir Değerlendirme (Diyarbakır Örneği)", Basılmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2012.

¹⁰ Duyunç Koçöz, "Revisting Conitive Distortions and Psychopathology Relationship: Testing Mediating Roles of Mindfulness and Negative Self-Focus Using Structural Equation Modeling", Basılmamış Yüksek Lisan Tezi, İstanbul Arel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2017, ss.38-41; Nurdan Çelik, "Kadın Tutuklu Hükümlülerin Travma Düzeyleri ve Bilişsel Çarpıtma Şekillerinin Toplum Örneği ile Karşılaştırılması", Basılmamış Yüksek Lisan Tezi, Işık Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2019, s.57.

¹¹ Kula, a.g.e.

¹² Güler(2007b), a.g.e.

¹³ Hamiyet Ece Erdal, "Özel Gereksinimli Çocuğa Sahip Annelerin Umutsuzluk Düzeyi Tanrı Algısı ve Çocuğunu Kabul-Ret Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi", Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Konya, 2019.

düzeıı ve olumlu Tanrı tasavvuru arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki bulunmuştur.¹⁴ Bilişsel çarpıtmalar ve umutsuzluk ilişkisini ele alan bir çalışmada ise umutsuzluk ve bilişsel çarpıtmalar arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişkiye rastlanmıştır.¹⁵ Kısaca olumlu Tanrı algısı arttıkça bilişsel çarpıtmaların alt boyutları olan olumsuz benlik algısı, suçluluk duygusu ve umutsuzluk düzeyi azalmaktadır. Tanrı'ya yüklenen seven, merhametli, bağışlayan, yardım eden veya koruyan gibi özellikler bireydeki olumsuz benlik algısı, suçluluk duygusu ve umutsuzluk düzeyiyle negatif yönde ilişkilidir. Nitekim bu çalışmalar neticesinde elde edilen sonuçlar olumlu Tanrı algısı ve bilişsel çarpıtmalar arasında negatif yönde bir ilişkinin varlığını destekler niteliktedir.

II. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Çalışmamızın amacı Allah algısı ve bilişsel çarpıtmalar ilişkisini incelemektir. Araştırmalar, depresyon, kaygı, sınav kaygısı, intihar eğilimi gibi birçok sağlıklı olmayan davranışa, bilişsel çarpıtmaların eşlik ettiğini göstermektedir.¹⁶ Tanrı algısı ile ilgili olan araştırmalarda ise olumlu Tanrı algısı ve psikolojik dayanıklılık¹⁷, iyi olma¹⁸ ve hayata bağlılık¹⁹ arasında pozitif yönde anlamlı ilişkiler bulunmuştur. Başka bir çalışmada olumlu Tanrı algısının kaygıyı

---

¹⁴ Veysel Uysal ve diğeri, "Ergenlerin Tanrı Algılarıyla Sosyal Kaygı ve Umut Düzeyleri Arasındaki İlişkiler", **Marmara Üniversitesi Öneri Dergisi**, Cilt 11, Sayı 22, 2014.

¹⁵ Meral Ağır, "Üniversite Öğrencilerinin Bilişsel Çarpıtma Düzeyi ile Problem Çözme Becerileri ve Umutsuzluk Düzeyleri Arasındaki İlişki", Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2007, s.266.

¹⁶ Serkan Cengiz, "Ergenlerde Duygusal Tepkisellik, Bilişsel Çarpıtmalar ve Depresyon Arasındaki İlişkinin İncelenmesi", Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Erzurum, 2017; Rahime Gürsoy, "Depresyon ve Kaygı Bozukluğu Tanısı Almış Olan Hasta Grupları Arasında Bilişsel Çarpıtma Düzeylerinin Karşılaştırılması", Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Hasan Kalyoncu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziantep, 2018; Kübra Erdem, "İntihar Girişiminde Bulunan Bireylerde, Yaşam Tutumunun ve Bilişsel Çarpıtmaların Baş Etme Stilllerinin Yordayıcısı Olarak İncelenmesi" Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Gaziantep 2018.

¹⁷ Emine Erdoğan, "Tanrı Algısı Dini Yönelim Biçimleri ve Dindarlığın Psikolojik Dayanıklılıkla İlişkisi", Basılmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2014.

¹⁸ Beyazıt Yaşar Seyhan, "Üniversite Öğrencilerinde Tanrı Tasavvuru ve Psikolojik İyi Olma Hali Arasındaki İlişkiler", **Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt: XVIII, Sayı 1, 2014 ss.65-97.

¹⁹ Saffet Kartopu, "Yaşamı Sürdürme Nedenlerinin Tanrı Algısıyla İlişkisi", **Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic**, Cilt 9/2, 2014, ss. 887-903.

azalttığı sonucuna ulaşılmıştır.²⁰ Olumsuz Tanrı algısı ve travma sonrası stres belirtileri arasında ise pozitif yönlü anlamlı ilişkiler bulunmuştur.²¹ Bununla birlikte, Tanrı algısı ile bilişsel çarpıtmalar ve boyutları arasındaki ilişkiler ya çalışılmamış ya da sınırlı sayıda çalışmada dolaylı olarak ele alınmıştır.

Yaptığımız literatür taraması neticesinde, Türkiye’de yapılan araştırmalarda bilişsel çarpıtmalar ve ilişkili olduğu düşünülen özellikle psikolojik sağlıkla ilgili bazı kavramların ele alındığı, ancak Allah algısının yanı sıra dindarlık ya da din ile ilgili herhangi bir kavramın bilişsel çarpıtmalarla ilişkisinin araştırılmadığı tespit edilmiştir. Özellikle bilişsel çarpıtmaların psikolojik sağlığa etki eden kavramlarla ilişkili çıktığı görülmüştür. Allah algısı da bu tarz çalışmalara konu olmuş ve bilişsel çarpıtmaların tersi yönde ilişkili bulunmuştur. Allah algısı ve bilişsel çarpıtmalar arasındaki ilişkiyi ele alan çalışmamız ilk olma açısından önem arz etmektedir. Ayrıca dini kavramların bilişsel açıdan ele alınması, psikolojik tedaviye yönelik işlevinin ortaya çıkmasına katkı sağlayacaktır. Nitekim çalışmamız dinin bilişsel bir şema olarak işlenmesi, düşünme ve bilgi işleme süreçleri ile ilgili çalışmalarla din alanında yapılanları bir araya getirebilir. Bu yolla din psikolojisi ve bilişsel psikoloji alanında yapılan çalışmalar bir biri için fikir verici olabilir.²²

III. Konuyla İlgili Yapılan Çalışmalar

Allah algısı konusunda birçok çalışma yapılmıştır. Bunlardan konumuzdaki fenomenleri içinde barındıran birkaç çalışmaya değinilecektir. Bunlardan birisi Kula tarafından yapılan “Ergenlerde Öfke Duygusu; Benlik Algısı, Tanrı Algısı, Suçluluk ve Utanç Duyguları Açısından Bir Değerlendirme (Diyarbakır Örneği)” isimli çalışmadır. Çalışmanın örneğini, Diyarbakır merkezindeki çeşitli liselerde öğrenim gören 1536 öğrenci oluşturmaktadır. Sonuç olarak kişiler arası öfke tepkileri

---

²⁰ Feridun Kaya, “İmam-Hatip Lisesi Öğrencilerinde Tanrı Algısı ve Kaygı İlişkisi Üzerine Bir Araştırma Ağrı İli Örneği”, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum, 2018.

²¹ Parvaneh Ebrahimi Dınvar, “Travma Sonrası Stres Dünyaya İlişkin Varsayımlar ve Tanrı Algısı Arasındaki İlişki”, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2011.

²² Adem Şahin, “Din Psikolojisine Bilişsel Yaklaşım: McIntosh’un “Bilişsel Bir Şema Olarak Din” Teorisi Örneği”, **SÜİFD**, Cilt: 23, 2007, ss.35-50.

ve olumlu Tanrı algısı arasında negatif yönde, olumlu kendilik algısı ve olumlu Tanrı algısı arasında pozitif yönde, suçluluk duygusu ve olumlu Tanrı algısı arasında negatif yönde, utanç duygusu ve olumlu Tanrı algısı arasında ise negatif yönde anlamlı ilişkiler bulunmuştur.²³

Güler “Tanrı’ya Yönelik Atıflar Benlik Algısı ve Günahkârlık Duygusu (Yetişkin Örneklem)” isimli çalışmayı yapmıştır. Çalışmanın örneklem grubunu yaşları 20-60 arasında değişen 540 kişi oluşturmaktadır. Araştırmaların sonuçları: Benlik algısı ve Tanrı algısı arasında pozitif yönde anlamlı ilişkiler saptanmıştır. Olumlu Tanrı algısına sahip bireylerin benlik algıları, olumsuz Tanrı algısına sahip bireylere göre daha olumludur. Tanrı algısı ve günahkârlık duygusu arasında negatif yönde anlamlı ilişkiler bulunmuştur. Olumlu Tanrı algısının günahkârlık duygusunu azalttığı ortaya çıkmıştır, şeklindedir.²⁴

Uysal ve diğerlerinin çalışmasında, “Tanrı algısı, sosyal kaygı ve umut düzeyi arasında bir ilişki var mıdır?” sorusuna cevap aranılmıştır. Araştırmanın örneklemini 261 ergenlik dönemindeki birey oluşturmuştur. Araştırmanın sonunda olumlu Tanrı algısı ve umut düzeyi arasında pozitif yönde anlamlı ilişkiler ortaya çıkmıştır. Olumlu Tanrı algısı ve sosyal kaygı arasında ise negatif yönde anlamlı bir ilişki bulunmuştur.²⁵

Meral Ağır, “Üniversite Öğrencilerinin Bilişsel Çarpıtma Düzeyleri ile Problem Çözme Becerileri ve Umutsuzluk Düzeyleri Arasındaki İlişki” isimli çalışmayı yapmıştır. Çalışmasında öncelikle John Biere’nin Bilişsel Çarpıtmalar ile ilgili ölçeğini Türkçeye uyarlamış ve geçerlilik ve güvenilirlik çalışmalarını gerçekleştirmiştir. Daha sonra 251 üniversite öğrencisine, “Bilişsel Çarpıtma Ölçeği”, “Problem Çözme Becerilerini Algılama Ölçeği” ve “Umutsuzluk Ölçeği” uygulanmıştır. Araştırmanın sonuçlarına göre: Umutsuzluk ve bilişsel çarpıtmalar arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Regresyon analizi sonucunda

---

²³ Kula, a.g.e.

²⁴ Güler(2007b), a.g.e. .

²⁵ Veyssel Uysal ve Diğerleri, a.g.e., ss.221-237

bilişsel çarpıtmaların alt boyutlarından olumsuz benlik algısı ve umutsuzluğun, umutsuzluk özelliğini yordadığı tespit edilmiştir. Problem çözme konusunda kendine güven ve bilişsel çarpıtmalar arasında negatif yönde anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Regresyon analizinde göre bilişsel çarpıtmaların alt boyutlarından çaresizlik ve yaşamı tehlikeli görmenin, problem çözme algısını yordadığı tespit edilmiştir.²⁶

Gürsoy çalışmasında kaygı ve depresyon tanısı almış hastaların ve sağlıklı bireylerin bilişsel çarpıtma düzeylerini kıyaslamıştır. Her bir grup için 30 birey örneklemini oluşturmuştur. Araştırmanın bulgularına göre kaygı tanısı almış hastalarda bilişsel çarpıtmanın alt boyutlarından zihin okuma, felaketleştirme ve duygudan sonuç çıkarma boyutları, sağlıklı bireylere göre daha yüksek düzeydedir. Genel olarak da hastalık tanısı almış bireylerin bilişsel çarpıtma düzeyleri sağlıklı bireylere göre anlamlı bir şekilde yüksektir. Depresyon tanısı almış hastalarda felaketleştirme, duygudan sonuç çıkarma, meli-malı düşünme, hep ya da hiç tarzı düşünme boyutları sağlıklı bireylere göre daha yüksek düzeydedir. Depresyon ve kaygı grupları arasında ise anlamlı bir farklılaşma bulunmamıştır.²⁷

Bulut, Mercan ve Yüksel tarafından yürütülen çalışmada bilişsel çarpıtmalar, kaygı ve depresyon arasındaki ilişki ele alınmıştır. Araştırma için 14 çalışma incelenmiştir. Sonuç olarak depresyon, kaygı ve bilişsel çarpıtmalar arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki saptanmıştır.²⁸

---

²⁶ Ağır, a.g.e.

²⁷ Gürsoy, a.g.e.

²⁸ Melisa Bulut, Melisa, Neşe Mercan, Çiğdem Yüksel, "Bilişsel Çarpıtma Düzeyi ile Depresyon ve Anksiyete Düzeyi Arasındaki İlişki: Sistemantik Derleme", **Balıkesir Sağlık Bilimleri Dergisi**, 9(3), 2020, ss.215-226

BİRİNCİ BÖLÜM

TANRI VE ALLAH ALGISI

Bu bölümde Tanrı algısı nedir? sorusu cevaplanacaktır. Bu bağlamda öncelikle Tanrı algısının oluşumu bazı kuramların yaklaşımlarına göre ele alınacaktır. Daha sonra olumlu ve olumsuz Tanrı algısı ve İslam'da Allah algısı konularından bahsedilecektir.

1.1. Tanrı Algısı Kavramı

Algılama, duyu organları vasıtasıyla elde edilen verileri örgütleme, yorumlama ve bu yolla çevremizdeki nesne ve olaylara anlam verme sürecidir. Bu süreç sonunda ortaya çıkan ürün ise algıdır.²⁹ Algılamada, bireyin içinde bulunduğu ortam, geçmiş yaşantıları, beklentileri, duyguları veya güdülenme durumu gibi faktörler etkilidir. Nesne bireyin içinde bulunduğu ortamın bir parçası olarak algılanır. Ayrıca algılamada, kendinden önceki veya kendisi ile bir arada meydana gelen başka olaylar da etkilidir.

Algılama sürecinde duyu organlarıyla elde edilen verilerle yetinilmez, buna zihinden birçok şey eklenir. Bunlardan biri geçmiş yaşantıların izleridir. Daha önceden algılanan nesnelere ve yaşantıların zihinde bıraktığı izlere tasarım denir. Her bireyin algılama süreci zihnindeki tasarımlardan etkilenir. Bundan dolayı birey bir nesneyi veya olayı kendine göre algılar.³⁰

Bireyde olan beklentiler, kuvvetli duygular ve kuvvetli güdülenme durumu doğru ve objektif algılamayı engeller.³¹ Ayrıca bu etkenler duyulardan bazılarını seçme, bazılarını ihmal etme, boşlukları kendine göre doldurma ve beklentilere göre anlam vermeye sebep olur.³²

---

²⁹ Doğan Cüceloğlu, **İnsan ve Davranışı**, 19. Basım, Remzi Kitapevi, İstanbul, 2010, s.98.

³⁰ Feriha Baymur, **Genel Psikoloji**, 26. Basım, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 2017, ss.143.

³¹ a.g.e., 144.

³² Cüceloğlu, a.g.e., ss.118, 119.

Tanrı algısı gibi dini algılar doğrudan duyu verilerine dayanmazlar. Diğer deneyim ve algılardan elde edilirler. Yani dini düşünmenin yapısı dolaylı tecrübelerle dayanır.³³

Tanrı algısı, bireyin Tanrı'ya yönelik duygu ve düşüncelerini kapsar. Bireyin Tanrı hakkında bilgi edinmesiyle, zihninde bir Tanrı imgesi oluşur.³⁴ Bu imgede duygusal bir boyut da vardır.³⁵ Hatta Tanrı imgesi, içinde güçlü duygular, korkular ve umutlar barındırır. Yani birey Tanrı'yı tecrübî ve duygusal olarak öğrenir. Bu öğrenmede yalnızca kendisinin Tanrı'ya karşı olan hisleri değil, Tanrı'nın kendisine karşı ne hissedebileceğine dair olan sezgileri de yer alır.³⁶ Bu şekilde amaçsız, sezgisel öğrenmeler içerir. Sabit değildir, kişilikle gelişen ve şekillenen bir yapıdadır. Genellikle duygusal-tecrübî bilgi işleme sistemi tarafından işlenen kavram, bilinç dışı ve bilinç öncesi düzeyinde bir değerlendirmedir. Bu değerlendirmede değişim yavaş ve zordur.³⁷

Genel olarak Tanrı kavramı, “Kâinatı yaratan ve idare eden, doğaüstü, ilahi güç ve en yüce varlık” olarak tanımlanır. Bacanlı'ya göre Tanrı kavramı dört ögeyi barındırmaktadır. Bunlardan birincisi evrensel öğelerdir. Evrensel öğeler, tüm din ve anlayışlarda ortak olarak bulunan, yaratıcı olması, güçlü olması, tapılması olması vb. özellikleri kapsar. İkincisi dini metinlerin belirttiği öğelerdir, metinsel öğeler de denilebilir. Belli bir din ve anlayış için geçerlidir. Üçüncü öge toplumsal veya kültürel öğelerdir. Toplum ve kültür Tanrı kavramına etki eder. Tanrı kavramındaki son öge ise bireysel öğelerdir. Bireylerin kendi ilgi ve yetenekleri ölçüsünde, geçirdiği yaşantılar doğrultusunda oluşan öğelerdir. Buradaki öğeler kişi ile ilgili olduğu için dünyada ne kadar insan varsa o kadar Tanrı anlayışının olduğu

---

³³ Ronald Goldman, “Düşünme ve Dine Tatbiki”, (çeviren: Arş. Gör. Süleyman AKYÜREK), **Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı:11, 2001, s.441.

³⁴ Güler,(2007a), a.g.e., ss. 123-133.

³⁵ C.Grimes, “God Image Research: A Literature Review”, **Journal of Spirituality and Mental Health**, Cilt:9, Sayı:3/4, 2007, s.12.

³⁶ a.g.e., s. 12.

³⁷ Akif Hayta, “Bağlanma Kuramı ve Tanrı Tasavvuru İlişkisi Üzerine Bir Araştırma”, Basılmamış Doktora Tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa, 2017, s.31.

söylenebilir.³⁸ Tanrı algısının oluşmasında bireyin inandığı din, içinde yaşadığı çevre, geçmiş yaşantıları ve kişiliği önemli rol oynar.

Tanrı algısı, Tanrı kavramıyla karıştırılmamalıdır. Tanrı kavramı bireyin Tanrıyla ilgili teolojik inançlarıdır. Bu inançlarda duygusal bir boyut yoktur ve bilişsel düzeyde zihinsel temsillerden oluşur. Tanrı hakkındaki genel bilgileri kapsar. Yorumdan uzak, belirli ve amaçlı öğrenmeler içerir. Gelişen ve değişen bir yapıda değildir, sabit ve belirlidir. Genellikle mantıksal bilgi işleme sistemi tarafından işlenen kavram, bilinç düzeyinde bir değerlendirmedir. Bu değerlendirmede değişim hızlı ve kolaydır. Buna karşılık Tanrı algısı yukarıda da belirttiğimiz gibi duygu yüklü zihinsel temsillerden oluşur. Duygusal-tecrübi bilgi işleme sistemi tarafından işlenir ve amaçsız yani kendiliğinden oluşan, sezgisel öğrenmeler içerir, kişinin gelişmesiyle veya değişmesiyle birlikte değişebilir. Ancak bilinç dışı ve bilinç öncesi düzeyinde bir değerlendirme olduğundan bu değişim yavaş ve zordur.³⁹

1.2. İlgili Psikoloji Kuramlarına Göre Tanrı Algısının Oluşumu

Tanrı algısının oluşumunda psikolojik kuramlara göre farklılıklar vardır. Bu kuramlar ve Tanrı algısıyla ilgili görüşleri çalışmamızın bu bölümünde ele alınacaktır.

1.2.1. Psikanaliz Kuramı Açısından Tanrı Algısı

Psikanaliz başta nevrozlu hastalar için kullanılan bir psikoterapi yöntemi olarak ortaya çıkmıştır daha sonra insan davranışlarını ve kişiliği ele alan bir ekol haline gelmiştir. Psikanalizin kurucusu Sigmund Freud, din ve Tanrı hakkında genel olarak olumsuz bir bakış açısına sahiptir. Din ve Tanrı hakkındaki görüşlerini farklı eserlerinde açıklamıştır. Bu eserlerinde dini bir nevroz, çocukluk arzularının tatmini ve bir yanılsama olarak açıklamıştır.⁴⁰ Bu açıklamaları psikoloji ve din psikolojisi

---

³⁸ Bacanlı, a.g.e., ss.156-157.

³⁹ Hayta(2017), a.g.e., s.31-34.

⁴⁰ Ali Ayten, **Psikoloji ve Din**, 4.Basım, İz Yayıncılık, İstanbul, 2015, ss.61,62.

alanında din, Tanrı ve Tanrı tasavvuru düşüncelerinin şekillenmesinde etkili olmuştur. Bununla birlikte birçok eleştiri de almıştır.⁴¹

Freud din hakkındaki ilk düşüncelerini “Obsesif Davranışlar ve Dini Ritüeller” adlı makalesinde dile getirmiştir. Bu makalesinde dini ritüeller ve obsesif davranışlar arasında bir benzerlik olduğunu ve ibadetlerin bir saplantı nevrozu olduğunu iddia etmiştir. Bu makalesinde dini, güdülerin bastırılmasından kaynaklanan bir fenomen olarak ele almıştır.⁴²

“Totem ve Tabu” adlı kitabında dinin kaynağını belirlemeye çalışmıştır. Freud’a göre insanlığın ilk dini totemizmdir. Totemizmin ortaya çıkışını ise şu şekilde açıklar; kabilenin başındaki primal baba her şeye sahiptir. Bu babanın yönetimi altında yaşayan oğullar, babanın sahip olduğu şeyleri elde etmek için hem ideal olarak gördükleri hem de nefret ettikleri babayı öldürürler. Bu olaydan sonra pişman olurlar ve aynı olayın tekrar yaşanmaması için katı kurallar koyarlar. Daha sonra kendisinden korkulan güçlü bir hayvanı babanın yerine koyarlar. Hem kıskanılan hem nefret edilen hem de korkulan totem ilk Tanrı örneğini oluşturur. Bu kültürel olay açıktan diğer nesillere aktarılamaz ancak hatırlatıcı tasavvurlar şeklinde aktarılır. Bu hatırlatıcı tasavvurlar erkeklere miras bırakılır, kadınlar ise bu tasavvurların mirasçısı değildir veya benzer deneyimler yaşamadıkları için bu tasavvurların farkında değildir.⁴³

Freud “Bir Yanılsamanın Geleceği” adlı kitabında ise din ve Tanrının bir yanılsama olduğunu ileri sürmüştür. İnsan hastalık, deprem, sel gibi felaketler karşısında kendini aciz hisseder. Çocukluk döneminde kendini aciz hissettiği zamanlarda onu koruyan, yardım eden ve sorunlarını çözen güçlü baba figürü yetişkinlikte Tanrı fikrinin oluşmasına neden olur. Yani çocuklukta baba imgesi yetişkinlikte bir yanılsama olarak devam eder. Bu Tanrı yanılsamasının, doğal

---

⁴¹ Ali Ulvi Mehmedoğlu, **Tanrıyı Tasavvur Etmek**, 1.Basım, Çamlıca Yayınları, İstanbul, 2011, s.70.

⁴² Sigmund Freud, **Dinin Kökenleri**, (Çev. Selçuk Budak), 2.Basım, Öteki Yayınevi, Ankara, 1997, ss.37-48.

⁴³ Sigmund Freud, **Totem ve Tabu**, (çev. Akın Kanat), 26.Basım, Atlantis Yayınevi, İzmir, 2016, ss.262-276; Freud(1997), a.g.e., ss.379-380.

felaketleri durdurma gücü, özellikle ölüm gibi kaçınılmaz olaylarla uzlaşma ve acı, sıkıntı gibi mahrumiyetlerin karşılığını verme, olarak işlevleri devam etmektedir.⁴⁴

Freud'a göre bireyin Tanrı tasavvuru hayatının ilk döneminde yani çocuklukta şekillenir, Tanrı tasavvurunun şekillenmesinde en önemli etken ebeveyn algılarıdır ve Tanrı algısı bir yanılsamadır. Doğrudan algılara ve mantıksal çıkarımlara dayanmaz. Bundan dolayı insanlık bilim vasıtasıyla bu yanılsamadan kurtulmalıdır.

Daha sonra gelen teorisyenler dinin işlevine dair olumlu görüşler ileri sürmüşler ve Freud'u bu konuda eleştirmişlerdir. Ancak Freud'un yansıtma varsayımını aşan görüşler ileri sürememişlerdir. Yansıtmanın objesi ile ilgili tartışmalara yoğunlaşmışlardır.⁴⁵

1.2.2. Analitik Kuram Açısından Tanrı Algısı

Carl Gustav Jung, din ve Tanrı görüşü olarak ilk dönemlerde Freud'un düşüncesini benimsemiştir. Sonraki dönemde ise analitik psikoloji adıyla kendi sistemini oluşturmuş ve din ve Tanrı konusunda farklı görüşler ileri sürmüştür. Jung'a göre din bir saplantı nevrozu değil, psişik etkinliklerin doğal bir boyutudur. Tanrı'ya inanmak bireyi nevrozlardan kurtarır. Tanrı'yı insan için önemli bir unsur olarak görmekle birlikte aşkın boyutuyla ilgilenmemiştir. Jung, Tanrı kavramını teolojik bir kavram olarak değerlendirmeyi, bireysel tecrübenin bir ürünü olarak değerlendirir. Birey Tanrı'yı kendi zihninde hisseder.⁴⁶ Tanrı psişede önemli bir yere sahiptir ve nihai bir kuvvettir. Psişik yapıda baskın faktördür.⁴⁷

Jung, din ve Tanrı konusunu açıklarken arketiplerden yararlanır ve Tanrı'nın bir arketip olduğunu ileri sürer. Arketip, bireyin psişik yapısında bilinçdışı psişik öğeler içeren organlardır. Her bireyde kalıtsal olarak vardır. Arketipler sabit ve

---

⁴⁴Freud (1997), a.g.e., ss.375-378.

⁴⁵ Mehmedoğlu(2011), a.g.e., s.79.

⁴⁶ Ayten, a.g.e., ss.86-87.

⁴⁷ Abdülkerim Bahadır "Din Psikologlarının Dindarlık, Değerler ve Ruh Sağlığı Konusunda Temel Yaklaşımları: W. James, S. Freud, G. Jung ve V. Frankl Örneği" **DİN, DEĞERLER ve SAĞLIK**, Ed. Hayati Hökelekli, 1.Basım, Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları, İstanbul, 2017, sf43.

özerktirler. İçerikleri ise insanların bilinçdışı donanımını oluşturur. Arketiplerin bazıları bilinç alanında olmadıkları için algılanamaz ancak bilinç alanına girmesiyle algılanabilir.⁴⁸

Tanrı arketipi bireyin bilinç alanına ulaşır ve birey üzerinde etkili hale gelir. Kendini kabul ettiren Tanrı arketipi bireyde iz bırakır ve davranışlarına yön verir. Bu arketipsel etki kolektif bilinç dışından gelir. Kolektif bilinçdışı arketiplerin bulunduğu alandır. Bu alanda kişisel veriler bulunmaz. Önceki nesillerin deneyimlerini kapsayan bilinçdışı mitolojik karakterli içerikler bulunur. Buradaki deneyimler tüm insanlarda ortaktır. Burada bulunan Tanrı imgesi ise kendini bazı sembollerle bilinç alanına taşır ve kabul ettirir.⁴⁹ Tanrıyı kabul etme noktasında birey özgür değildir. Bilinçdışının etkisi altındadır.⁵⁰

Jung'un bu konudaki en önemli katkısı, Batıda bastırılan ve dışsallaştırılan Tanrı fikrini yeniden insan ruhuna yerleştirmesi olmuştur.⁵¹ Bu katkısının yanında Tanrı'yı zihin alanına hapsediği iddia edilerek eleştirilmiştir.⁵²

1.2.3. Nesne İlişkileri Kuramı Açısından Tanrı Algısı

Freud'un geliştirdiği kişilik kuramına daha sonra gelen psikanalistler çeşitli katkılar yapmıştır. Hatta bazıları kendi kişilik modellerini geliştirmişlerdir. Bu kuramlar okul veya model olarak adlandırılmıştır. Nesne İlişkisi Modeli de bunlardan biridir. Melanie Klein, Ronald Fairbairn Donald Winnicott ve W. W. Meissner gibi isimler kuramın öncüleridir. Nesne ilişkileri kuramının Tanrı tasavvuru konusunda öne çıkan ismi ise Ana-Maria Rizzuto'dur. Nesne ilişkileri kuramcılarında Klein, Fairbairn ve Winnicott, "en güçlü insani motivasyon ilişki arayışıdır" görüşünü ileri sürerek psikanalistlerden ayrılmışlardır.⁵³ Bu kurama göre zihin dışsal bir nesneden içsel bir tasarım oluşturma eğilimindedir. Bu eğilimin araştırılması kuramın temel

⁴⁸ Ayten, a.g.e., ss.73-74

⁴⁹ Ayten, a.g.e. s.75.

⁵⁰ a.g.e., s.81.

⁵¹ Ali Rıza Aydın, "Tanrı Algısına Jungcu Bir Bakış", **Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Sayı:28, 2010,s. 60.

⁵² Ayten, a.g.e., s.87.

⁵³ Cihad Kısa, "Nesne İlişkileri Kuramı ve Tanrı Tasavvuru", Basılmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2013, s.40.

amacıdır. Tasarım sayesinde psişenin yapısında anlamlı ilişkiler oluşturulur. Bu anlamlı ilişkiler, önemli nesne ile ilişkinin devamını sağlar. Nesne, birey, eşya veya durum olabilir. Bunlar psikolojik bağın devamlılığı için içselleştirmişlerdir. Önemli ilişkilerin içselleştirilmesi, bireyin kişiliğine ve bilişine etki eden bir ilişkiyel yapı oluşturur. Bu yapıdaki tasavvurlar sonraki deneyimler için bir şablon gibi kullanılır. Bu tasavvurlar gelecek deneyimlere bağlı olarak onaylanır ve ayrıntılandırılır.⁵⁴

Nesne ilişkileri kuramcılarında Winnicott, geçiş nesnesi kavramını gündeme getirmiştir. Çocuğun kendi benliğini keşfetmesiyle başlayan süreçteki iç dünyası ve dış dünyasının arasındaki yaşantıları, ne bütünüyle öznel ne de bütünüyle nesnelir. Çocuklar bu süreci sağlıklı bir şekilde geçirmek için geçiş nesnesine ihtiyaç duyarlar. Geçiş nesnesi iç dünyayla dış dünyayı birleştirerek çocuğu rahatlatır, üzüntüden ve kaygıdan kurtarır. Bu nesne anneyi temsil eden bir oyuncak ya da battaniye olabilir. Bireyin sonraki gelişim dönemlerinde ihtiyaç duyduğu geçiş nesnesi, sanat, din ve Tanrı olabilmektedir. Bu geçiş nesnesi, bireyin iç dünyası ve dış dünyasını birleştirerek bireyi rahatlatır.⁵⁵

Nesne ilişkileri kuramcılarını dinin işlev olarak bireyi olumlu etkileyeceğini söyleyerek bu noktada da Freud'dan ayrılmışlardır.⁵⁶ Dini inançlar, uygulamalar ve tasavvurlar, bireyin benliğini destekleyen, güdüleyici idealler olarak bireyi harekete geçirebilen ve duygusal ilişkilerinin gelişmesine katkı sağlayan, bilişsel araçlar olarak kabul edilmiştir.⁵⁷

Nesne ilişkileri kuramcılarını yansıtma teorisinde genel olarak Freud'un düşüncesine katılmakla birlikte yansıtılan obje konusunda farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Bazı çalışmalarda babadan ziyade annenin etkili olduğu,⁵⁸ bazı çalışmalarda ise karşı cins ebeveynin ya da tercih edilen ebeveynin daha etkili

---

⁵⁴ David M. Wulff, **Psychology of Religion: Classic and Contemporary**, 2.Basım, John Wiley & Sons, New York, 1997, s.341.

⁵⁵ D.W. Winnicot, **Oyun ve Gerçeklik**, (çev. Tuncay Birkan), 1.Basım, Metis Yayınları, İstanbul, 1998, ss.15-17.

⁵⁶ Wulff a.g.e. s.339.

⁵⁷ W. W. Meissner, **Psychoanalysis and Religious Experience**, Yale University Press, New Haven, 1984,s.164.

⁵⁸ Wulff, a.g.e. s.365.

olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Tanrı tasavvuru ebeveynin karakter özelliklerinden etkilenir. Tasavvurda ebeveynin olumlu özellikleri daha baskındır ancak olumsuz özellikleri de etkilidir.⁵⁹

Nesne ilişkileri kuramında, Tanrı tasavvuru hakkındaki en seçkin çalışmayı Rizzuto yapmıştır. O, çalışmasının teorik temellerini oluştururken Freud, Sandler ve Winnicott gibi psikologlardan yararlanmıştır. Bilgi kaynağını klinik gözlem ve deneyimleri oluşturmuştur. Tanrı tasarımının nasıl oluştuğunu anlamak için çocuğun erken gelişimsel deneyimlerine önem vermiştir. Elde ettiği verileri Winnicott'un geçiş nesnelere kavramıyla yorumlamıştır.⁶⁰ Tanrı tasarımı oluşturmak için birey, daha önce ebeveyniyle olan ilişkiler sonucu oluşturduğu duygu yüklü hatıra izlerini kullanır. Rizzuto'ya göre Tanrı tasarımı değişmeyen bir yapı değil, gelişmekte ve sürekli yenilenmekte olan bir süreçtir.⁶¹ Tanrı'ya inanmasına bakılmaksızın her bireyin zihninde Tanrı tasarımı vardır. Tanrı tasarımı bu yönüyle evrenselidir.⁶² Tanrı tasarımı oluştururken birey farklı yaşantılardan uygun hatıralar kullanır, bu da tasarımı çok biçimli kılar. Bu özellikleri taşıyan Tanrı tasarımı bir geçiş nesnesidir.⁶³

Tanrı tasarımı oluştururken birey üç kaynaktan beslenir. Bunlardan en önemlisi ebeveyn ilişkileridir. Çünkü ebeveyni çocuğun ilk ilişki kurduğu insanlardır. Bu ilişkiden elde edilen tasarımlar Tanrı tasarımı oluşturmada kullanılır. Diğer kaynak benlik tasarımıdır. Tanrı tasarımının bireyin ihtiyaçlarına, çevresine ve diğer nesne tasarımlarına uygunluğu, benlik aracılığıyla gerçekleşir. Bu bütünleşme sürecinde Tanrı tasarımı yeniden gözden geçirilir, gerekirse değiştirilir. Tanrı

---

⁵⁹ Antoine Vergote, Catherine Aubert, "Anne-Baba İmgeleri ve Tanrı Temsilleri", (çev. Mustafa Koç), **Bahkesir Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt:4, Sayı:1, 2018, ss.137-159.

⁶⁰ Mehmedoğlu(2011), a.g.e., ss.101-102.

⁶¹ Ana Maria Rizzuto, **The Birth of the Living God: A Psychoanalytic Study**, Chicago University of Chicago Press, London, 1979, s.208.

⁶² a.g.e., s.200.

⁶³ Ana Maria Rizzuto, "The Psychological Foundations of Belief in God", **Toward Moral and Religious Maturity**, Ed. C. Brusselmanns, Silver Burdett Company, Morristown\New Jersey, 1980, ss.115-135.

tasarımının son kaynağını ise çevresel inanç sistemleri oluşturur. Bu sistemler, kültür, inanılan din, içinde yaşanan toplum gibi yapılardır.⁶⁴

1.2.4. Bağlanma Kuramı Açısından Tanrı Algısı

Bağlanma kuramı, ilk dönemlerde nesne ilişkileri kuramının öğrencisi olan John Bowlby tarafından kurulmuştur. Bowlby araştırmalarını yetim kalan veya ebeveyninden ayrılan çocuklar üzerinde yapmıştır. Bu çocukların büyük bir kısmında çeşitli duygusal sıkıntılar olduğunu gözlemlemiştir. Kaygı, korku, içine kapanıklık ve uyumsuzluk bunların önde gelenleridir. Eğer çocuklar ayrılık sonrası sevgi dolu bir bakıcıyla karşılaşmazlarsa, ileriki hayatlarında da yakın ilişkiler kuramamakta hatta bu konuda isteksiz davranmakta olduğunu gözlemlenmiştir. Bu çocuklar, ergenlik döneminde ise toplumun ahlaki normlarına aykırı hareketler sergilemektedirler.⁶⁵

Bowlby'a göre bu çocukların temel problemi, anneleriyle samimi ve sürekli bir ilişki yaşamamaları nedeniyle annelerine güvenli bir bağlanma gerçekleştirememeleridir.⁶⁶ Bu bağlanmanın temel unsurunu sevgi, şefkat ve ilgi ihtiyaçları oluşturmaktadır. Bebekler, başkalarına yakın olma ve bu yakınlığı koruma isteğini sağlayan, içgüdüsel bir bağlanma davranışıyla dünyaya gelirler. Bebeklerdeki bu davranış bir duygu düzenleme aracı olarak kabul edilebilir. Zira bu davranışları sayesinde fiziksel ve ruhsal tehlikelerden korunurlar ve stresleri azalır.⁶⁷ Ancak bunun gerçekleşmesi için sevgi, ilgi ve şefkat gibi ihtiyaçlarını karşılayan, tehlikeli durumlarda kendilerini koruyan, keşif davranışlarında kendilerini desteleyen bağlanma figürlerine ihtiyaçları vardır.⁶⁸

Bağlanma figürleriyle çocuklar arasında üç tür bağlanma gerçekleşir. Bunlardan ilki güvenli bağlanmadır. Güvenli bağlanmada, bağlanma figürleri genel olarak çocukların isteklerine duyarlı ve olumlu cevap verirler. Bu çocuklar yeni bir

---

⁶⁴ Rizzuto,(1979) a.g.e. , ss.194-202.

⁶⁵ John Bowlby, "The Nature of the Child's Tie to his Mother", **International Journal of Psycho-Analysis**, Sayı:39, 1958, ss.370-371.

⁶⁶ Bowlby, a.g.e., s.371.

⁶⁷ Akif Hayta, "Anneden Allah'a: Bağlanma Teorisi ve İslâm'da Allah Tasavvuru", **Değerler Eğitimi Dergisi**, 4 (12), 2006, s.30.

⁶⁸ Hayta(2017) a.g.e., s.70.

şeyler keşfederken daha az kaygılanır ve annelerini güvenli bir dayanak olarak görürler. Bu çocukların anneleri ortamdaki ayrıldığında annelerini isterler ancak anneleri ortama geri döndüğünde öfke davranışı göstermezler. Anneleri kadar yakın bir ilişki olmasa bile yabancılarla sıcak ilişkiler kurabilirler.

Bu bağlanma türlerinden diğeri kaçınan bağlanmadır. Kaçınan bağlanmada, bağlanma figürleri çocuklarla fiziksel temastan kaçınır ve çocukların ilgi ve sevgi isteğine tepki vermez. Bu çocuklar anneleri ortamdaki ayrıldığında kaygılanmaz ve anneleri ortama geri döndüğünde ise onlardan kaçınır ve yakınlık kurmazlar. Yeni bir şeyler keşfederken annelerini aramazlar.

Bu bağlanma türlerinden sonuncusu ise kaygılı-kararsız bağlanmadır. Kaygılı-kararsız bağlanmada, bağlanma figürleri çocuklarla ilişkisinde tutarsızdır ve çocukları gereğinden fazla denetleme ve müdahalede bulunma davranışları gösterirler. Bu çocukların anneleri ortamdaki ayrıldığında, çocuklarda aşırı kaygı ve öfke davranışı görülür. Anne ortama geri döndüğünde bile öfke hali devam eder. Yeni bir şeyler keşfetme davranışları annelerinin ortamda olmasına bağlıdır. Eğer anneleri ortamda değilse keşfetme davranışı göstermezler.⁶⁹

Bağlanma sistemine göre, bağlanma figürü ile tekrarlanan etkileşimler ve yakınlık isteğine karşı bağlanma figürünün verdiği tepkiler, çocuk tarafından içselleştirilerek kendisi ve diğeri insanlar hakkında “içsel çalışan modellere” dönüşür. Bu yolla çocuğun bağlanma figüründen beklentileri şekillenir. Bu modellerle çocuk bağlanma figürüne ve kendine dair değerlendirmelere ulaşır. Bağlanma figürü, çocuğun korunma ve destek isteğine karşılık veren, ulaşılabilir ve duyarlı olarak veya tam tersi şeklinde değerlendirilir. Çocuk kendisini, sevilmeye ve yardıma değer birisi

---

⁶⁹ M. Ainsworth ve Ark., **Patterns of Attachment**, Akt. Akif Hayta, “Bağlanma Kuramı ve Tanrı Tasavvuru İlişkisi Üzerine Bir Araştırma”, Basılmamış Doktora Tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa, 2017, ss. 78-79.

olarak veya tam tersi şeklinde değerlendirir. Çocuğun ulaştığı bu değerlendirmeler Tanrı'yı bağlanma figürü olarak gördüğünde de devam eder.⁷⁰

Tanrı birey için önemli bir bağlanma figürü olabilir. Zira bağlanma figürlerinin yaptığı iki önemli işlevi yerine getirir. Bu işlevler, zor zamanlarda bireyin sığınacağı bir üst güç ve dünyayı keşfederken dayanacağı güvenli bir dayanak olmasıdır. Tanrı'ya inançtan kaynaklanan temel güven duygusu sayesinde birey, zor zamanlarının üstesinden gelebilir. Korku, kaygı ve belirsizlik gibi duygularla baş edebilir.⁷¹ Birey Tanrı ile kurduğu ilişkiyi sürdürmek ister ve Tanrı'dan ayrılma tecrübesinde üzüntü hisseder. Araştırmalar bireyin Tanrı ile bağlanma tarzının ebeveyniyle olan bağlanma tarzına benzerlik gösterdiğini ortaya koymuştur.⁷² Kirkpatrick ve Shaver'in yaptıkları bir araştırmaya göre, Tanrı ile ilişkisinde, Tanrı'yı sıcak, yakın, güvenilir, tutarlı ve ılımlı gören bireyler, yalnızlık, depresyon, kaygı veya fiziksel hastalık ölçümlerinde, diğerlerine göre daha düşük puanlar almıştır.⁷³

Tanrı'ya bağlanma tarzını etkileyen önemli bir unsur da içinde yaşanılan çevredir. Bu çevredeki kültür, inanç ve değer yargıları bağlanma şeklini etkiler.⁷⁴

Tanrı'ya güvenli bağlanan birey, Tanrı ile ilgili deneyimlerini genellikle olumlu olarak algılar. Aynı zamanda bu birey, kendisini de sevgi dolu ve Tanrı'nın sevgisine layık olarak algılar. Bu tarz algılamalara sahip olan birey, Tanrı ile olan ilişkisine ve Tanrı'ya ve kendisine değer vermeye, devam eder.

---

⁷⁰ Inge Bretherton, "The Origins of Attachment Theory: John Bowlby and Mary Ainsworth", **Developmental Psychology**, 28(5), 1992, s.767.

⁷¹ Hayta(2017), a.g.e., s. 6.

⁷² Lee A. Kirkpatrick, "Attachment Theory and the Evolutionary Psychology of Religion", **The International Journal for the Psychology of Religion**, Cilt:22,Sayı:3 2012, ss.231-241.

⁷³ Lee A. Kirkpatrick, Philip R. Shaver, "An Attachment-Theoretical Approach to Romantic Love and Religious Belief", **Personality and Social Psychology Bulletin**, Cilt:18, Sayı:276,1992, s. 272.

⁷⁴J. Mesman, M. H. Van IJzendoorn, A. Sagi-Schwartz, "Cross-Cultural Patterns of Attachment: Universal and Contextual Dimensions", **Handbook of Attachment: Theory, Research, and Clinical Applications**,ed. J. Cassidy - P. R. Shaver, 3.Baskı, The Guilford Press, New York, 2016, s. 804.

Tanrı'ya kaygılı, kararsız bağlanan birey, kendini değersiz ve Tanrı'yı da güvenilmez ve reddedici olarak algılar. Bu bireyler Tanrı ile yakın ilişki kurmayı reddederler.

Tanrı'ya kaçman bir tarzda bağlanan birey, kendini değerli görür hatta işlerini yaparken kendini Tanrı'dan daha güvenilir bulur. Tanrı ile yakınlık kurmaya çalışmaz.⁷⁵

1.2.5. Bilişsel Kuram Açısından Tanrı Algısı

Biliş, algılama, kavrama, hatırlama, muhakeme etme, değerlendirme, hayal kurma ve problem çözme gibi her türlü farkındalık ve bilme eylemini içine alan bir kavramdır.⁷⁶ Bilişsel gelişme kavramı, yukarıda zikredilen zihinsel faaliyetlerdeki gelişmeyi anlatır. Bu gelişmeler sayesinde birey, içinde yaşadığı dünyayı anlar ve bu dünyaya uyum sağlamayı öğrenir. Jean Piaget bilişsel psikolojinin öncülerindedir. Piaget'e göre bilişsel gelişim, örgütlenme ve uyum sağlama gibi bireyde kalıtsal olarak var olan biyolojik kökenli faaliyetlere bağlıdır.⁷⁷ Piaget bilişsel gelişim için dört aşama belirlemiştir. Bu aşamalar ilerledikçe çocukların düşünme, problem çözme veya kavrama gibi bilişsel yetenekleri gelişmektedir. Bunlar:

Duyumsal- devimsel aşama (0-2 yaş): Bu süreçte bebekler, uyarıcılara devimsel tepkiler verirler. Çevre ile etkileşimleri arttıktan sonra örgütlenme ve uyum sağlama davranışlarıyla ilk şemalarını oluşturmaya başlarlar. İlk dört ayda bebeğin tepkileri refleks şeklindedir. 4. ve 8. aylarda çevreyi tanımaya, nesnelere kullanmaya başlarlar. Nesne ile yapılan hareketin sonucunu anlamaya ve amaca göre hareket etmeye 8-12. aylarda başlarlar. Bu aylarda basit problemleri çözmeye çalışırlar ve kendileri ve çevrelerini ayırt ederler.

İşlem öncesi aşama(2-7 yaş): Bu dönemde şemalar gelişmeye devam etmektedir. Bu dönemin en önemli özelliklerinden biri çocuğun dili öğrenmeye ve

---

⁷⁵ Hayta(2017), a.g.e., ss.98- 99.

⁷⁶ (<https://dictionary.apa.org/cognition> 2020).

⁷⁷ Jean Piaget, **Zeka Psikolojisi**, (çev.İsmail Hakkı Yılmaz), 1.Basım, Pinhan Yayıncılık, İstanbul, 2019, ss.18-19.

kullanmaya başlamasıdır. Bu yolla çocuk, sembolik işlevleri kazanmaya başlar. Bu dönemin diğer önemli özellikleri ise benmerkezci düşünce ve çoklu değişkeni olan bir problemde değişkenlerden birini kavrayabilmedir. Ayrıca bu aşamadaki çocuk, algıladığı bir nesnenin konumunun veya şeklinin değişmesiyle nesnenin hacminin, miktarının da değişeceğini zanneder.⁷⁸

Bu yaşlardaki çocuklar nesnelere karşı animist bir düşünceye, olaylara karşı ise yapaycılığa sahiptir. Yapaycılık, çocukların olaylara birinin sebep olduğuna inanmasıdır. Piaget bunun iki nedeninin olduğunu söyler. Bunlar; bireysel ve sosyal nedenlerdir. Bireysel nedenler çocuğun kendi faaliyetleri sonucunda ortaya çıkan bilinciyle alakalıdır. Bu bireysel nedenler animist düşüncede daha çok ön plandadır. Sosyal nedenler çocuğun çevresiyle alakalıdır. Çocuğun çevresindeki en önemli unsur ebeveynleridir. Çocuk ve ebeveyninin arasındaki maddi bağımlılık ilişkisi ve çocuğun ebeveynini nesneleştirilmesi sosyal nedenleri oluşturmaktadır. Çocuk ebeveynini nesneleştirdikten sonra kutsala mal edilen özellikleri ebeveyninde görür. Bu yapaycılığın kökeni olarak kabul edilebilir.⁷⁹

Somut işlemler aşaması (7-11 yaş): Bu aşamada çocuk bir problemin çözümünde çoklu değişkenleri görebilmekte ve sonuçtan nedene gidebilmektedir. Yani çocuk zihinsel işlemler gerçekleştirebilmektedir. Ancak bu işlemler fiziksel gerçeklere bağlı olarak gerçekleşir. Soyut düşünce henüz gelişmemiştir. Çevrenin genişlemesiyle birlikte benmerkezcilikte azalma görülmektedir.

Soyut işlemler aşaması(11 yaş ve üzeri): Bu süreçte soyut düşünme özelliği gelişmektedir. Çocuk soyut düşünceyle birlikte nesnel gerçeklik ve öznel yorumları ayırabilir hale gelir. Sorun çözümünde planlı bir yol izlemeyi öğrenir hatta kuramlar üretebilir.⁸⁰

---

⁷⁸ Faruk Karaca, **Dini Gelişim Teorileri**, DEM Yayınları, İstanbul, 2007, ss. 30-35.

⁷⁹ Jean Piaget, **Çocuğun Gözüyle Dünya**, (çev.İsmail Yerguz), 3.Basım, Dost Kitabevi, Ankara, 2013, s.321.

⁸⁰ Karaca, a.g.e., ss.33-34.

Piaget, çocuğun kutsala mal olan özellikleri önce ebeveynine sonrada genel olarak insanlara yüklediğini iddia etmektedir. İnsanın sınırlılıklarını keşiften sonra, dini bilgilerin öğrenmesiyle bu özellikler Tanrı'ya atfedilir. Çocuk 7-8 yaşlarında bu özellikleri Tanrı'ya atfetmeye başlar ancak Tanrı ile insan arasında tam bir ayırım yapamaz.⁸¹

Piagetin kuramından yola çıkarak veya araştırmaları sonucunda Piaget'le paralel sonuçlar bulan bazı psikologlar, Tanrı tasavvurunun gelişimini ele almışlardır. Bunların başında Ernest Harms, David Elkind ve Ronald Goldman gelmektedir. Bu isimlerin teorileri de bu başlık altında ele alınacaktır. Bunların yanı sıra James Fowler'in inanç gelişimi üzerine çalıştığı teorisi de Piaget'in kuramına yakınlığı nedeniyle bu başlık altında ele alınacaktır.

Ernest Harms teorisini oluştururken yaşları Üç ila on sekiz arasında değişen beşbin çocuk üzerinde çalışmıştır. Çocuklara Tanrı'nın nasıl olduğu konusundaki düşüncelerini sormuştur. Daha sonra Tanrı ile ilgili resim çizdirmiş ve resmin ne anlama geldiğini belirtmelerini istemiştir. Harms çalışmalarının sonunda Tanrı tasavvurunun oluşumunu üç aşamalı olarak belirlemiştir. Bunlar peri masalları aşaması, gerçekçi aşama ve bireysel aşamadır. Teoride yaşların ilerlemesi ve zihinsel faaliyetlerin gelişmesiyle birlikte büyüyen çocuk, bu aşamaları sırasıyla takip eder.

Peri masalları aşaması(3-6 yaş): Bu aşamadaki çocuklarda henüz soyut düşünce gelişmediğinden hayal ile gerçeği ayırt edememektedirler. Tanrı hakkındaki tasavvurları ile peri masalı karakterleri arasında ayırım yok gibidir. Çocukların verdikleri cevaplarda, masal karakterleri ve dini anlatıların, Tanrı tasavvurunun belirleyicisi olduğu göze çarpmaktadır. Bunlardan bazıları, konuşan hayvanlar, kanatlı melekler, devler, Noel babayla ilgili öykülerdeki karakterlerdir.

Gerçekçi aşama(7-12 yaş): Bu dönemdeki çocuklar Tanrı tasavvuru konusunda daha gerçekçidir. Tanrı'yı kendi hayatlarına etki edebilen ancak dünyadaki olaylardan da etkilenebilen bir insan olarak tasavvur ederler. Bu

---

⁸¹ Piaget, a.g.e., s.303.

aşamadaki çocuklar için dini semboller anlamlı hale gelmeye başlar. Soyut düşünce henüz gelişmediği için bu sembolleri somutlaştırma eğilimindedirler. Çevrelerinde inanılan kurumsal dine uyum sağlama konusunda ilk aşamaya göre daha kabiliyetlidirler.

Bireysel aşama(13-18 yaş): Bu süreçte çocukların soyut düşünce yetenekleri gelişmiştir. Bireysel fikir oluşturma hatta kuram ortaya koyma kabiliyetindedirler. Bu yaş aralığındaki çocukların Tanrı tasavvuru oldukça çeşitlidir. Harms bu aşamada üç grup belirlemiştir. Bunlardan birincisi ve çocukların çoğunluğunu oluşturan grup, Tanrı tasavvuru konusunda inanılan dinin öğretilerini esas almışlardır. Resimlerinde dinin geleneksel öğelerini kullanmışlardır. İkinci grubu mistikler oluşturmuştur. Bu gruptaki çocuklarda soyut öğeler vardır. Üçüncü gruptaki çocuklar ise inanılan dinin yanı sıra diğer dinlerin hatta kültürlerin düşüncelerini tasavvurlarına yansıtılmışlardır.⁸²

David Elkind dini gelişimle ilgili teorisinin Piaget'in bilişsel gelişim teorisiyle uyum gösterdiğini ifade etmiştir. Elkind, Yahudi, Katolik ve Protestan çocuklar üzerinde yaptığı araştırmada alınan dini eğitim farklı olsa bile çocukların dini gelişimlerinin benzer olduğu sonucuna varmıştır. Elkind'a göre dini gelişim, bilişsel ihtiyaçlar doğrultusunda gerçekleşir. Bu gelişim dört aşamadan oluşur.

Korunma/himaye arayışı(0-2 yaş): Bu aşamada bilişsel ihtiyacı ortaya çıkaran şey, bebeklerin nesne sürekliliği konusundaki sınırlılığıdır. Gözünün önünden kaybolan her nesnenin ortadan kaybolduğunu sanan bebekte bir süreklilik arayışı ortaya çıkar. İnsanların ölümlü olduğunu anlayan bireyde de hayatın sürekliliği ihtiyacı ortaya çıkmaktadır. Birey, bu ihtiyaca en kapsamlı cevabı veren dine, yönelir. Kaç yaşında olursa olsun Tanrı'nın varlığına inanan her birey Tanrı'nın ölümsüzlüğü fikrini kabul etmektedir. Bu kabulüyle birlikte süreklilik ihtiyacını karşılamış olur.

---

⁸² Ernest Harms, "The Development of Religious Experience in Children", **The American Journal of Sociology**, Cilt: 50, Sayı:2, 1944, ss.112-122.

Temsil arayışı(3-6 yaş): Bu yaşlardaki çocukların zihinsel faaliyetleri gelişir. Dilin öğrenilmesiyle temsil geliştirmeyi öğrenirler. Temsil geliştirmeyi bilmelerine karşın bu aşamadaki çocukların soyut düşüncesi gelişmemiştir. Ancak çevrelerinden öğrendikleri Tanrı için bir temsil geliştirmek zorundadırlar. Soyut düşünce gelişmemiş olduğundan bunu dinlerin sunduğu semboller vasıtasıyla yaparlar. Yani Tanrı temsillerini dini semboller oluşturur.

İlişki arayışı(7-12 yaş): Çocuklarda neden sonuç ilişkisi gibi zihinsel faaliyetler gelişmiştir. Tanrı temsilleri olan çocuklar, Tanrıyla ilişki kurma arayışına girerler. Kurumsal dinlerin bu konudaki sunmuş olduğu çözümlerden yararlanırlar.

İdrak arayışı(ergenlik dönemi): Bu dönemdeki çocukların zihinsel faaliyetleri son derece gelişmiştir. Bir sorunla ilgili çoklu değişkenleri fark edebilirler. Tanrı ile ilgili basit çıkarımların ötesine geçmek isterler. Önceden edindikleri bilgileri yeniden değerlendirme yoluna giderler. Kendilerini, çevrelerini ve bu dünyayı anlamak problemine yine en kapsamlı cevabı veren dine yönelirler. Bu aşamalardaki ihtiyaçların karşılanmasıyla dini gelişim tamamlanmış olur.⁸³

Ronald Goldman teorisini Piaget'in bilişsel gelişim sistemi üzerine temellendirmiştir. Goldman, Harms'ın teorisine oldukça benzer olan teorisinde Piaget'in kullandığı terminolojiden yararlanmışır. Teorisini beş aşama olarak şekillendirmiştir. Bu aşamaların ikisini geçiş aşamaları oluşturmaktadır.

Sezgisel dini düşünce(0-7 yaş): Bu aşamadaki çocuk işlem öncesi dönemdedir ve mantıklı çıkarımlar yapamaz haldedir. Din ile ilgili öğrendiği materyalleri bir sistem haline getiremez. Bu sebeplerle çocukta gerçek bir din fikri henüz oluşmamıştır.

Birinci geçiş aşaması: Bu süreçte sezgisel düşünce yerini somut düşünceye bırakmaya başlar. Çocuk mantıksal çıkarımlar yapmayı öğrenir Ancak tecrübesizliği sebebiyle doğru sonuçlara ulaşamayabilir.

---

⁸³ David Elkind, "The Origin of Religion in Child", **Review of Religious Research**, Cilt:12, Sayı:1, 1970, ss.35-42.

Somut dini düşünce aşaması(7/8- 13/14 yaş): Bu yaşlarda çocuk somut işlemler aşamasındadır. Mantıksal çıkarımlar yapabilir ancak bunu somut objeler ve sınırlı tecrübesiyle yapar. Dini öğretilerde verilen soyut kavramları lafzi olarak anlar. Bu kavramlardan olan Tanrı kavramı, çocuk için insan biçimindedir ve diğer insanları cezalandırabilecek güçtedir.

İkinci geçiş aşaması: Bu süreçte çocuklar somut düşünce ve soyut düşünce arasındadır. Soyut düşüncenin bazı türlerini denerler ancak somut düşünme alışkanlıkları nedeniyle başarısız olurlar. Goldman, dini kavramlar konusunda birçok bireyin bu aşamada kaldığını ileri sürer.

Soyut dini düşünce aşaması(13/14 yaş ve üzeri): Artık çocuklar soyut düşünebilir ve mantıksal çıkarımlar yapabilir. Dini düşünce konusunda da bu zihinsel faaliyetleri kullanabilirler. Tanrı kavramının gerçek özünü kavrayabilir ve tecrübe edebilirler.

Goldman'ın teorisindeki yaşlar Piaget'in teorisindeki yaşlardan biraz ileridir. Bunun nedeni dini düşüncenin normal düşünceden sonra gelmesidir. Zeki çocuklarda gelişim daha erken olabilir ancak dini düşünce konusunda zekâ tek etken değildir. Yeterli ve doğru din eğitimi de en az zekâ kadar önemlidir.⁸⁴

Fowler'in inanç gelişim teorisi Piaget'in bilişsel gelişim kuramıyla benzerlikler taşır. Piaget'in zikrettiği zihinsel faaliyetlerin gelişimi ve Fowler'in dile getirdiği inanç gelişimi arasında paralellik görülür.⁸⁵ Zihinsel faaliyetin gelişmesi, inanç gelişiminin bir şartını oluşturur.⁸⁶ Fowler'e göre inanç ilişkisel bir konudur. Bütün kişiliği etkiler ve bireyin hayatı anlamlandırma tarzını oluşturur. İnanç, bilinçli ve bilinç dışı süreçleri kapsar bununla birlikte duygusal bir etkiyi de içinde barındırır.⁸⁷ İnanç aşamalar halinde gelişir. Aralarında hiyerarşik düzen vardır, her

---

⁸⁴Ronald Goldman, **Religious thinking from childhood to adolescence**, The Seabury Press, New York, 1968, ss.19-29.

⁸⁵ Mehmedoğlu(2011), a.g.e., s.134.

⁸⁶ a.g.e., s.139.

⁸⁷ James W. Fowler, "İman Bilincinin Evreleri", (çev. Ali Ulvi Mehmedoğlu), **Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Sayı:19, 2000, s.89-92.

bir aşama bir öncekinin yaşanmasıyla ortaya çıkar. Geçiş dönemi bireye bağlı olarak uzun veya kısa sürer. Biri aşama öncesi dönem olmak üzere yedi aşamadan oluşur.

Aşama öncesi dönem: Bu dönemde güven, ümit ve cesaret gibi duyguların temelleri atılır. Temeli atılan bu duygular bireyin inanç hayatına etki eder.

Sezgisel-yansıtıcı inanç aşaması: Bu aşamadaki birey, Tanrı tasavvurunu güçlü ebeveyn figürüne göre şekillendirir. Birey taklide dayalı bir inanç içindedir. Çevresi tarafından öğrendiği hikâyeler, hayal gücü gibi faktörler inancı etkiler. Bu aşamadaki bireyin inancı, sezgisel olarak algıladığı tabular ve katı ahlaki kurallardan etkilenen bir yapıdadır.

Öyküsel-lafzi inanç aşaması: Bu dönemde birey, insan biçimli ve somut bir Tanrı tasavvuruna sahiptir. Kendi inancıyla ilgili sembolleri kendine mal eder ve tamamen gerçek olarak kabul eder.

Terkibi-geleneksel inanç aşaması: Birey, içinde yaşadığı çevrenin dini inancıyla uyumlu bir Tanrı tasavvuruna sahip olur. Bu tasavvuru sorgulamadan kabul eder. Birey önemli kişiler veya akranlarının değerlerini içselleştirebilir. İçselleştirilen bu değerler, eleştiri kabul etmez bir ideoloji şekline dönüşebilir.

Bireysel- düşünmeye dayalı inanç aşaması: Bu süreçte birey daha önceden edindiği tasavvurları, inançları ve değerleri tekrar düşünür ve yapılandırır. Zihin dünyası ve yaşantısında bir uyumsuzluk varsa bunları gidermeye çalışır. Bu aşama bireyin kendi eleştiri süzgecinden geçirdiği, bilinçli olarak seçtiği inançları yapılandırma aşamasıdır. Çevresinden değil, kendisinden güç alan bir tasavvur şekillendirir.

Birleştirici inanç aşaması: Burada evrensel ve esnek bir Tanrı tasavvuru vardır. Birey bu dünyayı anlamlandırmaya dair çok boyutlu bir bakış açısı kazanır. Kendi dini ve diğer dinlerdeki sembolleri tekrar düşünerek yapılandırır. Sembol ile manayı birbirinden ayırır ve sembollerin manalara götüren araçlar olduğunu kabul eder.

Evrenselleştirici inanç aşaması: Bu aşamadaki birey, evrenselleştirici bir Tanrı ve benlik algısına sahiptir. Adalet ve sevgiyi etkin hale getirmek için, Tanrı'nın gücü ve hayatın anlamı ile birleşme sürecini tecrübe eder. Bu aşamaya ulaşan birey, olgun inancın zirvesine ulaşmış demektir. Bu aşamaya çok az insan ulaşabilir.⁸⁸

1.3. Olumlu ve Olumsuz Tanrı Algısı

Tanrı algısı, her birey için ayrı olmakla birlikte olumlu ve olumsuz olarak iki temel kategoride toplanabilir. Bunun oluşmasında bireyin kendilik algısı, kişiliği, çevresi ve inandığı dini gibi faktörler etkilidir.⁸⁹ Çocuklukta verilen dini eğitim de Tanrı algısının şekillenmesine doğrudan etki eder.⁹⁰

Olumlu Tanrı algısında Tanrı, seven, merhametli, bağışlayan, yardım eden veya koruyan gibi olumlu özelliklerle algılanır. Olumsuz Tanrı algısında ise Tanrı, cezalandıran, korkutucu veya talepkâr gibi olumsuz özelliklerle algılanır.⁹¹ Çocuklukta oluşan bu algılar bireyin hayatının sonraki dönemlerinde kendisi, içinde yaşadığı toplum ve çevreyle olan ilişkilerini etkiler, dünya hakkında bir bakış açısı kazandırır.

Tanrı algısı bireyin düşünce ve duygularını şekillendirir. İlişki kurmada önemli bir faktör olan temel güven duygusu, Tanrı algısından etkilenir. Yardım sever, gözeten gibi olumlu özellikler atfedilen Tanrı algısı, temel güven duygusunu güçlendirir. Bireyin yalnızlık, endişe gibi haller ve kaçınılmaz olarak karşılaşılan güçlüklerle baş etmesini kolaylaştırır.⁹² Birey, problem çözme ve baş etme sürecinde Tanrı ile iş birliği halinde ve uyum içinde olur.⁹³ Cezalandıran gibi olumsuz özellikler atfedilen Tanrı algısı temel güven duygusuna zarar verir. Endişe

---

⁸⁸ Fowler, a.g.e., ss.92-101.

⁸⁹ Kartopu, s.890.

⁹⁰ Peker, a.g.e., s.245.

⁹¹ Ummuhan Esra Ceylan, "Ölümlülük Bilincinin Dini Başa Çıkma, Tanrı Algısı, Ölüm Kaygısı ve Psikolojik İyi Olma ile İlişkisi", Basılmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2018, s.48.

⁹² Mehmedoğlu(2011), a.g.e., s.41.

⁹³ C. A. Schaefer, R. L. Gorsuch, "Psychological Adjustment and Religiousness: The Multivariate Belief-Motivation Theory of Religiousness", **Journal for the Scientific Study of Religion**, Cilt:30, Sayı:4, 1991, ss. 448-461.

duygusunu tahrik ederek bireyin baş etmesini zorlaştırır.⁹⁴ Bu durumdaki birey, baş etme ve problem çözme sürecinde Tanrı ile ilgisiz, katı ve başına buyruk bir halde bulunur, psikolojik uyumu da olumsuz etkiler.⁹⁵

Birçok insan için hayatı anlamlandırmanın merkezinde Tanrı algısı vardır. Varoluşsal sorgulamalar olarak isimlendirilen nereden geldim, nereye gidiyorum ve neyim gibi bireyin âlemdeki yerini ve kendisinin ve dünyanın anlamını sorduğu sorular, nihai noktada Tanrı ile ilgili sorulara dönüşür. Cevapların merkezinde Tanrı yer alır. Olumlu bir Tanrı algısıyla sonuçlanan sorgulamalar bireyin mutlu, güvenli ve huzurlu bir hayat yaşamasına imkân tanır. Zira olumlu Tanrı algısıyla birey, kendinin, içinde yaşadığı dünyanın anlamını bulur. Anlamsızlık ve anlamsızlığın getirisi olan varoluşsal kaygıdan kurtulur. Buna karşılık olumsuz bir Tanrı algısıyla sonuçlanan sorgulamalar, bireyi karamsarlığa, mutsuzluğa ve kaygıya yöneltir.⁹⁶

Tanrı algısı ve bireyin benlik algısı ve kişiliği arasında da sıkı bir ilişki vardır. Olumlu benlik algısı, olumlu bir Tanrı algısını sağlayabilir. Aynı şekilde olumsuz benlik algısı da bireyin Tanrıya olumsuz özellikler atfetmesine sebep olabilir. Olumlu Tanrı algısı normal gelişen bir ruh sağlığı için önemli bir rol oynarken, olumsuz Tanrı algısı bozuk bir ruh sağlığı için önemli bir etkidir.⁹⁷ Aynı şekilde bireyin kişiliği ve Tanrı algısı arasında karşılıklı bir ilişkiden söz edilebilir. Bireyin kişiliği, Tanrıyı nasıl algılayacağı üzerinde önemli bir etkidir. Diğer taraftan, olgunlaşmış ve bir tutum haline gelmiş iman da kişiliği etkileyen önemli bir faktördür. Allah'a inancın bir tutum haline gelmesi, kişiliğin bütünlük kazanmasını

---

⁹⁴ Mehmedoğlu(2011), a.g.e., s.41.

⁹⁵ Schaefer, a.g.e.

⁹⁶Mehmedoğlu(2011), a.g.e., ss.42-43, Geniş bilgi için bkz. Viktor E. Frankl, “İnsanın Anlam Arayışı”, (çev. Selçuk Budak), Öteki Yayınları, Ankara, 1992;Viktor E. Frankl, “Duyulmayan Anlam Çılgılığı”, (çev. Selçuk Budak), Öteki Yayınları, Ankara, 1994; Abdülkerim Bahadır, “İnsanın Anlam Arayışı ve Din”, 4.Baskı, İnsan Yayınları, İstanbul, 2018.

⁹⁷ Sebastian Murken, **Gottesbeziehung und psychische Gesundheit: Die Entwicklung eines Modells und seine empirische Überprüfung**, Akt. Ali Ulvi Mehmedoğlu, **Tanrıyı Tasavvur Etmek**, 1.Basım, Çamlıca Yayınları, İstanbul, 2011, s.42.

sağlar. Bireyin zayıf yönlerini ve aşırı tutumlarını dengelemesinde yardımcı olur ve onun için bir motivasyon ve teselli kaynağı özelliğini kazanır.⁹⁸

Tanrı algısında korku ve sevgi iç içe olabilmektedir. Yani dini bir duygu olarak korku, uzaklaşmayı değil yakınlaşmayı getirir. Tanrıdan korkan birey, yine ona sığınarak çözüm bulur, bu sığınma ise sevgiyle sonuçlanır.⁹⁹

Kısacası Tanrı algısı, olumsuz veya olumlu şekliyle hayatın her alanında etkilidir. Bu konuda birçok çalışma yapılmıştır. Konuyla ilgili çalışmalar “ Tanrı Algısı İle İlgili Çalışmalar” başlığı altında zikredilecektir.

1.4. İslam’da Allah Kavramı

İslam’a inanan bireylerin Allah algısını oluşturan en önemli kaynak Kur’an-ı Kerimdir. Kur’an’da Allah, fitraten bozulmamış insanlar tarafından tabii olarak anlaşılıp benimseneceği esasına dayanılarak anlatılmıştır.¹⁰⁰ Nitekim ilgili ayetlerde soru kalıpları, hayret ifade eden uyarılar ve kınama niteliğindeki ifadeler yer alır.¹⁰¹ Bazı ayetlerde, Allah’ın birliği, eşinin ve benzerinin olmaması,¹⁰² hiçbir şeye muhtaç olmaması¹⁰³ gibi tevhid inancının temelini oluşturan hususlar ön plandadır. Bazı ayetlerde, Allah’ın en gizli şeyleri dahi bilmesi,¹⁰⁴ ilminin dışına hiçbir şeyin çıkmayacağı,¹⁰⁵ belirtilerek Allah’ın ilminin genişliğinden bahsedilmiştir. Bazı ayetlerde ise Allah’ın hükümdarlığı ve gücünden¹⁰⁶, ve bunun yalnızca Allah’a ait olduğundan bahsedilerek¹⁰⁷ Allah’ın kudreti vurgulanmıştır.

---

⁹⁸ Hayati Hökelekli, **Din Psikolojisi**, 9.Basım, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2011, ss.187-188.

⁹⁹ Peker, a.g.e., s. 111.

¹⁰⁰ Bekir Topaloğlu, “Allah” md., **DiA**, İstanbul, 1989, Cilt: II, ss. 471-498.

¹⁰¹ Mü’minûn 23/ 84-89; Neml 27/ 59-64; Ankebût 29/ 61, 63; Zümer 39/ 6.

¹⁰² İhlas, 112\ 4.

¹⁰³ İhlas, 112\ 1-2.

¹⁰⁴ Mülk, 67\ 13.

¹⁰⁵ Enam, 6\ 59.

¹⁰⁶ Al-i İmran, 3\ 189.

¹⁰⁷ Maide, 5\ 120.

Bunların yanı sıra Kur'an'da ve hadislerde, Allah'a ait olduğu belirtilen isim ve sıfatlar vardır.¹⁰⁸ Bunlar Esmâ-i Hüsnâ olarak adlandırılır. Celal ve Cemal olarak ikiye ayrılır. Cemal, sevgi, affedicilik ve merhamet gibi özellikleri ön planda olan isim ve sıfatları kapsar. Celal ise adalet, kudret ve hesap sorma gibi özellikleri ön planda olan isim ve sıfatları içerir.¹⁰⁹ Cemal'e, Rahman, Rahim,¹¹⁰ Halim,¹¹¹ Kerim¹¹² gibi isimler örnek verilebilir. Celal'e, Kahhar,¹¹³ Hasib,¹¹⁴ Kadir¹¹⁵ gibi isimler örnek verilebilir.

Kur'an'da, Allah'ın merhametinin ön planda olduğunu söylemek mümkündür. Nitekim cennetten ve mükâfattan bahseden ayetlerin sayısı, cehennemden ve azaptan bahseden ayetlerin sayısından oldukça fazladır.¹¹⁶ Ayrıca Kuran'da yer alan yüz on dört surenin yüz on üçünün başında Allah Teâlâ kendini Rahman ve Rahim olarak tanıtır. Yani dünyada ve ahirette kullarına karşı çok merhametlidir. Esmâ-i Hüsnâ'da da benzer bir durum söz konusudur. "Rahmetim gazabımı geçmiştir"¹¹⁷ gibi hadisler ve Allah'ın tövbe edenleri sevdiğine dair ayetler¹¹⁸ de bunu teyit etmektedir. Bunlardan yola çıkarak İslam'da Allah algısının sevgi ve ümit temelli olduğu söylenebilir. Ancak Allah'ın bireye anlatılma şekli, kaynaklarla paralellik göstermeyebilir. Bu durumda bireyde korku temelli bir Allah algısı da oluşabilir. Allah korkusu, mükâfattan mahrum kalma, cezalandırılma, rızasını kazanamama şekillerinde kendini gösterir.¹¹⁹

---

¹⁰⁸ A'raf, 6\ 180; Buhari, Tevhid 13, Şurut 18

¹⁰⁹ Metin Yurdagür, **Ayet ve Hadislerle Esmâ-i Hüsnâ: Allah'ın İsimleri**, 4. Basım, Marifet Yayınları, İstanbul, 2006, s.17-19.

¹¹⁰ Bakara, 2\ 163.

¹¹¹ Bakara, 2\ 225-235, Al-i İmran, 3\ 155.

¹¹² Neml, 27\ 40 Enfal, 8\ 4.

¹¹³ İbrahim, 14\ 48.

¹¹⁴ Nisa, 4\ 6, Ahzab, 33\ 39.

¹¹⁵ Hacc, 22\ 6, Talak, 65\ 12.

¹¹⁶ Erdoğan, a.g.e., s. 67.

¹¹⁷ Buhari, Tevhid, 15-22-28-55; Müslim, Tevbe, 14-16.

¹¹⁸ Bakara, 2\ 222, Nisa, 4\ 26, Hud, 11\ 90.

¹¹⁹ Peker, a.g.e., s. 111.

İnsanın kul olarak yaratılmasının¹²⁰ vazgeçilmez bir unsuru Allah'a bağlanmasıdır. Allah ile kul arasında kurulan bağlardan biri de dua vasıtasıyla oluşur. Ayette Allah'ın kuluna yakınlığı¹²¹ ve dualarına muhakkak cevap vereceği geçmektedir.¹²² Nitekim Allah'ın varlığını hissetmenin, ruh sağlığı için de olumlu bir etkiye sahip olduğu tespit edilmiştir.¹²³

Fıtratı bozulmamış kişinin, Allah'ı tabii olarak bulacağını zikretmiştik. Bunun en dikkat çeken örneği, bireyin ciddi ve tehlikeli anlarında hemen Allah'a sığınmasıdır. Nitekim ayette de bu olaya değinilmiştir.¹²⁴ İnsan, yapmaktan ve bilmekten aciz olduğu işlerde Allah'a sığınır ve O'na güvenirse, kaygı ve korkusunun azalacağı düşünülür. Ayrıca yukarıda zikrettiğimiz hususlardan yola çıkarak doğru bir din eğitiminin olumlu bir Allah algısıyla sonuçlanacağına ulaşılabilir.

---

¹²⁰ Zâriyât 51/ 56.

¹²¹ Kaf, 50\ 16.

¹²² Mü'min, 40\ 60.

¹²³ Asım Yapıcı, **Ruh Sağlığı ve Din**, 2.Basım, Karahan Kitabevi, Adana, 2013, s.368.

¹²⁴ En'âm 6/ 63-64; Neml 27/ 62.

İKİNCİ BÖLÜM

BİLİŞSEL PSİKOLOJİ VE BİLİŞSEL ÇARPITMALAR

Araştırmanın bu bölümünde bilişsel çarpıtmalara geçilmeden önce bilişsel psikolojiden kısaca bahsedilecektir. Bilişsel yapının anlaşılması adına bilişsel şemalar, otomatik düşünceler, ara ve temel inançlar açıklanacaktır. Bilişsel yapı açıklandıktan sonra da bilişsel çarpıtmalar ele alınacaktır.

2.1. Bilişsel Psikoloji

1960'lı yıllarda Davranışçı Kuram, psikoloji dünyasında oldukça etkindi. Ancak 70'li yıllarda, klinik araştırmalar ve deneysel sonuçlar karşısında yetersiz kalan davranışçı kuram yerini Bilişsel Psikolojiye bıraktı. Davranışçı kuram, bireylerin aynı koşullarda, aynı uyaranlara farklı tepkiler vermesini açıklayamadı. Ayrıca pekiştirme olmaksızın öğrenme olan gizil öğrenme, davranışçı kuramın temel unsurlarıyla çelişti. Bu dönemde bilgisayar teknolojisinin gelişmesiyle, bilgisayarlardaki bilgi işleme süreçleri ve bilişsel süreçler arasında benzerlik olduğu öne sürüldü. Bu benzerlik uyaranların işlenmesi, bir kısmının depolanması ve ortaya bir ürün koyulması şeklindeydi. Bu yaklaşım insan davranışlarının açıklanması ve kavramsallaştırılması açısından psikologlara kolaylık sağladı.¹²⁵

Bilişsel psikologlar, davranışçıların aksine bireyin uyarıcılar karşısında etkin olduğunu ortaya koydular. Bu yaklaşıma göre birey, bir uyaranla karşılaştığında onu işleyip, anlamlandırır. Bu anlamlandırma bilişsel sistem sayesinde yapılır. Bu sistem algılama, bellek, düşünme gibi süreçleri içerir.¹²⁶

---

¹²⁵ Türkçapar, a.g.e., ss.43-44.

¹²⁶ Cüceloğlu, a.g.e., s.29.

Bilişsel psikologların üzerinde durduğu diğer bir konu ise insanların çoğunlukla sosyal öğrenmeyle bilgi edindiğidir. Yani birey öğrenmeyi sosyal ortamda gördüğü ve model aldığı unsurlarla gerçekleştirir.¹²⁷

Bilişsel psikologlar metot olarak deneysel yaklaşımı kullanmışlardır. Yaptıkları deneylerde, dikkat, hafıza, bilginin organizasyonu, dil öğrenimi, mantıklı düşünme ve problem çözme gibi konuları ele almışlardır.¹²⁸

Diğer taraftan bilişsel kurama dayalı psikoterapi yöntemleri de geliştirilmiştir. Bunlardan biri Bilişsel Davranışçı Terapidir. Bu yöntemde kavramlaştırmalar ve açıklamalar, Beck'in ortaya koyduğu bilişsel model üzerine bina edilir. Bu modelde daha sonra açıklanacak olan otomatik düşünceler, şemalar, ara inançlar ve temel inançlar yer alır.¹²⁹ Bilişsel davranışçı terapi yaklaşımına göre psikolojik rahatsızlıkların ve uyumsuzlukların nedeni olarak bireyin hayatı için işlevsel olmayan dahası bozulmuş olan düşünce ve inançların üzerinde durulur. Terapiyle bu düşünce ve inançların fark edilmesi ve değiştirilmesi amaçlanır.¹³⁰

2.3. Bilişsel Şemalar

Şema kavramı bilişsel psikolojinin temel kavramlarından biridir. Şemalar, uyarıcıların seçilmesi, seçilen uyarıcılarla bir örüntünün oluşturulması gibi işlevleri olan bilişsel yapılardır. Şemaların içeriğinin oluşması çocuklukta başlar ve yaşam boyu devam eder. Bu süreçte bireyin ailesi ve çevresiyle olan ilişkileri içeriğe etki eder.¹³¹

Şemalar, kişisel deneyim ve dolaylı öğrenmelerin bir sonucudur. Bu deneyim ve öğrenmeler benzer durumlarda kullanılmak üzere saklanır.¹³² Bundan dolayı

---

¹²⁷ Türkçapar, a.g.e., s.48.

¹²⁸ John B. Best, **Bilişsel Psikoloji**, (çev. Rüçhan Gökdağ), 1.Basım, Sınırsız Basım Yayım Dağıtım, Ankara, 2017, ss.12-13.

¹²⁹ Türkçapar, a.g.e., s.108.

¹³⁰ Aaron T.Beck, **Bilişsel Terapi ve Duygusal Bozukluklar**, (Çev. Aysun Türkcan), Litera Yayıncılık, İstanbul, 2005a ss.208-209.

¹³¹ Beck(2006), a.g.e., ss.115-117.

¹³² Nancy L. Murdock, **Psikolojik Danışma ve Psikoterapi Kuramları Olgu Sunumu Yaklaşımıyla**, (çev. Füsaun Akkoyun), 2.Basım, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara, 2018, ss.320-321.

birey, benzer durumlar karşısında benzer anlamlandırmalar yapar ve tutarlı tepkiler verir. Bu durum aynı zamanda bireyin şemayı pekiştirdiğinin bir göstergesidir. Bu şemalar, inançların temelini oluştururlar ve işlevsel veya işlevsiz olabilirler¹³³.

Şemaların uyarıcıları seçme işlevi, şemanın içeriğine uymayan bilgilerin işlenmemesine sebep olabilir. Bundan dolayı algılamalar gerçeği yansıtmayabilir.¹³⁴

Şemaların değişime açık olması, olumlu veya olumsuz olması gibi özellikleri ise psikolojik sağlıkla ilgilidir.¹³⁵ Bilişsel çarpıtmalarla desteklenen olumsuz şemalar, işlevsel düşünce yapısını bozar.¹³⁶

Bir sonraki başlıkta açıklayacağımız otomatik düşünceler şemaların sonucunu, ara ve temel inançlar ise şemaların içeriğini oluşturur. Aslında bilişsel yapı otomatik düşünceler ve şemalar olarak iki başlık halinde incelenir. Şemalar ise ara ve temel inançlar olarak ikiye ayrılır.¹³⁷ Ancak konunun daha anlaşılır hale gelmesi için bu iki kavram otomatik düşüncelerden sonra ele alınacaktır. Bilişsel yapı, yüzeyden merkeze doğru otomatik düşünceler -ara inançlar ve kurallar- temel inançlar olarak incelenecektir.

2.4. Otomatik Düşünceler

Otomatik düşünceler, olumsuz bir duygu veya duyumun hemen öncesinde zihinde hızlı bir biçimde beliren ve otomatik olarak oluşan düşüncelerdir. Bu düşünceler bireyin geçmiş yaşantılarıyla ilgilidir.¹³⁸ Beck, otomatik düşünceleri hastalarıyla yaptığı terapiler esnasında keşfetmiştir. *Bilişsel Terapi ve Duygusal Bozukluklar* kitabında anlattığı bir olayda, hastası Beck'i eleştirdikten sonra suçluluk hissettiğini belirtmiştir. Bu durum psikanaliz kuramına göre düşmanlık-suçluluk

---

¹³³ JE. Young, MD. Lindemann "An Integrative Schema Focus Model for Personality Disorders" *Journal of Cognitive Psychotherapy*, 6, 1992, ss.11-24.

¹³⁴ Ağır, a.g.e., s.54.

¹³⁵ Richard S. Sharf, **Psikoterapi ve Psikolojik Danışma Kuramları Kavramlar ve Örnek Olaylar**, 5(çev. Niliüfer Voltan Acar), Basım, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara, 2017, s.333 -335.

¹³⁶ S. Batur, H.K. Demir, "Depresyonun Tedavisi: Bilişsel Davranışçı Yaklaşım", **Bilişsel Davranışçı Terapiler**, Editörler: Gonca Soygüt, Işık Savaşır, Elif Barışkın, 4.Basım, Türk Psikologlar Derneği, Ankara, 2009 ss.19-56.

¹³⁷ Türkçapar, a.g.e., s.108.

¹³⁸ Beck(2005a), a.g.e., ss.41-42.

ikilemine uymaktadır. Ancak Beck, bu iki duygu arasında dile getirilmeyen ve bu iki duyguyu birbirine bağlayan düşünceler olduğunu fark etmiştir. Bu düşünceler, “Yanlış bir şey söyledim, söylememeliydim.”, “Eleştirmemeliydim.”, “Ben kötü biriyim.”, “Beni sevmeyecek.” gibi düşüncelerdir. Bu düşünceler geçmiş yaşantılarla ilgilidir. Beck, olumsuz duygulardan hemen önce oluşan bu düşüncelerin hastaları tarafından tanımlanması için onlara olumsuz duygularından hemen önceki düşüncelerine dikkat etmelerini tavsiye etmiştir. Süreç sonunda hastaların otomatik düşüncelerini tanımlayabildikleri ortaya çıkmıştır.¹³⁹

Otomatik düşünceler her bireyde bulunur. Bireyin kendisi, içinde yaşadığı çevresi ve geleceği ile ilgili düşünceleri, otomatik düşüncelerin içeriğini oluşturur. Otomatik düşünceler işlevsel ve işlevsel olmayan şekilde ayrılabilir. Bilişsel davranışçı terapi yaklaşımına göre psikolojik sağlığın temelini işlevsel olmayan otomatik düşünceler oluşturur.¹⁴⁰ İşlevsel olmayan otomatik düşünceler bireyin psikolojik sağlığını olumsuz yönde etkiler. Bazı zamanlarda ise işlevsel olan otomatik düşünce, bireyde olumsuz bir duyguya neden olabilir. Otomatik düşüncenin gerçeği yansıttığı bu durumlarda terapist, probleme odaklanma, benimseme veya hastanın geçerli olmayan bir karar almasını engelleme yoluna gider.¹⁴¹

Otomatik düşüncelerin ortak özellikleri şu şekilde sıralanabilir:

- Otomatik düşünceler, belirli, kısa ve kalıplaşmış cümlelerden oluşan düşüncelerdir. Bireysel, ortama ve duruma özgü olduklarından dolayı farklılıklar içerirler.
- Bu düşünceler aniden oluşurlar. Belli bir amaca yönelik değildirler. Mantıksal sıralamayı izlemezler, sadece “olurlar” ve bu yönleriyle reflekslere benzerler.
- Bu düşünceler yönlendirilmiş ve güdülenmiş düşüncelerden farklı olarak, kendiliğinden ve istemsiz olarak ortaya çıkarlar.

---

¹³⁹ Beck(2005a), a.g.e., ss.36-37.

¹⁴⁰ a.g.e., s.42.

¹⁴¹ Beck, (2019), a.g.e., s.182.

- Birey belli bir durumla birlikte ani olarak ortaya çıkan bu düşünceleri, incelemeksizin doğru kabul eder. Nesnel gerçekliğe uygunluğun ya da geçersiz olduğuna dair yaşantıların önemi yoktur. Hasta bu düşünceleri fark edip değiştirmedeği sürece devam ederler.¹⁴²

Bireyin kendiliğinden bu düşünceleri fark etmesi pek olası değildir. Bu düşüncelere eşlik eden duygular ise kolaylıkla fark edilir. Bu düşünceler daha derinde yer alan ara inançlar ve temel inançlara göre müdahale edilebilir durumdadır ve değişime açıktır. Bilişsel davranışçı terapide ilk adım olan otomatik düşüncelerin tanınması oldukça önemlidir. Otomatik düşüncelerini fark etmeyi öğrenen birey, bu düşünceleri değerlendirmeye başlar. Değerlendirme sonucunda yanlış olduğu ortaya çıkan düşünceler, gerçekçileriyle değiştirilir. Sürecin sonunda hatalı düşünceler nedeniyle ortaya çıkan ve sağlıksız olan, duygusal, davranışsal ve fizyolojik tepkiler, sağlıklı olanlarıyla değiştirilmiş olur.¹⁴³ Otomatik düşüncelere, “*Bunu yapamam.*”, “*Bu çok zor.*”, “*Yetersizim.*” gibi örnekler verilebilir.

2.5. Ara İnançlar

Ara inançlar, kural, tutum ve varsayımlardan oluşan, temel inançlara göre belirlenen düşüncelerdir. Bu düşünceler, otomatik düşünceler ve temel inançlar arasında yer alır ve otomatik düşüncelerin temelini oluşturur.¹⁴⁴

Ara inançlar sözel olarak ifade edilmezler, zihinde fikir ve algı şeklinde yer alarak davranışları soyut biçimde düzenlerler. Ancak otomatik düşünceler yoluyla keşfedilebilirler. Davranışlar için bir düzenleyici olan ara inançlar, bireyin kendini, çevresini ve geleceğini algılamasını da etkiler.¹⁴⁵ Ara inançlara, “*Eğer diğerleri kadar iyi değilsem, başarısızımdır.*”, “*Her zaman en üstün olmalıyım.*” gibi örnekler verilebilir.

---

¹⁴² Türkçapar a.g.e., ss.110-111.

¹⁴³ Beck(2019), a.g.e., ss.31-32.

¹⁴⁴ Türkçapar, a.g.e., s. 111; Beck(2019), a.g.e., s.35.

¹⁴⁵ Beck(2019), a.g.e., s.35.

Ara inançlar, yaşantılar, gözlemler ve öğrenmeler yoluyla oluşur. Oluşan bu bilgiler, zamanla ve tekrarlanarak kalıcı kurallara ve beklentilere dönüşür. Bilişsel terapide ara inançların değerlendirilmesi için öncelikle ortaya çıkarılması gerekir. Ortaya çıkarmada ise belli başlı teknikler uygulanır. İlk olarak bireyin otomatik düşüncelerinde tekrarlanan ortak temalar ele alınır. Bireyin otomatik düşüncelerini değerlendirmesi sağlanır. Ona, otomatik düşüncelerinin doğru olması durumunda sonuçlarının ne olacağı sorulur veya bir kuralın başı verilerek cümleyi tamamlaması istenir. Bunların dışında konuyla ilgili geliştirilmiş ölçekler de kullanılır.¹⁴⁶

2.6. Temel İnançlar

Temel inançlar, bireyin yaşantı ve tecrübeleriyle oluşmuş bilişsel yapılarıdır. Bu yapıların içeriğini, bireyin kendisi, çevresi ve geleceği hakkında inandığı temel varsayımları oluşturur. Varsayımlar yoluyla birey, kendisinden kaynaklanan veya çevreden gelen bilgileri düzenler.¹⁴⁷ Temel inançlar, inanç düzeyleri arasında en önemli olanıdır. Aşırı genellenmiştir, kapsamı oldukça geniştir ve katıdır.¹⁴⁸

Temel inançların oluşumu bireyin çocukluğuna dayanır. Bireyin deneyimleri, çevresiyle olan ilişkileri yoluyla oluşturulur. Bu inançlar sonraki dönemde tekrarlanarak pekiştirilir.¹⁴⁹ Bireyin genetik yatkınlığı ve kişilik özellikleri de oluşumuna etki eder.¹⁵⁰ Temel inançların içeriğini ara inançlarda olduğu gibi bireyin kendisi, çevresi ve geleceğine yönelik algıları oluşturur.

Temel inançlar her insanda bulunur. Olumlu ve olumsuz olmak üzere ikiye ayrılır. Psikolojik rahatsızlıklara sebep olan inançlar olumsuz olanlardır. Daha doğru bir ifadeyle bireyin zihninde olumsuz temel inançların baskın olmasıdır. Olumsuz temel inançların baskınlığı, olumlu olanların etkinleşmesini engeller. Sağlıklı

---

¹⁴⁶ Türkçapar, a.g.e., s.112.

¹⁴⁷ Türkçapar, a.g.e., s.113.

¹⁴⁸ Beck(2019), a.g.e., s.34.

¹⁴⁹ Türkçapar, a.g.e., s.113.

¹⁵⁰ Beck(2019), a.g.e., 228.

bireylerde olumlu temel inançlar ön plandadır. Durumuna ve olaya göre aktifleşen olumsuz temel inançlar ise geçicidir.¹⁵¹

Aaron Beck olumsuz temel inançları iki kategoriye ayırmıştır. Bunlar çaresizlik ve sevilmezliktir. Daha sonraki dönemde Judith Beck bu kategorilere değersizliği eklemiştir.¹⁵² Güç ve başarı gibi konularda yetersiz hissetme, çaresizlik temel inancıyla ilişkilendirilir. Duygusal eksiklikler sevilmezlikle, suçluluk duygusu ve ahlaki eksiklikler ise değersizlikle ilişkilendirilmiştir.¹⁵³

Çaresizlik temel inancına, “*Yetersizim*”, “*Güçsüzüm*”, “*Kurbanım*” veya “*Çaresizim*” gibi inançlar örnek verilebilir. Sevilmezlik temel inancına, “*Sevilemem.*”, “*İstenmeyenim*” veya “*Bakımsızım*” gibi inançlar örnek verilebilir. Değersizlik temel inancına ise “*Değersizim*”, “*Kötüyüm*” veya “*İşe yaramazım*” gibi inançlar örnek verilebilir.¹⁵⁴

2.7.Bilişsel Çarpıtmalar

Bilişsel çarpıtmalar, bireyi olumsuz etkileyecek şemalardan beslenen işlevsel ve gerçekçi olmayan inançlara dayalı düşünme hatalarıdır. Bu hatalar bilgi işleme sürecinde sistematik olarak tekrarlanır. Beck bunları bilişsel çarpıtmalar olarak adlandırmıştır. Ancak günümüzde bilişsel işleme tipleri, bilişsel tuzak veya düşünme türleri hataları gibi isimlendirmeler yapılmaktadır.¹⁵⁵

Bilişsel çarpıtmalar ve şemalar arasında sıkı bir bağ vardır. Birey çocuklukta oluşturduğu şemaları sorgulamaz ve doğru olarak kabul eder. Bundan dolayı karşılaştığı yeni durumları var olan şemalarına göre yorumlar. Olumsuz şemalar bilişsel çarpıtmalara neden olur. Eğer olumsuz şemalara sahipse karşılaştığı olumlu durumları şemasına uygun olarak çarpıtır. Bu yolla bilgi işleme sisteminde işlenen bu bilgiler eskilerle tutarlı bir halde devam eder. Bilişsel çarpıtmalar otomatik

---

¹⁵¹ Beck(2019), a.g.e., ss.32-36; Türkçapar, a.g.e., ss.113-114.

¹⁵² Beck(2019), a.g.e., s.228.

¹⁵³ Türkçapar, a.g.e., ss.113-114.

¹⁵⁴ Beck(2019), a.g.e., s.233.

¹⁵⁵ Beck,(2006), a.g.e., ss. 80-81; Beck(2019), a.g.e., s.179; Türkçapar, a.g.e., s.115.

düşünceler olarak dışa yansır.¹⁵⁶ Bilişsel çarpıtmalar sonucunda da bilişsel üçlü olarak adlandırılan bireyin kendisi, çevresi ve geleceği hakkındaki olumsuz inançları ortaya çıkar.¹⁵⁷ Bu durum onun depresyon, çeşitli kaygı bozuklukları veya davranış bozuklukları gibi psikolojik rahatsızlıklar yaşamasına sebep olur.¹⁵⁸

Bilişsel çarpıtmalara bilgi işleme tipleri denmesinin sebebi, bilişsel çarpıtmaların her bireyde görülmesidir. Zira bu bilgi işleme tipleri, normal sayılan bilişsel süreçlerin önemli bir bölümüdür. Bilişsel çarpıtmalara neden olan özel durumlar da yoktur. Her bireyin günlük hayatında karşılaşılabileceği durumlar, birey tarafından çarpıtılarak yorumlanır ve duygusal sıkıntılara neden olan anlık düşünceler oluşur. Depresyon, kaygı bozukluğu veya kişilik bozukluğu gibi çeşitli rahatsızlıkları olan bireylerde bilişsel çarpıtmalar daha sistemli, katı ve karşılaşılan duruma uygunsuz olarak çalışır. Bu bireylerde, bilişsel çarpıtma görme sıklığı da daha yüksektir. Bir olay karşısında birden fazla bilişsel çarpıtma görülebilir. Hastaların bilgi işleme sürecinde negatif yanlılık ve ön yargı göze çarpan diğer bir özelliktir.¹⁵⁹

Bilişsel çarpıtmaların birçok türü vardır. Bunlar çeşitli kategorilerde ele alınmaktadır.

- *Keyfi Çıkarsama:* Bireyin herhangi bir kanıt veya ipucu olmaksızın bir durumun veya olayın sonucu hakkında çıkarımda bulunmasıdır. Bu çıkarım, bireyin beklediği sonucun tersine kanıtlar dahi olsa geçerlidir. Karşılaştığı kişinin kötü olduğu çıkarımında bulunan birey, onun kötü olduğuna dair tüm malzemeleri toplar. İyi olduğuna dair malzemeleri ise göz ardı eder. Yaşanan durumlar için de benzer bir süreç izlenir. Birey beklediği sonuca uygun olan malzemeleri ön planda tutar. Diğerlerini göz ardı eder.

---

¹⁵⁶ A. T. Beck, "The current state of cognitive therapy: a 40-year retrospective", **Arch Gen Psychiatry**, 62(9), 2005, ss.953-959; Beck(2019), a.g.e., ss.179-182.

¹⁵⁷ Bulut, Mercan, Yüksel, a.g.e.

¹⁵⁸ Beck(2005), a.g.e., s.954.

¹⁵⁹ Türkçapar, a.g.e., s.115-116; Beck(2019), a.g.e., s.179.

- *Zihinsel Filtre(Seçici Soyutlama):* Bireyin yaşadığı bir olayda olumsuz olan detaylara odaklanarak olayı olumsuz olarak tanımlamasıdır. Bu çarpıtma bir olay ya da durum hakkındaki sınırlı bilgi ile değerlendirme yapılmasında da kullanılır. Birkaç düşük notu nedeniyle kendini başarısız olarak tanımlayan bir öğrenci, zihinsel filtreleme yapıyor demektir.
- *Aşırı Genelleme:* Bireyin olumsuz bir olay sonucunda bir çıkarımda bulunması ve bu çıkarımı kapsamı çok daha geniş olaylar için genellemesidir. Bu çarpıtmayı yapan birey bir veya birkaç olaydan yola çıkarak genel kurallar belirler. Yapması gereken bir işi yapamayan bireyin hiçbir şey beceremeyeceğini düşünmesi buna örnek olarak gösterilebilir.
- *Büyütme ve Küçültme:* Bireyin bir durumun olumsuz özelliklerini büyütmesi yani abartması, olumlu özelliklerini ise küçültmesidir. Birey, olayı olumsuz algılamasına yeterli kanıt olmadığı zamanlarda bu çarpıtmayı kullanabilmektedir. Derslerinin bir kısmında başarılı, bir kısmında başarısız olan bir öğrenci, başarılı olduğu dersleri önemsiz, başarısız olduğu dersleri ise önemli olarak tanımlaması buna örnek gösterilebilir. Bu çarpıtmaya olumluyu yok sayma ismi de verilebilmektedir.
- *Ya Hep Ya Hiç Düşüncesi:* İki kutuplu düşünce olarak da adlandırılan bu çarpıtmada birey, bir olayı veya durumu değerlendirirken iki uç noktaya göre değerlendirir. Bir şey ya olmuştur ya da olmamıştır. Bir işte yapılan küçük bir eksiklik sebebiyle yapılan işi tamamen yok saymak buna örnek olarak gösterilebilir. Aynı şekilde bireyin yapıcı bir eleştiriyi dahi sevmemek olarak yorumlaması da buna örnektir.
- *Kişiselleştirme:* Bireyin yeterli bir sebep olmaksızın çevresindeki olumsuz durum veya tepkilerin kendisine yönelik olduğunu düşünmesidir veya ortaya çıkan olumsuz sonuçlardan kendini sorumlu tutmasıdır. Birey bunu yaparken duruma daha uygun ve gerçekçi olan ihtimalleri göz ardı eder. Çevresindekilerin güldüğünü gören bireyin, diğer ihtimalleri göz ardı ederek, “*Bana gülüyorlar, yanlış bir şey yaptım!*” sonucuna ulaşması buna örnek olarak gösterilebilir. Çocuğu sınavdan düşük alan bir annenin kötü bir anne olduğunu düşünmesi de bu çarpıtmanın bir göstergesidir.

- *Felaketleştirme:* Bireyin elindeki ihtimalleri yeterince değerlendirmeksizin geleceği olumsuz olarak ön görmesidir. Birey bunu yaparken yalnızca olumsuz olan ihtimallere odaklanır. İşini yetiştiremeyen birinin kovulacağını ön görmesi bir felaketleştirmedir. Derste konu anlatacak bir öğrencinin heyecanlanıp anlatamayacağı sonucuna ulaşması da felaketleştirmedir.
- *Gereklilik ve Zorunluluk İfadeleri:* Bazı bireylerin kendisi ve diğer insanların nasıl davranması gerektiğine dair katı kuralları vardır. Birey, katı kurallarına uyulmaması durumunda oluşacak olumsuz sonuçları büyütür. Bu kurallar olmalı ifadeleriyle gösterilir. “Herkesi memnun etmeliyim”, “Kimse haksızlık yapmamalı” gibi ifadeler buna örnek olarak gösterilebilir. Birey kurallarının dışına çıkarsa suçluluk duygusuna kapılır. Diğer insanların kuralların dışına çıkması durumunda ise öfke duyar.
- *Zihin Okuma:* Bireyin başkalarının ne düşündüğünü bildiğine inanmasıdır. Bu çarpıtmanın diğer boyutu, başkalarının bireyin düşüncelerini, ifade etmese bile bildiğini düşünmesidir. Bu çarpıtmada birey, karşısındakinin davranışını kendine göre yorumlar ve nedenini sormayı düşünmez. Örneğin derste öğrencisinin esnediğini gören bir öğretmenin dersinin sevilmediğini düşünmesi ve öğrencinin neden esnediği konusunda başka ihtimalleri göz ardı etmesidir.
- *Duygusal muhakeme:* Bireyin doğru olmadığına dair kanıtları yok sayarak ve diğer ihtimalleri göz ardı ederek, hissettiği şeyin doğru olduğuna inanması durumudur. Başarılarına rağmen kişinin kendini başarısız hissetmesi yani başarısız olduğuna inanması duygudan bir sonuç çıkarmadır. Burada hissetmekten kasıt çok güçlü bir biçimde inanmaktır.
- *Etiketleme:* Bireyin bir durum karşısında yeterli değerlendirmeyi yapmadan genel yargılara ulaşması ve durumu ya da bireyi ulaştığı bu yargılarla etiketlemesidir. Bir dersinde başarısız olan bir öğrencinin “*Bu derste*

başaramadım.” demesi yerine “*Başarısız biriyim.*” demesi veya bir gerçeği tam ifade etmeyen birinin tamamen yalancı olduğunun düşünülmesi gibi.¹⁶⁰

Bilişsel çarpıtmalar belli özelliklerine göre bu şekilde sınıflandırılmıştır. Bu sınıflandırmada bazı değişiklikler olabilmekte, bir otomatik düşüncede birden fazla bilişsel çarpıtma bulunabilmektedir. John Briere bilişsel çarpıtmaları beş kategoride ele almıştır. Bunlar:

- *Benlik Algıları:* Bu kategori bireyin kendine yönelik olumsuz algılarını içerir. Yetersizlik algıları da bu kategoride değerlendirilir. “Beceriksizim.” veya “Çirkinim.” gibi tanımlamalar olumsuz ve düşük benlik algısının göstergesi kabul edilir.
- *Kendini Suçlama:* Bireyin olayların olumsuz sonuçlarından dolayı kendini suçlamasıdır. Bu suçlamada aşırılık ve diğer ihtimallerin yok sayılması göze çarpar.
- *Çaresizlik:* Bireyin olayların gidişatına veya sonucuna müdahale edemeyeceğini ve bunları değiştirmek için mücadele etmenin anlamsız olduğunu düşünmesidir.
- *Umutsuzluk:* Bireyin geleceğe yönelik olumsuz algılarıdır. Örneğin, “Her zaman mutsuz olacağım.” ifadesi geleceğe yönelik karamsar bir inancın göstergesidir.
- *Yaşamı Tehlikeli Görme:* Bireyin olumsuz olaylarla karşılaşacağına ya da kendisine zarar verecek kişilerle karşılaşacağına inanmasıdır.

Bilişsel çarpıtmalar çeşitli şekillerde sınıflandırılabilir bile birbiriyle bağlantılıdır. Her bilişsel çarpıtma diğeri için zemin hazırlar. Sonuç olarak bireyin kendisi, çevresi ve geleceğine yönelik olumsuz inançları şeklinde ortaya çıkarlar.¹⁶¹

---

¹⁶⁰ Beck(2019), a.g.e., ss.181-182; Türkçapar, a.g.e., ss.117-121.

¹⁶¹ Meral Sert Ağır, Haluk Yavuzer, “Bilişsel Çarpıtma Ölçeğinin Türkçe Formunun Geçerlilik ve Güvenirlik Çalışması”, **Akdeniz Eğitim Araştırmaları Dergisi**, 12(26), 2018, ss.175-198.

Bilişsel terapinin amacı, bireyin hayatına olumsuz etki eden ve psikolojik rahatsızlıklara sebep olan çarpıtılmış bilgi işleme süreçleri yerine daha gerçekçi, işlevsel ve duruma uygun olan bilgi işleme süreçlerinin geçirilmesidir.¹⁶² Tedavi sürecinde ilk olarak terapistler hastalarla güvene dayalı bir ilişki geliştirmeye çalışırlar. Tedavi sürecinin iş birliği içinde gerçekleştirilmesi oldukça önemlidir. Hastanın bilgi işleme sürecindeki uyumsuzluklar ve işlevsiz inançlar keşfedilerek bilişsel çarpıtmaları ortaya çıkarılır. Hastayı psikolojik anlamda rahatsız eden bilişsel yapıları yeniden değerlendirilir. Terapist bu aşamada olumlu düşünceleri ön plana alır ve olumsuzları test etmek konusunda cesaret verir. Bilişsel ve davranışsal değişimi kolaylaştırmak için çeşitli ödevler verir. Bu ödevler olumlu düşünce, duygu ve davranış oluşturmayı sağlar. Tedavinin kapsamı sadece otomatik düşünceler değildir. Tedavi sürecinde şemalara inilmeye çalışılır.¹⁶³

---

¹⁶² Beck(2005), a.g.e., s.953.

¹⁶³ Sharf, a.g.e., ss.338-339 ; Beck(2019), a.g.e., ss.17-28.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ARAŞTIRMA

Bu bölümde araştırmanın yöntemi ve işlemi ele alınacaktır.

3.1.Yöntem

Bu bölümde araştırmanın modeli, hipotezleri, sayıltıları, sınırlılıkları, evren ve örnekleme ele alınacaktır.

3.1.1. Araştırmanın Modeli

Araştırmamız, nicel bir çalışma olup, Allah algısı ve bilişsel çarpıtmalar arasındaki ilişkiyi istatistiksel teknikler kullanarak tespit etmeyi amaçlamaktadır. Hazırlanan anket formuna Allah algısı ve bilişsel çarpıtmalar ilişkisine etki edeceği düşünülen bağımsız değişkenler eklenmiştir. Bu amaç doğrultusunda, hazırlanan anket formu, Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat, Eğitim Fakültesi, Mühendislik Fakültesi ve Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesinde öğrenim gören öğrencilerden tesadüfi örneklem yöntemiyle tespit edilmiş denekler tarafından doldurulmuştur. Daha sonra anketlerle ulaşılan ham veriler SPSS paket programı kullanılarak bilgisayara aktarılmıştır. Son aşamada ise elde edilen veriler arasındaki ilişkilerin analizinde “Pearson Korelasyon Analizi”, iki gruplu değişkenlerin analizinde Independent Samples T-testi, çok gruplu değişkenlerin analizinde ise “Tek Yönlü Varyans Analizi (One Way Anova)” ve “Tukey – HSD testi” kullanılmıştır.

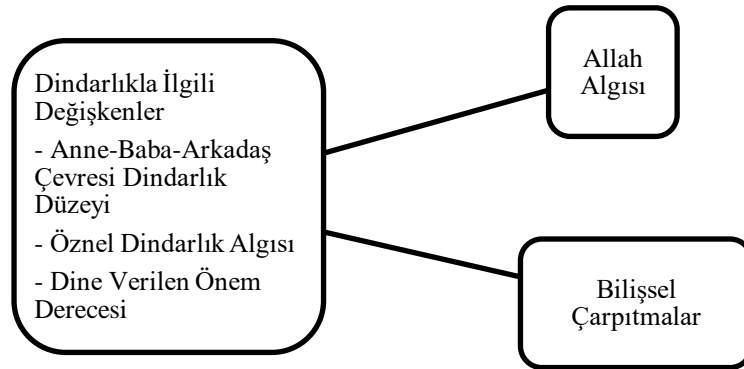
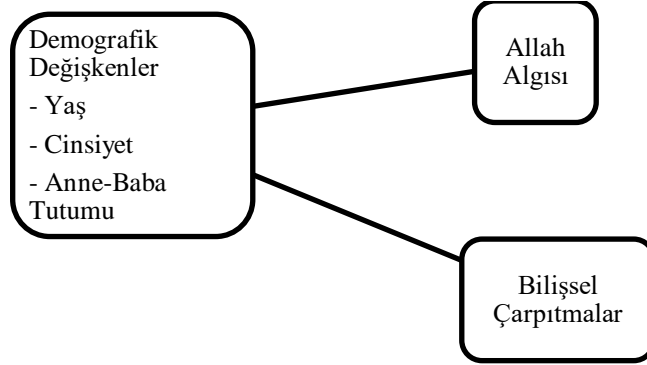
Araştırmamızda ilişkilerin incelenmesi için şu adımlar takip edilecektir.

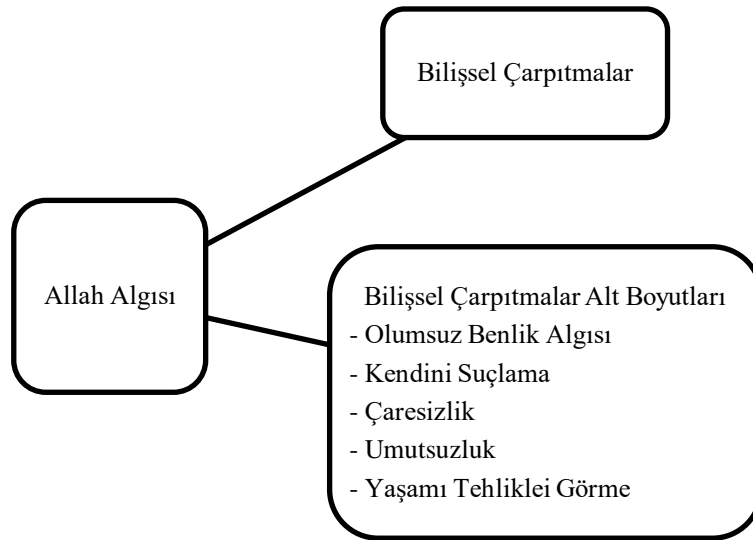
Demografik değişkenler ile (Yaş, Cinsiyet, Anne-Baba Tutumu) Allah algısı ve bilişsel çarpıtmalar arasındaki ilişkileri,

Dindarlık ile ilgili değişkenler ile (Anne-Baba-Arkadaş Çevresi Dindarlık Düzeyi, Öznel Dindarlık Algısı, Dine Verilen Önem Derecesi) Allah algısı ve bilişsel çarpıtmalar ilişkileri,

Allah algısı ile bilişsel çarpıtmalar ve bilişsel çarpıtmaların alt boyutları(Olumsuz Benlik Algısı, Kendini Suçlama, Çaresizlik, Umutsuzluk, Yaşamı Tahlikeli Görme) ilişkileri ortaya konmuştur.

Araştırmada değişkenler arası ilişkileri temsil eden şema modelleri aşağıda verilmiştir.

3.1.2. Araştırmanın Hipotezleri

Çalışmamızın, konusu ve ifade edilen amaçları doğrultusunda belirli hipotezler ortaya konmuştur. Çalışmamızın hipotezleri şunlardır:

Temel Hipotez;

1- Olumlu Allah algısı ile bilişsel çarpıtmalar ve bilişsel çarpıtmaların olumsuz benlik algısı, kendini suçlama, çaresizlik, umutsuzluk ve yaşamı tehlikeli görme boyutları arasında negatif yönlü anlamlı ilişkiler vardır. Allah algısı ölçeğinden alınan puanlar yükseldikçe bilişsel çarpıtmalar ölçeğinden alınan puanlar düşecektir. Allah algısı ölçeğinde puanların yükselmesi Allah'ın olumlu özelliklerle algılandığının bir göstergesidir.

Alt Hipotezler;

1- Örneklemin olumlu Allah algısı ile yaşı arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki vardır. Yaş ilerledikçe Allah algısı ölçeğinden alınan puan da artmaktadır. Yani Allah olumlu özelliklerle algılanmaktadır.

2- Örneklemin cinsiyete göre Allah algıları arasında anlamlı bir farklılık vardır. Kızların Allah algısı erkeklere göre daha olumludur.

3- Örneklemin anne-baba tutumuna göre Allah algıları arasında anlamlı bir farklılık vardır. Anne-babasının tutumu demokratik olanların Allah algısı; anne-babasının tutumu ilgisiz, baskıcı ve aşırı koruyucu olanlara göre daha olumludur.

4- Örneklemin olumlu Allah algısı ile anne, baba ve arkadaş çevresi dindarlık düzeyi arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki vardır. Anne, baba ve arkadaş çevresinin dindarlık düzeyi arttıkça Allah algısı puanı da artmaktadır. Yani Allah olumlu özelliklerle algılanmaktadır.

5- Örneklemin olumlu Allah algısı ile öznel dindarlık algısı ve dine verilen önem derecesi arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki vardır. Öznel dindarlık algısı ve dine verilen önem derecesi arttıkça Allah algısı puanı da artmaktadır. Yani Allah olumlu özelliklerle algılanmaktadır.

6- Örneklemin sevgi temelli din eğitimi alma durumuna göre anlamlı bir şekilde farklılaşmaktadır. Sevgi temelli din eğitimi alanların Allah algısı, almayanlara göre daha olumludur.

7- Örneklemin bilişsel çarpıtma düzeyi ile yaşı arasında negatif yönde anlamlı bir ilişki vardır. Yaş ilerledikçe bilişsel çarpıtma düzeyi düşmektedir.

8- Örneklemin cinsiyete göre bilişsel çarpıtma düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık vardır. Kızların bilişsel çarpıtma düzeyi erkeklere göre daha yüksektir.

9- Örneklemin anne-baba tutumuna göre bilişsel çarpıtma düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık vardır. Anne-baba tutumu demokratik olanların bilişsel çarpıtma düzeyi, ilgisiz, baskıcı ve aşırı koruyucu olanlardan daha düşüktür.

10- Örneklemin bilişsel çarpıtmaları ile anne, baba ve arkadaş çevresi dindarlık düzeyi arasında negatif yönde anlamlı bir ilişki vardır. Anne, baba ve arkadaş çevresinin dindarlık düzeyi arttıkça bilişsel çarpıtmalar puanı düşmektedir.

11- Örneklemin bilişsel çarpıtmaları ile öznel dindarlık algısı ve dine verilen önem derecesi arasında negatif yönlü anlamlı bir ilişki vardır. Öznel dindarlık algısı ve dine verilen önem derecesi arttıkça bilişsel çarpıtmalar puanı düşmektedir.

12- Örneklemin sevgi temelli din eğitimi alma durumuna göre bilişsel çarpıtmaları arasında anlamlı bir farklılık vardır. Olumlu din eğitimi alanların bilişsel çarpıtmalar puanı, almayanlarınkinden daha düşüktür.

3.1.3. Araştırmanın Sayıtları

1- Araştırmanın örneklemini, evreni temsil etmektedir.

2- Araştırmada kullanılan Tanrı algısı ölçeği, Tanrı algısını ölçmede güvenilir ve geçerli bir ölçme aracıdır.

3- Araştırmada kullanılan bilişsel çarpıtmalar ölçeği, bilişsel çarpıtmalar düzeyini ölçmede güvenli ve geçerli bir ölçme aracıdır.

4- Denekler ölçekleri hiçbir etki altında kalmadan içten ve samimi olarak doldurmuşlardır.

3.1.4. Araştırmanın Sınırlılıkları

1- Araştırma ankete katılan Konya Necmettin Erbakan Üniversitesi Eğitim, İlahiyat, Mühendislik ve Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi öğrencileriyle sınırlıdır.

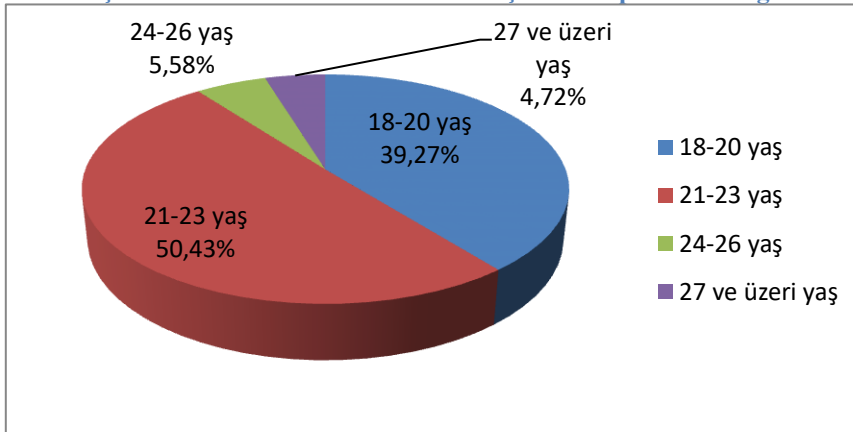
2- Araştırmada kullanılan Allah algısı kavramı, Tanrı algısı ölçeği maddeleriyle; bilişsel çarpıtmalar ise, bilişsel çarpıtmalar ölçeğinin maddeleriyle sınırlıdır.

3- Araştırmanın verileri, araştırmanın gerçekleştirildiği 2021-2022 öğretim yılı şartları çerçevesinde anlamlıdır.

3.1.5. Araştırmanın Evreni ve Örneklemini

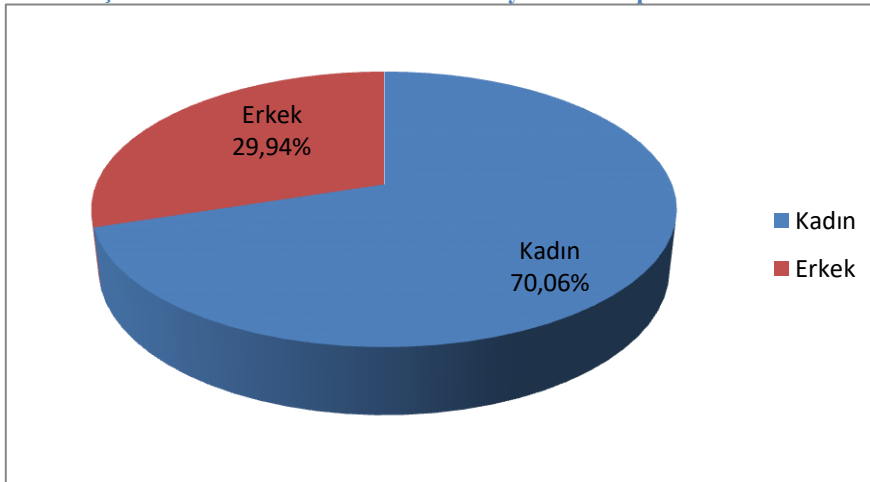
Araştırmanın ideal evreni Türkiye'deki bütün üniversite öğrencileri, gerçekçi evreni ise Necmettin Erbakan Üniversitesinde öğrenim gören üniversite öğrencileridir. Örneklem grubu, Necmettin Erbakan Üniversitesi Eğitim, İlahiyat, Mühendislik ve Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültelerinde öğrenim görmekte olan üniversite öğrencilerinden tesadüfi örneklem yöntemi kullanılarak seçilen 497 katılımcıdan oluşmaktadır. Anket formlarının geri dönmemesi, hatalı ve yanlış kodlama nedeniyle 471 katılımcının anket formu değerlendirmeye alınmıştır.

Şekil 1 Örneklemin Yaş Gruplarına göre Dağılımı (n=466)

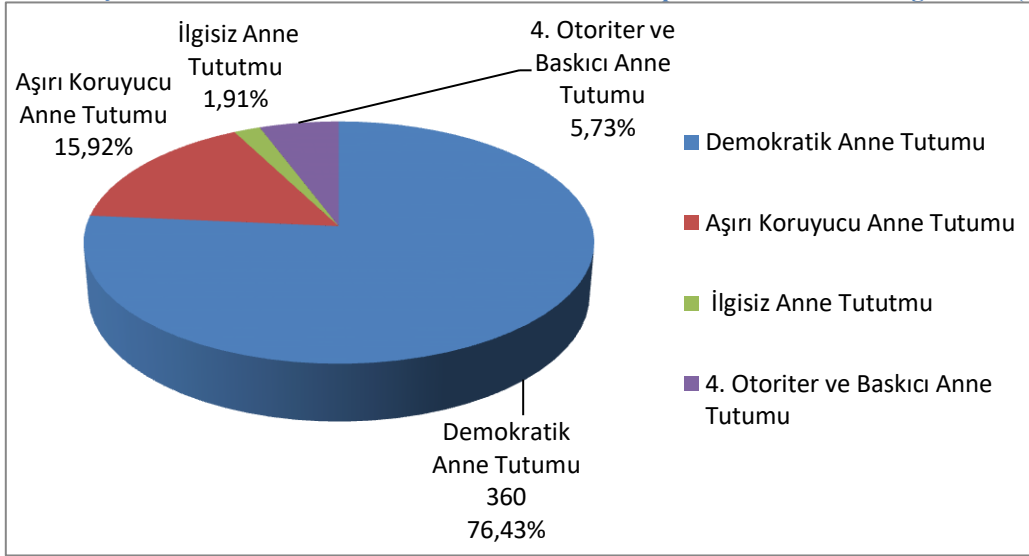
Örneklem grubundaki deneklerin %39,27'si (s=183) 18-20 yaş grubundan, %50,42'ü (s=235) 21-23 yaş grubundan, %5,58'i (s=26) 24-26 yaş grubundan, %4,72'i (s=22) 27-üstü yaş grubundandır. Örneklemimiz üniversite öğrencilerinden oluşmaktadır.

Şekil 2 Örneklemin Cinsiyet Gruplarına Göre Dağılımı (n=471)

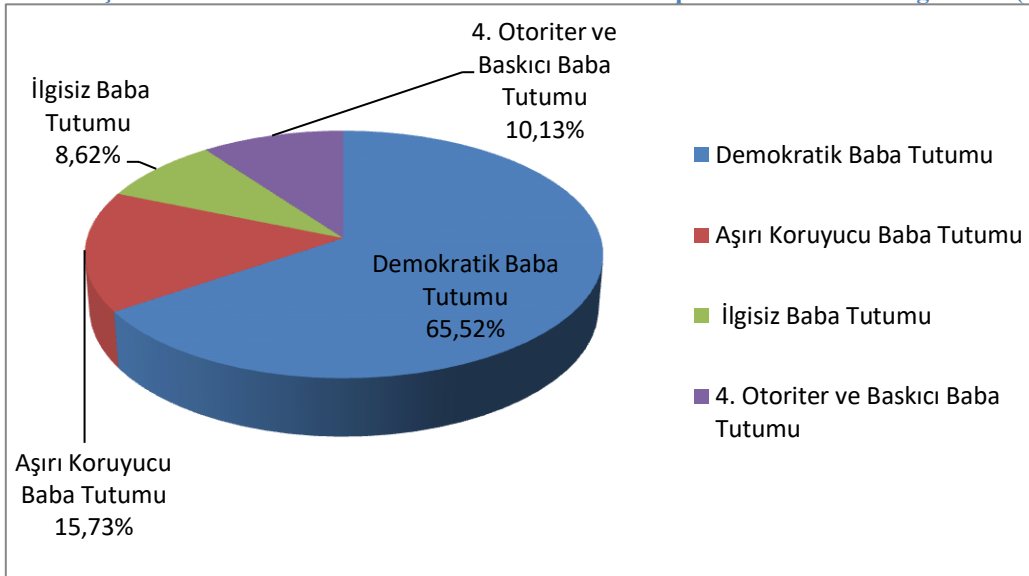
Örneklem grubundaki deneklerin % 29,94'ü (s=141) erkek, %70,06'sı (s=330) kadındır.

Şekil 3 Örneklemin Anne Tutumu Gruplarına Göre Dağılımı (n=471)

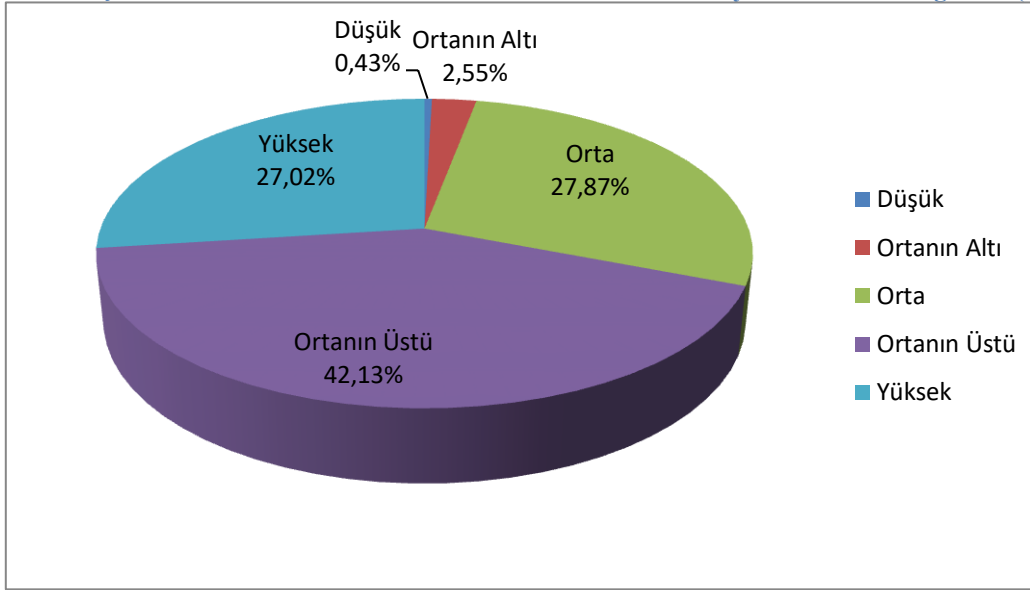
Örneklem grubundaki deneklerin %76,43'ü (s=360) annelerini demokratik, %15,92'si (s=75) aşırı koruyucu, %1,91'i (s=9) ilgisiz, %5,73'ü (s=27) otoriter olarak görmektedirler.

Şekil 4 Örneklemin Baba Tutumu Gruplarına Göre Dağılımı (n=464)

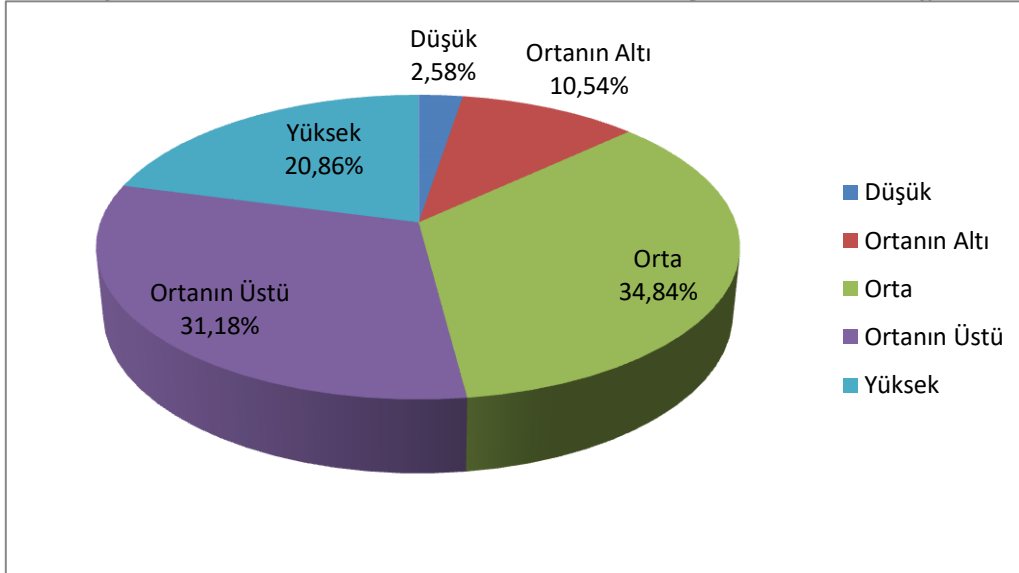
Örneklem grubundaki deneklerin %65,52'si (s=304) babalarını demokratik, % 15,73'ü (s=73) aşırı koruyucu, %8,62'si (s=40) ilgisiz, %10,13'ü (s=47) otoriter olarak görmektedirler.

Şekil 5 Örneklem Grubunun Anne Dindarlık Düzeylerine Göre Dağılımı (n=470)

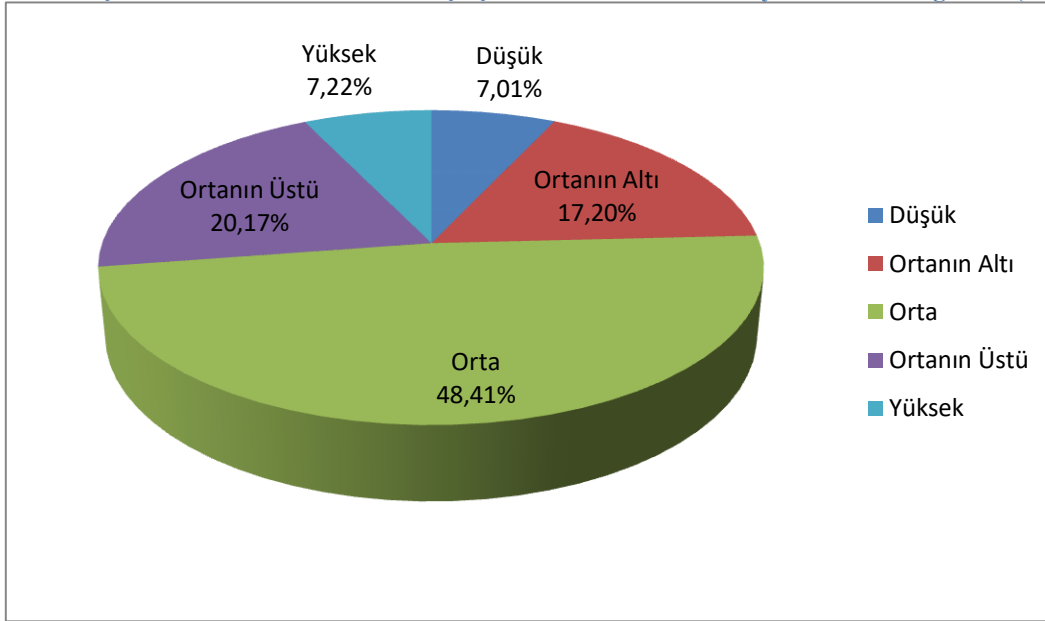
Örneklem grubundaki deneklerin% 0,43'ü (s=2) annelerinin dindarlığını düşük, %2,55'i (s=12) ortanın altı, %27,87'si (s=131) orta, %42,13'ü (s=198) ortanın üstü, %27,02'si (s=127) yüksek olarak görmektedirler.

Şekil 6 Örneklemin Baba Dindarlık Düzeylerine Göre Dağılımı (n=465)

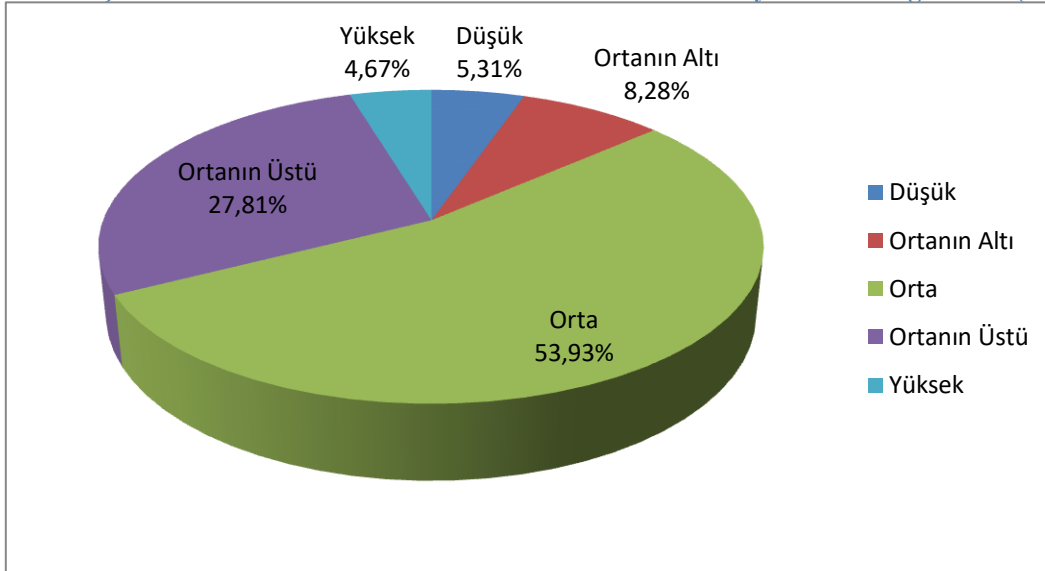
Örneklem grubundaki deneklerin%2,58'i (s=12) babalarının dindarlığını düşük, %10,54'ü (s=49) ortanın altı, %34,84'ü (s=162) orta, %31,18'i (s=145) ortanın üstü, %20,86'sı (s= 97) yüksek olarak görmektedir.

Şekil 7 Örneklemin Arkadaş Çevresi Dindarlık Düzeyine Göre Dağılımı (n=471)

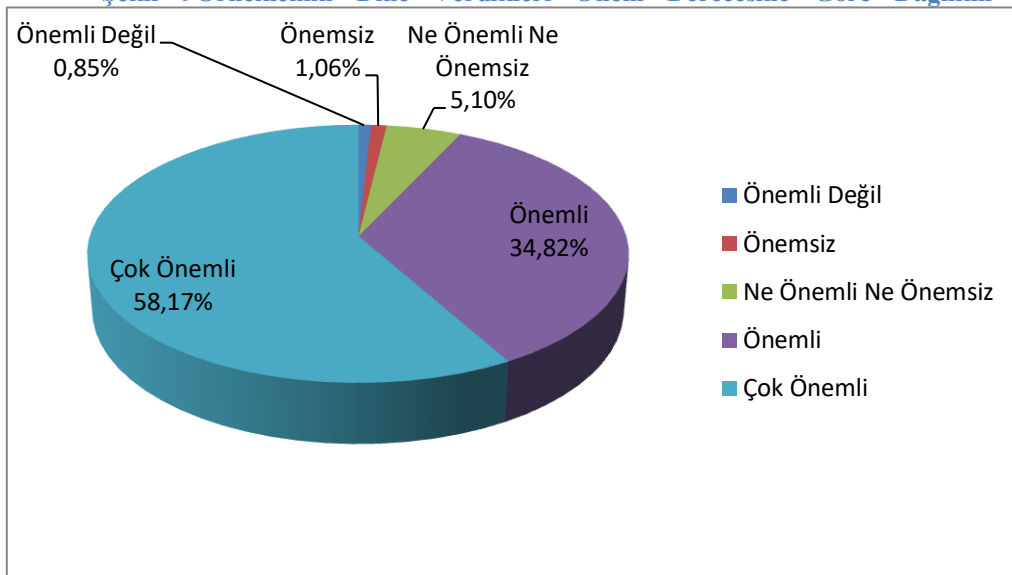
Örnekleme grubundaki deneklerin %7,01'i (s=33) arkadaş çevresi dindarlığını düşük, %17,20'si (s=81) ortanın altı, %48,41'i (s=228) orta, %20,17'si (s=95) ortanın üstü, %7,22'si (s=34) yüksek olarak görmektedir.

Şekil 8 Örneklemin Öznel Dindarlık Düzeylerine Dağılımı (n=471)

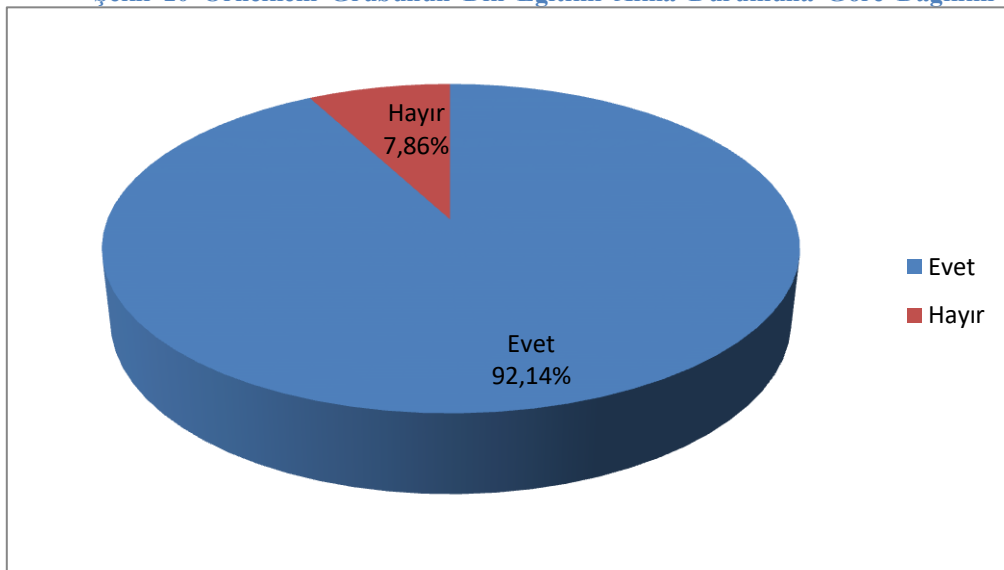
Örnekleme grubundaki deneklerin %5,31'inin dindarlık algısı düşük (s=25), %8,28'inin (s=39) ortanın altı, %53,93'ünün (s=254) orta, %27,81'inin (s=131) ortanın üstü, %4,67'sinin (s=22) yüksektir.

Şekil 9 Örneklemin Dine Verdikleri Önem Derecesine Göre Dağılımı (n=471)

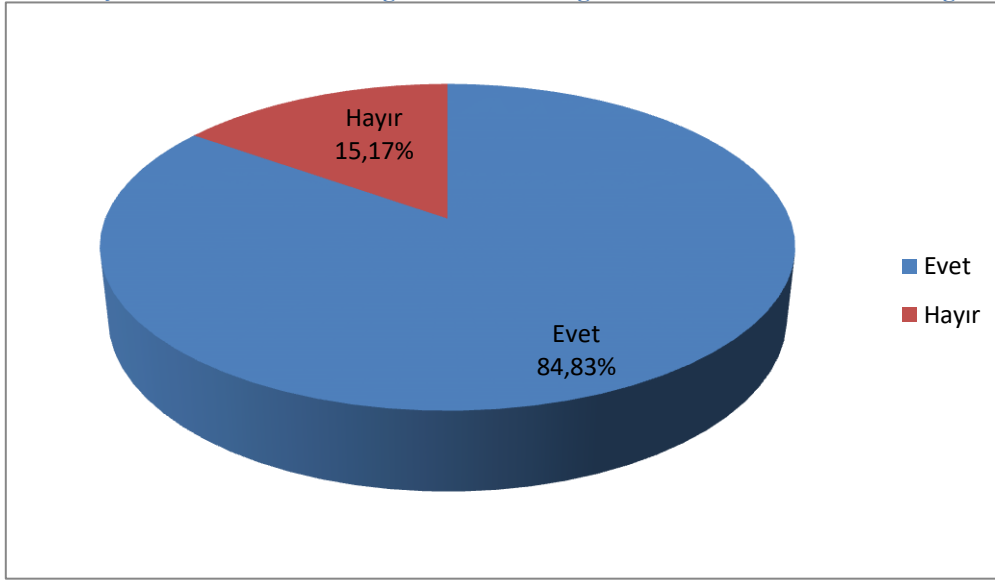
Örnekleme grubundaki deneklerin %0,85'i (s=4) dine düşük derecede önem verirken, %1,06'sı (s=5) ortanın altı, %5,10'u (s=24) orta, %34,82'si (s=164) ortanın üstü, %58,17'si (s=274) ise yüksek düzeyde önem vermektedirler.

Şekil 10 Örnekleme Grubunun Din Eğitimi Alma Durumuna Göre Dağılımı (n=471)

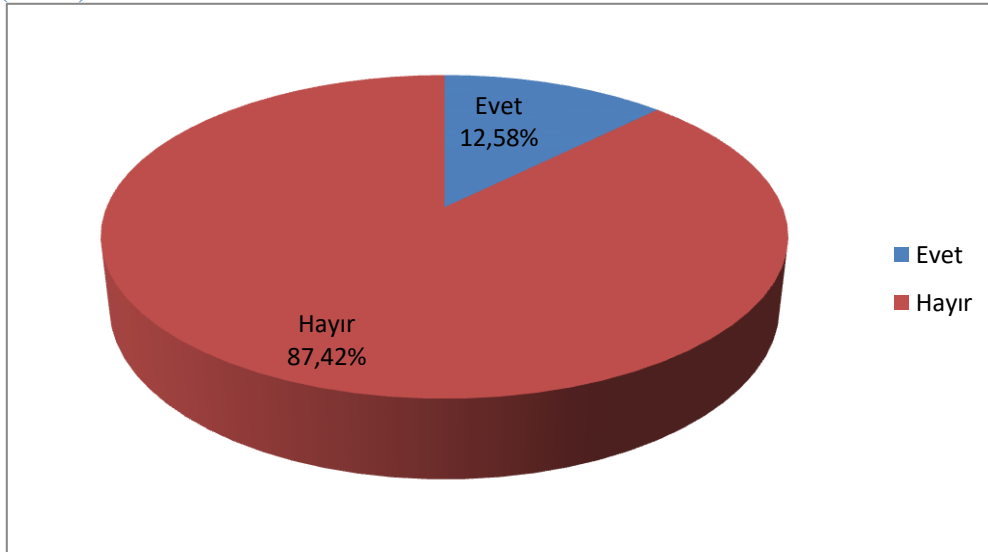
Örnekleme grubundaki deneklerin % 92,14'ü (s=434) din eğitimi aldığını belirtirken, %7,86'sı (s=37) din eğitimi almadığını belirtmiştir.

Şekil 11 Örneklemin Sevgi Temelli Dini Eğitim Alma Durumuna Göre Dağılımı (n=468)

Örnekleme grubundaki deneklerin %84,83'ü (s=397) sevgi temelli bir dini eğitim aldığını belirtirken, %15,17'si (s=71) almadığını belirtmiştir.

Şekil 12 Örneklemin Korku Temelli Dini Eğitim Alma Durumuna Göre Dağılımı (n=469)

Örnekleme grubundaki deneklerin %12,58'i (s=59) korku temelli bir dini eğitim aldığını belirtirken, %87,42'si (s=410) almadığını belirtmiştir. Katılımcıların bazıları her iki soruya *Hayır* cevabını vermiştir. Ayrıca dini eğitim almadığını belirtenlerin de bu sorulara cevap vermesi verileri etkilemiştir.

3.1.6. Veri Toplama Araçları

Araştırmamızda Tanrı algısıyla ilgili verilerin toplanmasında Özlem Güler tarafından geliştirilen “*Tanrı Algısı Ölçeği*”, kullanılmıştır. Bilişsel çarpıtmalarla ilgili verilerin toplanmasında ise John Briere tarafından geliştirilen, Haluk Yavuzer ve Meral Ağır tarafından Türkçeye uyarlanan “*Bilişsel Çarpıtmalar Ölçeği*”, kullanılmıştır.

a. Tanrı Algısı Ölçeği

Özlem Güler tarafından geliştirilen *Tanrı Algısı* ölçeği 22 maddeden oluşmaktadır. Ölçekte Tanrı algısında olumlu ve olumsuz olarak iki tip yönelim belirlenmiştir. Bunlar Tanrı’ya sevgi yönelimi ve korku yönelimidir. Korku yönelimli Tanrı algısında “Cezalandıran, Affetmeyen, Uzak, Korkutucu Tanrı” ile ilgili ifadeler; sevgi yönelimli Tanrı algısında ise “Affeden, Şefkatli, Çok Seven, Güvenilir Tanrı” ile ilgili ifadeler ölçek maddelerini meydana getirmiştir. Ölçek 5’li Likert tipi bir ölçektir. Ölçekte verilen ifadeler hiç, kısmen, biraz, oldukça ve tamamen seçenekleri üzerinden işaretlenmektedir. Ölçekte verilen korku yönelimli ifadeler ters kodlanmaktadır. Ölçekten alınan puanlar yükseldikçe olumlu Tanrı algısını, puanlar düştükçe olumsuz Tanrı algısını temsil etmektedir.

Ölçeğin geçerlik ve güvenilirlik çalışmaları da Güler tarafından yapılmıştır.¹⁶⁴

b. Bilişsel Çarpıtmalar Ölçeği

Bilişsel çarpıtmalar ölçeği, John Briere tarafından geliştirilmiştir. Ölçeğin Türkçeye uyarlamasını Yavuzer ve Ağır yapmıştır. Ölçek, benliğin değerlendirilmesi (olumsuz benlik algısı ve yetersiz benlik algısı), kendini suçlama, çaresizlik, umutsuzluk ve yaşamı (geleceği) tehlikeli görme olmak üzere beş alt boyuttan ve 40 sorudan oluşmaktadır. 5’li Likert tipi bir ölçektir. Ölçekte verilen ifadeler hiçbir zaman, çok az, bazen, sıklıkla ve çok sık seçenekleri üzerinden işaretlenmektedir. Ölçekten alınan puanlar yükseldikçe bilişsel çarpıtmalar düzeyi yükselmektedir.

---

¹⁶⁴ Güler(2007a), a.g.e.

Geçerlilik ve güvenilirlik çalışması da Ağır ve Yavuzer tarafından yapılmıştır.¹⁶⁵

c. Kişisel Bilgi Formu

Kişisel bilgi formunda, yaş, cinsiyet, anne tutumu, baba tutumu gibi sosyo-demografik değişkenler, ayrıca anne dindarlık düzeyi, baba dindarlık düzeyi, arkadaş çevresi dindarlık düzeyi, sevgi/korku temelli dini eğitim alma durumu, öznel dindarlık algısı, dine verilen önem derecesi gibi din ile ilgili değişkenler yer almaktadır. Bu değişkenlerin Allah algısı ve bilişsel çarpıtmalar ilişkisini etkileyeceği ve çalışmamızı daha açıklayıcı hale getirmesi beklenmektedir.

3.2. İşlem

Araştırmanın bu bölümünde anketin uygulanma aşaması ve verilerin analizi için kullanılacak olan analiz teknikleri ele alınmıştır.

3.2.1. Uygulama

Anketin uygulanması 2021-2022 öğretim yılı bahar dönemi Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Eğitim Fakültesi, Mühendislik Fakültesi ve Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi'nde gerçekleştirilmiştir.

Anket uygulamasına yaklaşık 497 denek katılmış, anket formlarının geri dönmemesi, eksik ve hatalı kodlama nedeniyle 471 anket formu araştırmada değerlendirmeye alınmıştır.

Araştırmanın anket uygulaması gönüllülük esasına göre yapılmıştır. Anket uygulamasında, öncelikle araştırmanın amacı açıklanmış; daha sonra öğrencilere, anketin birinci sayfasındaki açıklamaları okumaları, isimlerini yazmamaları ve kendileri için en uygun olan cevapları vermeleri konusunda uyarı ve telkinlerde bulunulmuştur. Deneklere anketi doldurmaları için ders saati içinde yeterli bir süre verilmiştir.

---

¹⁶⁵ Ağır, Yavuzer, a.g.e.

3.2.2. Verilerin Analizi

Verilerin analizi aşamasında ilk önce, “*Kişisel Bilgi Formu*”, “ *Bilişsel Çarpıtmalar*” ve “ *Tanrı Algısı*” ölçeklerinden alınan sonuçlar SPSS paket programına aktarılarak sayısal değerlere dönüştürülmüş ve ilgili alt ölçekler ve toplam puanların hesaplanması yapılmıştır.

Araştırmada, uygulanan ölçeklerin özellikleri ve hipotezler doğrultusunda, Tanrı algısı toplam puanı ile bilişsel çarpıtmalar toplam puanı, bilişsel çarpıtmaların alt boyutları ve bağımsız değişkenler arasındaki ilişkinin yönünü ve kuvvetini belirlemek için *Pearson Korelasyon Analizi* yapılmıştır. Bağımsız değişkenlere göre deneklerin Tanrı algısı ve bilişsel çarpıtmalar puanları arasındaki farklılıkları analiz için ikili değişkenlerde, *Bağımsız Gruplar T-testi*, çoklu değişkenlerde ise *Tek Yönlü Varyans Analizi* testi ve hangi gruplar arasında farklılık olduğunu anlamak için Tukey HSD testi uygulanmıştır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

BULGULAR

4.1. Allah Algısı ve Bağımsız Değişkenlerle İlgili Bulgular

Çalışmamızda bağımsız değişkenlerle ilgili analizler, demografik değişkenler ve dindarlık ile ilgili bağımsız değişkenler olarak iki grupta gerçekleştirilmektedir.

4.1.1. Allah Algısı ve Demografik Değişkenler İle İlgili Bulgular

Bu bölümde Allah algısının demografik değişkenlerle olan ilişkisi şu şekilde ele alınacaktır;

Öncelikle, Allah algısı ve yaş arasındaki ilişki için korelasyon analizi yapılacaktır.

Daha sonra cinsiyet gruplarının Allah algıları arasında anlamlı bir fark bulunup bulunmadığına dair Bağımsız Gruplar T-testi analizi yapılacaktır.

Son olarak anne-baba tutumu gruplarının Allah algıları arasında anlamlı bir fark bulunup bulunmadığına dair Tek Yönlü Varyans Analizi yapılacaktır. Hangi gruplar arasında farklılık olduğunu tespit etmek için Tukey HSD testi uygulanacaktır.

4.1.1.1. Yaş Değişkeni

Yaş ile Allah algısı arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki bulunacağı varsayılmıştır.

Tablo 1 Allah Algısı ile Yaş Değişkeni Arasındaki Korelasyon Analizi

		Yaş	Allah Algısı
Yaş	Pearson Correlation	1	,080
	Sig. (2-tailed)		,083
	N	466	466
Allah Algısı	Pearson Correlation	,080	1
	Sig. (2-tailed)	,083	
	N	466	471

Yapılan analiz sonucunda yaş ve Allah algısı arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Buna göre *yaş ilerledikçe olumlu Allah algısı puanlarının yükseleceğine* dair hipotezimiz desteklenmemiştir.

4.1.1.2. Cinsiyet Değişkeni

İlgili hipotezde kızların Allah algısı puanının erkeklerden daha olumlu çıkacağı varsayılmıştır.

Tablo 2 Allah Algısının Cinsiyet Grupları Açısından Farklılığına Dair T Testi

	Cinsiyet	N	Mean	Std. Deviation	Std. Error Mean
Allah Algısı	Erkek	141	4,1015	,64490	,05431
	Kadın	330	4,4025	,46788	,02576

		Levene's Test for Equality of Variances		t-test for Equality of Means				
		F	Sig.	t	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	Std. Error Difference
Allah Algısı	Equal variances assumed	37,770	,000	-5,677	469	,000	-,30102	,05302
	Equal variances not assumed			-5,008	205,629	,000	-,30102	,06011

Yapılan analiz sonucunda Allah algısı açısından cinsiyet grupları arasında anlamlı bir farklılaşma tespit edilmiştir ($t=-5.67$, $P<.001$) Kızların Allah algısı puanları erkeklerin puanlarından yüksektir. Bu kızların Allah'ı daha olumlu özelliklerle algıladığını göstermiştir. Bu sonuca göre, *kızların Allah algısı erkeklere göre daha olumludur*, hipotezimiz desteklenmiştir.

4.1.1.3. Anne Tutumu Değişkeni

İlgili hipotezde annesinin tutumu demokratik olanların Allah algısı; annesinin tutumu ilgisiz, baskıcı ve aşırı koruyucu olanlara göre daha olumlu olacağı varsayılmıştır.

Tablo 3 Allah Algısının Anne Tutumu Grupları Arasındaki Farklılığına Dair Tek Yönlü Varyans Analizi

Allah Algısı

	Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
Between Groups	3,595	3	1,198	4,127	,007
Within Groups	135,606	467	,290		
Total	139,200	470			

Bağımlı Değişken:Allah Algısı
Tukey HSD

(I) Anne tutumu	(J) Anne tutumu	Mean Difference (I-J)	Std. Error	Sig.
Benim düşüncelerime değer verir	Bana karşı aşırı koruyucudur.	-,10262	,06840	,438
	Bana karşı ilgisizdir	,51758(*)	,18185	,024
	Otoriter ve bana karşı baskıcıdır	,12081	,10752	,675
Bana karşı aşırı koruyucudur.	Benim düşüncelerime değer verir	,10262	,06840	,438
	Bana karşı ilgisizdir	,62020(*)	,19009	,006
	Otoriter ve bana karşı baskıcıdır	,22343	,12094	,253
Bana karşı ilgisizdir	Benim düşüncelerime değer verir	-,51758(*)	,18185	,024
	Bana karşı aşırı koruyucudur.	-,62020(*)	,19009	,006
	Otoriter ve bana karşı baskıcıdır	-,39677	,20741	,224
Otoriter ve bana karşı baskıcıdır	Benim düşüncelerime değer verir	-,12081	,10752	,675
	Bana karşı aşırı koruyucudur.	-,22343	,12094	,253
	Bana karşı ilgisizdir	,39677	,20741	,224

* The mean difference is significant at the .05 level.

AA

Tukey HSD

Anne tutumu	N	Subset for alpha = .05	
	1	2	1
Bana karşı ilgisizdir	9	3,7953	
Otoriter ve bana karşı baskıcıdır	27	4,1921	4,1921
Benim düşüncelerime değer verir	360		4,3129
Bana karşı aşırı koruyucudur.	75		4,4155
Sig.		,051	,471

Yapılan analiz sonucunda anne tutumu grupları arasında anlamlı farklılaşmalar görülmüştür. (F 3,467= 4,127, P<.05) Tukey HSD sonucuna göre bu farklılaşma anne tutumu ilgisiz olanlar (x=3,7953) ile anne tutumu demokratik olanlar (x=4,3129) ve anne tutumu koruyucu olanlar (x=4,4155) arasındadır. Anne tutumu ilgisiz olanlar Allah algısı puanından diğer iki gruba göre anlamlı derecede düşük puan almıştır. Ulaşılan bulgular anne tutumu ilgisiz olanların Allah algılarının diğerlerine göre daha olumsuz olduğunu göstermiştir. Sonuç olarak, *anne tutumu demokratik olanların Allah algısı puanlarının daha yüksek olacağına dair hipotezimiz desteklenmemiştir.*

4.1.1.4. Baba Tutumu Değişkeni

İlgili hipotezde baba tutumu demokratik olanların Allah algısı; babasının tutumu ilgisiz, baskıcı ve aşırı koruyucu olanlara göre daha olumlu olacağı varsayılmıştır.

Tablo 4 Allah Algısının Baba Tutumu Grupları Arasındaki Farklılığına Dair Tek Yönlü Varyans Analizi

Allah Algısı

	Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
Between Groups	7,533	3	2,511	8,886	,000
Within Groups	129,983	460	,283		
Total	137,516	463			

Bağımlı Değişken: Allah Algısı
Tukey HSD

(I) Baba tutumu	(J) Baba tutumu	Mean Difference (I-J)	Std. Error	Sig.
Benim düşüncelerime değer verir	Bana karşı aşırı koruyucudur	-,12187	,06928	,295
	Bana karşı ilgisizdir	,39197(*)	,08941	,000
	Otoriter ve bana karşı baskıcıdır	,11520	,08332	,511
Bana karşı aşırı koruyucudur	Benim düşüncelerime değer verir	,12187	,06928	,295
	Bana karşı ilgisizdir	,51384(*)	,10457	,000
	Otoriter ve bana karşı baskıcıdır	,23707	,09941	,081
Bana karşı ilgisizdir	Benim düşüncelerime değer verir	-,39197(*)	,08941	,000
	Bana karşı aşırı koruyucudur	-,51384(*)	,10457	,000

	Otoriter ve baba karşı baskıcıdır	-,27677	,11435	,075
Otoriter ve baba karşı baskıcıdır	Benim düşüncelerime değer verir	-,11520	,08332	,511
	Baba karşı aşırı koruyucudur	-,23707	,09941	,081
	Baba karşı ilgisizdir	,27677	,11435	,075

* The mean difference is significant at the .05 level.

Allah Algısı

Tukey HSD

Baba tutumu	N	Subset for alpha = .05	
	1	2	1
Baba karşı ilgisizdir	40	3,9491	
Otoriter ve baba karşı baskıcıdır	47		4,2259
Benim düşüncelerime değer verir	304		4,3411
Baba karşı aşırı koruyucudur	73		4,4630
Sig.		1,000	,060

Yapılan analiz sonucunda baba tutumu grupları arasında anlamlı farklılaşmalar görülmüştür.(F 3,460=8,886, P<.001) Tukey HSD sonucuna göre bu farklılaşmanın baba tutumu ilgisiz olanlar(x=3,9491) ve diğer gruplar arasındadır. Baba tutumu ilgisiz olanların Allah algısı puanları, baba tutumu demokratik(4,3411), aşırı koruyucu(4,4630) ve baskıcı olanlara(4,2259) göre daha düşüktür. Buna göre, *baba tutumu demokratik olanların Allah algısı puanlarınının daha yüksek olacağına dair hipotezimiz desteklenmemiştir.*

4.1.2.Allah Algısı ve Dindarlık İle İlgili Bağımsız Değişkenler

Bu bölümde Allah algısı ve dindarlık bağımsız değişkenlerle arasındaki ilişkilere dair bulgular şu şekilde ele alınacaktır;

Allah algısı ile anne-baba dindarlık düzeyi, arkadaş çevresi dindarlık düzeyi, öznel dindarlık algısı ve dine verilen önem derecesi arasındaki ilişkiyi tespit etmek için korelasyon analizi kullanılacaktır.

Din eğitimi alma, sevgi temelli ve korku temelli dini eğitim alma durumuna göre Allah algısı puanları arasında anlamlı bir farklılık bulunup bulunmadığına dair Bağımsız Gruplar T-testi analizi yapılacaktır.

4.1.2.1. Anne-Baba Arkadaş Çevresi Dindarlık Düzeyi Kendi Dindarlık Algısı ve Dine Verilen Önem Derecesi Değişkenleri

İlgili hipotezlerde anne-baba dindarlık düzeyi, arkadaş çevresi dindarlık düzeyi, öznel dindarlık algısı ve dine verilen önem derecesi arttıkça Allah algısı puanlarının yükseleceği varsayılmıştır. Allah algısı puanının yüksek olması olumlu Allah algısını ifade etmektedir.

Tablo 5 Allah Algısı ile Anne- Baba Dindarlık Düzeyi Arkadaş Çevresi Dindarlık Düzeyi, Kendi Dindarlık Algısı, Dine Verilen Önem Derecesi Arasındaki İlişki Analizi

		Allah Algısı	Anne dindarlık	Baba dindarlık	Arkadaş çevresi dindarlık	Dinin önem derecesi	Öznel dindarlık algısı
Allah Algısı	Pearson Correlation	1	,151(**)	,206(**)	,299(**)	,600(**)	,471(**)
	Sig. (2-tailed)		,001	,000	,000	,000	,000
	N	471	470	465	471	471	471
Anne dindarlık	Pearson Correlation	,151(**)	1	,544(**)	,284(**)	,223(**)	,308(**)
	Sig. (2-tailed)	,001		,000	,000	,000	,000
	N	470	470	464	470	470	470
Baba dindarlık	Pearson Correlation	,206(**)	,544(**)	1	,278(**)	,255(**)	,315(**)
	Sig. (2-tailed)	,000	,000		,000	,000	,000
	N	465	464	465	465	465	465
Arkadaş çevresi dindarlık	Pearson Correlation	,299(**)	,284(**)	,278(**)	1	,418(**)	,480(**)
	Sig. (2-tailed)	,000	,000	,000		,000	,000
	N	471	470	465	471	471	471
Dinin önem derecesi	Pearson Correlation	,600(**)	,223(**)	,255(**)	,418(**)	1	,580(**)
	Sig. (2-tailed)	,000	,000	,000	,000		,000
	N	471	470	465	471	471	471
Öznel dindarlık algısı	Pearson Correlation	,471(**)	,308(**)	,315(**)	,480(**)	,580(**)	1
	Sig. (2-tailed)	,000	,000	,000	,000	,000	
	N	471	470	465	471	471	471

*P<.05

** P<.01

Analiz neticesinde, Allah algısı ile anne($r=.15$)-baba($r=.20$) dindarlık düzeyi, arkadaş çevresi dindarlık düzeyi($r=.29$), öznel dindarlık algısı($r=.47$) ve dine verilen

önem derecesi($r=.60$) arasında anlamlı ilişkiler bulunmuştur. Buna göre; “*Anne-baba dindarlık düzeyi arttıkça Allah algısı puanları yükselmektedir.*”

“*Arkadaş çevresi dindarlık düzeyi arttıkça Allah algısı puanları yükselmektedir.*”

“*Öznel dindarlık algısı arttıkça Allah algısı puanları yükselmektedir.*”

“*Dine verilen önem derecesi arttıkça Allah algısı puanları yükselmektedir.*” şeklindeki hipotezlerimiz desteklenmiştir.

4.1.2.2. Din Eğitimi Alma Durumu Değişkeni

İlgili hipotezde din eğitimi alanların Allah algısının almayanlara göre daha olumlu olacağı varsayılmıştır.

Tablo 6 Allah Algısının Din Eğitimi Alma Durumu Açısından Farklılığına Dair T Testi Analizi

	Din eğitimi alma	N	Mean	Std. Deviation	Std. Error Mean
Allah Algısı	Evet	434	4,3213	,54073	,02596
	Hayır	37	4,2078	,58115	,09554

		Levene's Test for Equality of Variances		t-test for Equality of Means				
		F	Sig.	t	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	Std. Error Difference
Allah Algısı	Equal variances assumed	,629	,428	1,218	469	,224	,11349	,09316
	Equal variances not assumed			1,146	41,491	,258	,11349	,09900

Yapılan analiz sonucunda din eğitimi alanlarla almayanların Allah algısı puanları arasında anlamlı bir farklılaşma görülmemiştir.($t=1,21$, $P>.05$) Sonuç olarak, *din eğitimi alanların Allah algısının almayanlara göre daha olumlu olacağına dair hipotezimiz desteklenmemiştir.*

Allah Algısı	Equal variances assumed	15,339	,000	-7,566	467	,000	-,53841	,07116
	Equal variances not assumed			-6,148	67,869	,000	-,53841	,08757

Yapılan analiz neticesinde korku temelli din eğitimi alanların Allah algısı puanları almayanlara göre anlamlı derecede düşüktür. Yani daha olumsuzdur. ($t=-6,14$, $P<.001$) Buna göre, *korku temelli din eğitimi alanları Allah algısının almayanlara göre daha olumsuz olacağına* dair hipotezimiz desteklenmiştir.

4.2. Bilişsel Çarpıtmalar ve Bağımsız Değişkenlerle İlgili Bulgular

Çalışmamızda bağımsız değişkenler demografik değişkenler ve dindarlık ile ilgili bağımsız değişkenler olarak iki grupta analize tabi tutulacaktır.

4.2.1. Bilişsel Çarpıtmalar ve Demografik Değişkenlerle İlgili Bulgular

Bu bölümde bilişsel çarpıtmalar ve demografik değişkenlerle olan ilişkisi şu şekilde ele alınacaktır;

Öncelikle, bilişsel çarpıtmalar ve yaş arasındaki ilişki için korelasyon analizi yapılacaktır.

Daha sonra cinsiyet gruplarının bilişsel çarpıtma düzeyleri arasında anlamlı bir fark bulunup bulunmadığına dair Bağımsız Gruplar T-testi analizi yapılacaktır.

Son olarak anne-baba tutumu gruplarının bilişsel çarpıtma düzeyleri arasında anlamlı bir fark bulunup bulunmadığına dair Tek Yönlü Varyans Analizi yapılacak; hangi gruplar arasında farklılık olduğunu tespit etmek için Tukey HSD testi uygulanacaktır.

4.2.1.1. Yaş Değişkeni

Araştırmamızda yaş ile bilişsel çarpıtmalar arasında negatif yönde bir ilişkinin bulunacağı varsayılmıştır.

Tablo 9 Bilişsel Çarpıtmalar ile Yaş Değişkeni Arasındaki İlişkinin Analizi

		Yaş	Bilişsel
--	--	-----	----------

		Çarpıtmalar	
Yaş	Pearson Correlation	1	-,094(*)
	Sig. (2-tailed)		,043
	N	466	466
Bilişsel Çarpıtmalar	Pearson Correlation	-,094(*)	1
	Sig. (2-tailed)	,043	
	N	466	471

* Correlation is significant at the 0.05 level (2-tailed).

Analiz sonucunda bilişsel çarpıtmalar ve yaş arasında negatif yönlü anlamlı bir ilişki saptanmıştır. Yaş ilerledikçe bilişsel çarpıtma düzeyi düşmektedir. Bu durumda, *yaş ilerledikçe bilişsel çarpıtma düzeyinin düşeceğine* dair hipotezimiz desteklenmiştir.

4.2.1.2. Cinsiyet Değişkeni

İlgili hipotezde kızların bilişsel çarpıtma düzeyinin erkeklere göre yüksek çıkacağı varsayılmıştır.

Tablo 10 Bilişsel Çarpıtmaların Cinsiyet Grupları Açısından Farklılığına Dair T Testi

	Cinsiyet	N	Mean	Std. Deviation	Std. Error Mean
Bilişsel Çarpıtmalar	Erkek	141	2,3198	,68888	,05801
	Kadın	330	2,2699	,66352	,03653

		Levene's Test for Equality of Variances		t-test for Equality of Means				
		F	Sig.	t	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	Std. Error Difference
Bilişsel Çarpıtmalar	Equal variances assumed	,307	,580	,739	469	,460	,04993	,06753
	Equal variances not assumed			,728	255,878	,467	,04993	,06855

Yapılan analiz sonucuna göre cinsiyet gruplarının bilişsel çarpıtma düzeyi anlamlı şekilde farklılaşmamıştır. ($t=.739$, $P>.05$) Cinsiyet bilişsel çarpıtma düzeyi ile ilişkili bir değişken değildir.

4.2.1.3. Anne Tutumu Değişkeni

Hipotezimizde anne tutumu demokratik olanların otoriter ve baskıcı, aşırı koruyucu ve ilgisiz olanlardan anlamlı şekilde farklılaşacağı; anne tutumu demokratik olanların bilişsel çarpıtma düzeylerinin diğer gruplara göre daha düşük olacağı iddia edilmiştir.

Tablo 11 Bilişsel Çarpıtmaların Anne Tutumu Grupları Açısından Farklılığına Dair Tek Yönlü Varyans Analizi

Bilişsel Çarpıtmalar

	Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
Between Groups	3,797	3	1,266	2,845	,037
Within Groups	207,733	467	,445		
Total	211,530	470			

Bağımlı Değişken: Bilişsel Çarpıtmalar
Tukey HSD

(I) Anne tutumu	(J) Anne tutumu	Mean Difference (I-J)	Std. Error	Sig.
Benim düşüncelerime değer verir	Bana karşı aşırı koruyucudur.	-,15583	,08466	,256
	Bana karşı ilgisizdir	-,34103	,22508	,429
	Otoriter ve bana karşı baskıcıdır	-,26938	,13308	,181
Bana karşı aşırı koruyucudur.	Benim düşüncelerime değer verir	,15583	,08466	,256
	Bana karşı ilgisizdir	-,18520	,23528	,860
	Otoriter ve bana karşı baskıcıdır	-,11355	,14969	,873
Bana karşı ilgisizdir	Benim düşüncelerime değer verir	,34103	,22508	,429
	Bana karşı aşırı koruyucudur.	,18520	,23528	,860
	Otoriter ve bana karşı baskıcıdır	,07165	,25671	,992
Otoriter ve bana karşı baskıcıdır	Benim düşüncelerime değer verir	,26938	,13308	,181
	Bana karşı aşırı koruyucudur.	,11355	,14969	,873
	Bana karşı ilgisizdir	-,07165	,25671	,992

Bilişsel Çarpıtmalar

Tukey HSD

Anne tutumu	N	Subset for alpha = .05

	1	1
Benim düşüncelerime değer verir	360	2,2380
Bana karşı aşırı koruyucudur.	75	2,3939
Otoriter ve bana karşı baskıcıdır	27	2,5074
Bana karşı ilgisizdir	9	2,5791
Sig.		,282

Yapılan tek yönlü varyans analizi neticesinde anne tutumu grupları arasında anlamlı bir farklılaşma olduğu ($F_{3,467}=2.84$, $P<.05$); ancak uygulanan Tukey HSD Testinin bu farklılığın hangi gruplar arasında gerçekleştiğine dair bir fikir vermediği gözlemlenmiştir. Bu sonuca göre, *anne tutumu demokratik olanların bilişsel çarpıtma düzeylerinin daha düşük olacağına* dair hipotezimiz kısmen desteklenmiştir.

4.2.1.4. Baba Tutumu Değişkeni

İlgili hipotezimizde baba tutumu demokratik olanların bilişsel çarpıtma düzeyinin, baba tutumu baskıcı, aşırı koruyucu ve ilgisiz olanlara göre daha düşük olacağı öne sürülmüştür.

Tablo 12 Bilişsel Çarpıtmaların Baba Tutumu Grupları Açısından Farklılığına Dair

Tek Yönlü Varyans Analizi

Bilişsel Çarpıtmalar

	Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
Between Groups	7,937	3	2,646	6,017	,001
Within Groups	202,256	460	,440		
Total	210,194	463			

Bağımlı değişken: Bilişsel Çarpıtmalar
Tukey HSD

(I) Baba tutumu	(J) Baba tutumu	Mean Difference (I-J)	Std. Error	Sig.
Benim düşüncelerime değer verir	Bana karşı aşırı koruyucudur	-,17893	,08643	,164
	Bana karşı ilgisizdir	-,35936(*)	,11153	,007
	Otoriter ve bana karşı baskıcıdır	-,29606(*)	,10393	,024

Bana karşı aşırı koruyucudur	Benim düşüncelerime değer verir	,17893	,08643	,164
	Bana karşı ilgisizdir	-,18043	,13044	,511
	Otoriter ve bana karşı baskıcıdır	-,11713	,12401	,781
Bana karşı ilgisizdir	Benim düşüncelerime değer verir	,35936(*)	,11153	,007
	Bana karşı aşırı koruyucudur	,18043	,13044	,511
	Otoriter ve bana karşı baskıcıdır	,06330	,14264	,971
Otoriter ve bana karşı baskıcıdır	Benim düşüncelerime değer verir	,29606(*)	,10393	,024
	Bana karşı aşırı koruyucudur	,11713	,12401	,781
	Bana karşı ilgisizdir	-,06330	,14264	,971

* The mean difference is significant at the .05 level.

Bilişsel Çarpıtmalar

Tukey HSD

	N	Subset for alpha = .05	
	1	2	1
Baba tutumu			
Benim düşüncelerime değer verir	304	2,1967	
Bana karşı aşırı koruyucudur	73	2,3756	2,3756
Otoriter ve bana karşı baskıcıdır	47	2,4928	2,4928
Bana karşı ilgisizdir	40		2,5561
Sig.		,060	,420

Analiz sonucuna göre baba tutumu grupları arasında anlamlı bir farklılaşma gözlenmiştir. (F 3,460=6.01, P<.001) Bu farklılaşma baba tutumu demokratik olanlar ve ilgisiz olanlar arasındadır. Baba tutumu demokratik olanların bilişsel çarpıtma düzeyi (x=2,19) ilgisiz olanlara (x=2,55) göre anlamlı şekilde düşüktür. Bu durumda, *baba tutumu demokratik olanların bilişsel çarpıtma düzeyinin diğer gruplara göre anlamlı şekilde düşük çıkacağına* dair hipotezimiz kısmen desteklenmiştir.

4.2.2. Bilişsel Çarpıtmalar ve Dindarlıkla İlgili Bağımsız Değişkenler

Bu bölümde bilişsel çarpıtmalar ve dindarlık ile ilgili bağımsız değişkenlerle arasındaki ilişkilere dair analizlere yer verilecektir.

Bu bağlamda bilişsel çarpıtmalar ile anne-baba dindarlık düzeyi, arkadaş çevresi dindarlık düzeyi, öznel dindarlık algısı ve dine verilen önem derecesi arasındaki ilişkiyi tespit etmek için korelasyon analizi uygulanacaktır.

Daha sonra din eğitimi alma, sevgi temelli ve korku temelli dini eğitim alma durumuna göre Allah algısı puanları arasında anlamlı bir farklılık bulunup bulunmadığına dair Bağımsız Gruplar T-testi analizi yapılacaktır.

4.2.2.1. Anne-Baba Arkadaş Çevresi Dindarlık Düzeyi Kendi Dindarlık Algısı Dine Verilen Önem Derecesi Değişkenleri

Tablo 13 Bilişsel Çarpıtmalar ile Anne- Baba Dindarlık Düzeyi Arkadaş Çevresi Dindarlık Düzeyi Kendi Dindarlık Algısı Dine Verilen Önem Derecesi Arasındaki İlişkiye Dair Korelasyon Analizi

		Bilişsel Çarpıtmalar	Anne dindarlık	Baba dindarlık	Arkadaş çevresi dindarlık	Dinin önem derecesi	Öznel dindarlık algısı
Bilişsel Çarpıtmalar	Pearson Correlation	1	-,049	-,005	-,059	-,106(*)	-,143(**)
	Sig. (2-tailed)		,292	,921	,200	,022	,002
	N	471	470	465	471	471	471
Anne dindarlık	Pearson Correlation	-,049	1	,544(**)	,284(**)	,223(**)	,308(**)
	Sig. (2-tailed)	,292		,000	,000	,000	,000
	N	470	470	464	470	470	470
Baba dindarlık	Pearson Correlation	-,005	,544(**)	1	,278(**)	,255(**)	,315(**)
	Sig. (2-tailed)	,921	,000		,000	,000	,000
	N	465	464	465	465	465	465
Arkadaş çevresi dindarlık	Pearson Correlation	-,059	,284(**)	,278(**)	1	,418(**)	,480(**)
	Sig. (2-tailed)	,200	,000	,000		,000	,000
	N	471	470	465	471	471	471
Dinin önem derecesi	Pearson Correlation	-,106(*)	,223(**)	,255(**)	,418(**)	1	,580(**)
	Sig. (2-tailed)	,022	,000	,000	,000		,000
	N	471	470	465	471	471	471
Öznel dindarlık algısı	Pearson Correlation	-,143(**)	,308(**)	,315(**)	,480(**)	,580(**)	1
	Sig. (2-tailed)	,002	,000	,000	,000	,000	
	N	471	470	465	471	471	471

* Correlation is significant at the 0.05 level (2-tailed).

** Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

Analiz neticesinde, bilişsel çarpıtmalar ile öznel dindarlık algısı ve dine verilen önem derecesi arasında negatif yönde anlamlı ilişkiler bulunmuştur. Diğer

tarafından, bilişsel çarpıtmalar ile anne-baba dindarlık düzeyi, arkadaş çevresi dindarlık düzeyi arasında anlamlı ilişkiler bulunmamıştır. Bulgulara göre; “Anne-baba dindarlık düzeyi arttıkça bilişsel çarpıtmalar düzeyi düşer” ve “Arkadaş çevresi dindarlık düzeyi arttıkça bilişsel çarpıtmalar düzeyi düşer” hipotezleri desteklenmemiştir. Buna karşılık, “Öznel dindarlık algısı arttıkça bilişsel çarpıtmalar düzeyi düşer” ve “Dine verilen önem derecesi arttıkça bilişsel çarpıtmalar düzeyi düşer” şeklindeki hipotezlerimiz desteklenmiştir.

4.2.2.2. Din Eğitimi Alma Durumu Değişkeni

İlgili hipotezde din eğitimi alanların bilişsel çarpıtma düzeyinin almayanlara göre daha düşük çıkacağı varsayılmıştır.

Tablo 14 Bilişsel Çarpıtmaların Din Eğitimi Alma Durumu Açısından Farklılığına Dair T Testi Analiz

	Din eğitimi alma	N	Mean	Std. Deviation	Std. Error Mean
Bilişsel Çarpıtmalar	Evet	434	2,2910	,66714	,03202
	Hayır	37	2,2122	,71877	,11817

		Levene's Test for Equality of Variances		t-test for Equality of Means				
		F	Sig.	t	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	Std. Error Difference
Bilişsel Çarpıtmalar	Equal variances assumed	,348	,555	,685	469	,494	,07877	,11496
	Equal variances not assumed			,643	41,464	,523	,07877	,12243

Yapılan analiz neticesinde her ne kadar din eğitimi alanların bilişsel çarpıtma puanları almayanlara göre daha düşük çıksa da din eğitimi alma durumuna göre bilişsel çarpıtma düzeyinin istatistiksel açıdan farklılaşmadığı bulunmuştur. ($t=.685$, $P>.05$) Bu durumda, *din eğitimi alanların bilişsel çarpıtma düzeyinin almayanlara göre daha düşük çıkacağına dair hipotezimiz desteklenmemiştir*

4.2.2.3. Sevgi Temelli Din Eğitimi Alma Durumu Değişkeni

İlgili hipotezde sevgi temelli dini eğitim alanların bilişsel çarpıtma düzeyinin almayanlara göre daha düşük çıkacağı ileri sürülmüştür.

Tablo 15 Bilişsel Çarpıtmaların Sevgi Temelli Din Eğitimi Alma Durumu Açısından Farklılığına Dair T Testi Analizi

	Sevgi Temelli Dini Eğitim Alma	N	Mean	Std. Deviation	Std. Error Mean
Bilişsel Çarpıtmalar	Evet	397	2,2541	,66061	,03315
	Hayır	71	2,4651	,70228	,08334

		Levene's Test for Equality of Variances		t-test for Equality of Means				
		F	Sig.	t	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	Std. Error Difference
Bilişsel Çarpıtmalar	Equal variances assumed	,304	,582	-2,455	466	,014	-,21101	,08595
	Equal variances not assumed			-2,352	93,494	,021	-,21101	,08970

Analiz sonucunda sevgi temelli din eğitimi alma durumuna göre bilişsel çarpıtmaların anlamlı bir şekilde farklılaşmağı saptanmıştır.($t=-2.45$, $P<.05$). Bu sonuca göre, *sevgi temelli dini eğitim alanların bilişsel çarpıtma düzeyinin sevgi temelli dini eğitim almayanlara göre daha düşük çıkacağına dair hipotezimiz desteklenmiştir.*

4.2.2.4. Korku Temelli Din Eğitimi Alma Durumu Değişkeni

İlgili hipotezde korku temelli dini eğitim alanların bilişsel çarpıtma düzeyinin daha yüksek çıkacağı öne sürülmüştür.

Tablo 16 Bilişsel Çarpıtmaların Korku Temelli Din Eğitimi Alma Durumu Açısından Farklılığına Dair T Testi Analizi

	Korku Temelli Dini Eğitim Alma	N	Mean	Std. Deviation	Std. Error Mean
Bilişsel Çarpıtmalar	Evet	59	2,6173	,70022	,09116
	Hayır	410	2,2386	,65261	,03223

		Levene's Test for Equality of Variances		t-test for Equality of Means				
		F	Sig.	t	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	Std. Error Difference
Bilişsel Çarpıtmalar	Equal variances assumed	,446	,505	4,129	467	,000	,37869	,09172
	Equal variances not assumed			3,917	73,244	,000	,37869	,09669

Yapılan analize göre korku temelli dini eğitim alanlar($x=2,61$) ve bilişsel çarpıtma puanları arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık vardır.($t=4,12$ $P<.001$) Buna göre; *korku temelli dini eğitim alanların bilişsel çarpıtma düzeyinin alamayanlara göre anlamlı şekilde yüksek çıkacağına* dair hipotezimiz desteklenmiştir.

4.3. Allah Algısı ile Bilişsel Çarpıtmalar İlişkisi

Allah algısı ile bilişsel çarpıtmalar ve bilişsel çarpıtmaların alt boyutları ve arasındaki ilişkiyi ortaya çıkarmak üzere korelasyon analizi yapılacaktır.

Tablo 17 Allah Algısı ile Bilişsel Çarpıtmalar İlişkisine Dair Korelasyon Analizi

		Allah Algısı	Bilişsel Çarpıtmalar
Allah Algısı	Pearson Correlation	1	-,204(**)
	Sig. (2-tailed)		,000
	N	471	471
Bilişsel Çarpıtmalar	Pearson Correlation	-,204(**)	1
	Sig. (2-tailed)	,000	
	N	471	471

** Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

Korelasyon analizi neticesinde, Allah algısı ve bilişsel çarpıtmalar arasında negatif yönde anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Buna göre; *Allah algısı olumlu oldukça bilişsel çarpıtma düzeyinin düşeceğine* dair hipotezimiz desteklenmiştir.

Tablo 18 Allah Algısı ile Bilişsel Çarpıtmaların Alt Boyutları Arasındaki İlişkiye Dair Çoklu Korelasyon Analizi

		Allah Algısı	Olumsuz benlik	Suçluluk	Çaresizlik	Umutsuzluk	Yaşamı tehlikeli görme
Allah Algısı	Pearson Correlation	1	-,146(**)	-,092(*)	-,180(**)	-,250(**)	-,173(**)
	Sig. (2-tailed)		,002	,046	,000	,000	,000
	N	471	471	471	471	471	471
Olumsuz benlik	Pearson Correlation	-,146(**)	1	,712(**)	,610(**)	,574(**)	,582(**)
	Sig. (2-tailed)	,002		,000	,000	,000	,000
	N	471	471	471	471	471	471
Suçluluk	Pearson Correlation	-,092(*)	,712(**)	1	,643(**)	,539(**)	,621(**)
	Sig. (2-tailed)	,046	,000		,000	,000	,000
	N	471	471	471	471	471	471
Çaresizlik	Pearson Correlation	-,180(**)	,610(**)	,643(**)	1	,796(**)	,650(**)
	Sig. (2-tailed)	,000	,000	,000		,000	,000
	N	471	471	471	471	471	471
Umutsuzluk	Pearson Correlation	-,250(**)	,574(**)	,539(**)	,796(**)	1	,657(**)
	Sig. (2-tailed)	,000	,000	,000	,000		,000
	N	471	471	471	471	471	471
Yaşamı tehlikeli görme	Pearson Correlation	-,173(**)	,582(**)	,621(**)	,650(**)	,657(**)	1
	Sig. (2-tailed)	,000	,000	,000	,000	,000	
	N	471	471	471	471	471	471

** Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

* Correlation is significant at the 0.05 level (2-tailed).

Diğer taraftan Allah algısı ile bilişsel çarpıtmaların alt boyutlarından olumsuz benlik algısı($r=-,14$), kendini suçlama($r=-0,92$), çaresizlik duygusu($r=-18$), umutsuzluk($r=-,25$) ve yaşamı tehlikeli görme($r=-,17$) ve Allah algısı arasında negatif yönde anlamlı ilişkiler bulunmuştur.

Tablo 19 Allah Algısı Düzeylerinin Bilişsel Çarpıtmalar ve Alt Boyutlarına Etkisine Dair Bağımsız gruplar T Testi

	Allah Algısı Düzeyi	N	Mean	Std. Deviation	Std. Error Mean
Bilişsel Çarpıtmalar	Düşük	19	2,3133	,61175	,14034
	Yüksek	451	2,2849	,67402	,03174
Olumsuz Benlik	Düşük	19	2,1722	,38945	,08935
	Yüksek	451	2,1392	,71971	,03389

Suçluluk	Düşük	19	2,1315	,64211	,14731
	Yüksek	451	2,3246	,78253	,03685
Çaresizlik	Düşük	19	2,4211	,80494	,18467
	Yüksek	451	2,3468	,77392	,03644
Umutsuzluk	Düşük	19	2,3760	,95437	,21895
	Yüksek	451	2,2227	,95208	,04483
Yaşamı Tehlikeli Görme	Düşük	19	2,4657	,80317	,18426
	Yüksek	451	2,3912	,76206	,03588

		Levene's Test for Equality of Variances		t-test for Equality of Means				
		F	Sig.	t	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	Std. Error Difference
Bilişsel Çarpıtmalar	Equal variances assumed	2,325	,128	,180	468	,857	,02840	,15732
	Equal variances not assumed			,197	19,886	,846	,02840	,14389
Olumsuz Benlik	Equal variances assumed	7,472	,007	,198	468	,843	,03293	,16625
	Equal variances not assumed			,345	23,533	,733	,03293	,09556
Suçluluk	Equal variances assumed	2,693	,101	1,060	468	,290	-,19307	,18211
	Equal variances not assumed			1,271	20,320	,218	-,19307	,15185
Çaresizlik	Equal variances assumed	,410	,522	,409	468	,683	,07425	,18154
	Equal variances not assumed			,394	19,428	,698	,07425	,18823
Umutsuzluk	Equal variances assumed	,568	,451	,687	468	,492	,15331	,22300
	Equal variances not assumed			,686	19,540	,501	,15331	,22349
Yaşamı Tehlikeli Görme	Equal variances assumed	,004	,952	,417	468	,677	,07456	,17885
	Equal variances not assumed			,397	19,390	,696	,07456	,18772

Çalışmamızda, Allah Algısı düzeylerinin bilişsel çarpıtmalar üzerinde etkisi de analiz edilmiştir. Bunun için aralıklı düzeyindeki Allah algısı puanları nominal düzeye dönüştürülerek Allah algısı düzeylerine ulaşılmıştır. Yapılan dönüştürme süreci neticesinde hedeflediğimiz “Yüksek”, “Orta” ve “Düşük” Allah algısı kategorilerinden “Düşük” düzeyinde denek olmadığı tespit edilmiştir. “Yüksek” ve “Orta” olmak üzere ikili bir alt kategoriye ulaşılması sebebiyle Allah algısı düzeyleri açısından bilişsel çarpıtmalar ve alt boyutlarının farklılık gösterip göstermediği, yani Allah algısının bilişsel çarpıtmalar ve bilişsel çarpıtmaların alt boyutlarına etkisi T testi ile analiz edilmiştir.

Yapılan analiz sonucunda Allah algısı düzeylerine göre bilişsel çarpıtmaların istatistiksel olarak anlamlı şekilde farklılaşmadığı ortaya çıkmıştır.($t=.180$, $P>.05$). Aynı şekilde bilişsel çarpıtmaların alt boyutlarından olumsuz benlik($t=345$, $P>.05$), suçluluk($t=-1,06$, $P>.05$), çaresizlik ($t=.409$, $P>.05$), umutsuzluk($t=.687$, $P>.05$) ve yaşamı tehlikeli görme ($t=.417$, $P>.05$) anlamlı şekilde farklılaşmamıştır.

BEŞİNCİ BÖLÜM

DEĞERLENDİRME

Bu bölümde araştırmadan elde edilen bulguların değerlendirmeleri yer alacaktır.

5.1.Yaş ile İlgili Bulguların Değerlendirilmesi

Hipotezlerimiz “*Örneklemin yaşı ve Allah algısı arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki vardır. Yaş ilerledikçe olumlu Allah algısı puanı da artmaktadır.*”, “*Örneklemin yaşı ve bilişsel çarpıtma düzeyi arasında negatif yönde anlamlı bir ilişki vardır. Yaş ilerledikçe bilişsel çarpıtma düzeyi düşmektedir.*” şeklindedir.

Analiz sonuçlarına göre Allah algısı ve yaş arasında anlamlı bir ilişki bulunamamış dolayısıyla ilgili hipotezimiz desteklenmemiştir.¹⁶⁶ Bilişsel çarpıtmalar ve yaş arasında negatif yönde anlamlı bir ilişki bulunmuş, ilgili hipotezimiz desteklenmiştir.¹⁶⁷

Tanrı algısı çocuklukta oluşur. Ancak ergenlik döneminde sorgulamalarla yeniden gözden geçirilir. Bu dönemdeki algı benzer şekilde ya da tamamen farklı şekilde yeniden yapılır. Bu süreçte iniş çıkışlar görülür. Ergenlik döneminde yaşanan bu istikrarsızlık yaşın ilerlemesiyle son bulur. Çocukluktan gelen ve akla uygun olmayan aşırı tanımlamalar gerçekçi hale gelir. Yani Allah adaleti yok sayılacak derecede sırf merhametiyle ya da merhameti yok sayılacak derecede tamamen cezalandırmasıyla algılanmaz ve sonuçta birey Tanrı hakkında belirli bir görüşe sahip olur. Bu görüş, hayatın akışı içinde Tanrı algısını tekrar gözden geçirmeye gerek duymayanlar için yaşlanmaya kadar devam eder. Yaşlılık ise bireyin ölüme yaklaştığı, kayıplar yaşadığı bir dönemdir. Bu dönemde gerek ölüme dönük kaygı gerekse de yapılan dini telkinler sebebiyle bireyin Allah’ı daha olumlu

---

¹⁶⁶ Bkz. Tablo 1.

¹⁶⁷ Bkz. Tablo9.

sıfatlarla algılayacağı düşünülür. Genel hatlarıyla bakıldığında yaşın ilerlemesiyle Allah algısının daha olumlu hale geleceği söylenebilir.¹⁶⁸

Araştırmamızın örneklem grubu üniversite öğrencilerinden oluşmaktadır. Öğrenciler arasındaki yaş farkının çok olmaması anlamlı bir sonuca ulaşmamıza engel olabilir. Ya da yaşın ilerlemesi Allah algısı üzerinde fark oluşturacak bir değişikliğe sebep olmayabilir. Nitekim Asar, Aydın, Güler ve Alçelik yaptıkları çalışmalarda yaş ile Tanrı tasavvuru arasında anlamlı bir ilişki bulmamışlardır. Bu sonuçlar araştırmamızla benzerdir.¹⁶⁹ Bununla birlikte Ceylan yaş ve Tanrı tasavvuru arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki bulmuştur. yani yaş ilerledikçe Tanrı daha olumlu özelliklerle algılanmaktadır. Angın yaş grupları arasında yüksek yaş grubunun Tanrı tasavvuruyla pozitif yönde anlamlı bir ilişki içinde olduğunu ortaya koymuştur. Mehmedoğlu yaş ile Tanrı tasavvurunun sadece Yakın/İçkin boyutunun pozitif yönde anlamlı bir ilişki içinde olduğunu saptamıştır. Bu durumda yaş ilerledikçe Tanrı daha yakın olarak algılanmaktadır.¹⁷⁰

Ergenlikte duygular yoğun olarak yaşanır. Ayrıca duygularda tutarsızlık da görülür. Bu dönemde bilişsel çarpıtmaların içeriğini oluşturan benlik, çevre veya gelecekle ilgili değerlendirmeler duygusal yoğunluğun ve tutarsızlığın gölgesinde yapılır. Bundan dolayı ergenlik dönemindeki gençlerin bilişsel çarpıtma düzeyinin sonrasındaki döneme göre daha yüksek olması beklenir. Yaşlanmaya kadar olan ara dönemde ise bilişsel çarpıtma düzeyinin, hayata dair tecrübelerin bilişsel esnekliği artırması sebebiyle, düşmeye devam edeceği öne sürülebilir. Ancak bu dönemde başarısız olan bireylerin bilişsel çarpıtma düzeyinin yükselebileceği

---

¹⁶⁸ Mehmedoğlu(2011), a.g.e., ss.125-128; Hökeleli(2011), a.g.e., 262-265, 269, 281-288.

¹⁶⁹ Güler (2007b), a.g.e.; Eyüp Aydın, "Tanrı Algısı ve Peygamber Algısı İlişkisi (Diyanet İşleri Başkanlığı Taşra Teşkilatı Görevlileri Örneği)", Basılmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2018; Zeynep, "Yaşlılık Döneminde Tanrı Tasavvuru ve Benlik Saygısı", Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2013; Çiğdem Asar, "Lise Öğrencilerinin Tanrı Tasavvuru ile Değer Yönelimleri Arasındaki İlişki Üzerine Bir Araştırma: Yalova Örneği", Basılmamış Doktora Tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana, 2020

¹⁷⁰ Ceylan, a.g.e.; Mehmedoğlu (2011), a.g.e; Yasemin Angın tarafından yapılan, "Obsesif Kompulsif Bozukluk Tanılı Hastalarda Dini Yönelim ve Tanrı Algısının İncelenmesi: Bir Karma Yöntem Araştırması", Basılmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum, 2020

unutulmamalıdır. Üniversite kazanmak, aileden ayrı ve başka şehirde yaşamak, meslek edinmek, evlilik, ebeveyn olmak gibi sosyal anlamda başarı sayılabilecek tecrübeler bilişsel çarpıtmaların düşmesine neden olabilir. Yaşlılık dönemi, ölümün yaklaşması ve bedensel yetersizliklerin baş göstermesi sebebiyle bilişsel çarpıtma düzeyini yükseltebilir.

Araştırmamızın örneklem grubu olan üniversite öğrencilerinin bir kısmı ergenlik döneminin sonunu yaşarken bir kısmı ergenlik sonrası dönemi yaşamaktadır. Bu iki dönem arasında bilişsel çarpıtmaların farklılaşması beklenir. Nitekim bulduğumuz sonuçlarda bu yöndedir. Ancak bilişsel çarpıtmalar ve yaş arasında anlamlı bir ilişkinin bulunmadığı çalışmalar da vardır. Bunlardan Ağır ve Muratbeyoğlu çalışmalarında yaş ve bilişsel çarpıtmalar arasında anlamlı bir ilişkinin olmadığı sonucuna ulaşmışlardır.¹⁷¹ Bununla birlikte yaşamın tüm dönemlerini kapsayan geniş bir çalışmaya ise ulaşamamıştır.

5.2.Cinsiyet ile İlgili Bulguların Değerlendirilmesi

Hipotezlerimiz “*Örneklemin cinsiyete göre Allah algısı arasında anlamlı bir farklılık vardır. Kızların Allah algısı erkeklere göre daha olumludur.*”, “*Örneklemin cinsiyete göre bilişsel çarpıtma düzeyi arasında anlamlı bir farklılık vardır. Kızların bilişsel çarpıtma düzeyi erkeklere göre daha yüksektir.*” şeklindedir.

Yapılan analize göre kızların Allah algısı erkeklerinkine göre daha olumludur.¹⁷² Bilişsel çarpıtmalar ise cinsiyet grupları açısından anlamlı bir farklılaşmaya sahip değildir.¹⁷³

Genele bakıldığında kadınların erkeklere göre daha dindar olduğu bilinen bir gerçektir. Daha dindar oluş olumlu bir Allah algısının garantisi değildir. Ancak tamamen etkisiz de değildir. Zira birey aidiyet hissettiği, sorularına cevap bulduğu

---

¹⁷¹ Ağır, a.g.e.; Güllü Muratbeyoğlu, “İHKİB Kağıthane Mesleki Teknik Anadolu Lisesinde Öğrenim gören Ergenlerin Bilişsel Çarpıtma Düzeyleri ile Stres Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi”, Basılmamış Yüksek Lisan Tezi, Nişantaşı Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2016

¹⁷² Bkz. Tablo 2.

¹⁷³ Bkz. Tablo 10.

veya kendisini sıkıntılarına karşı rahatlatan bir dini anlayışı daha çok benimser. Bir dini anlayışın çekirdeğini ise Tanrı kavramı oluşturur. Yani daha çok benimsenen dini anlayış, Tanrının olumlu özelliklerle vasıflandığı bir dini anlayıştır. Bunun yanı sıra toplumda çocuk yetiştirme sorumluluğu çoğunlukla kadının üzerindedir. Annelerin çocuklarına sevgi ve şefkatle yaklaşması, bu duyguları erkeklere göre daha yoğun yaşamasına sebep olur. Birey değerlendirme yaparken bildiklerine kıyas yapma eğilimindedir. Bu durum kadınların Allah ile ilgili değerlendirmede bulunacakları zaman daha olumlu sıfatlara yönelmesine sebep olur. Bulgularımızda bu doğrultudadır. Benzer¹⁷⁴ veya farklı¹⁷⁵ sonuçlara ulaşan çalışmalar da vardır. Mehmedoğlu, Hayta, Kula ve Ceylan çalışmalarında kadınların Tanrı tasavvurlarının erkeklere göre daha olumlu olduğunu ortaya koymuşlardır. Ayrıca bu farklılaşma anlamlılık düzeyine ulaşmıştır. Nitekim Erdoğan, Angın ve Asar cinsiyet grupları arasında anlamlı bir farklılaşmanın bulunmadığını bundan dolayı cinsiyet ve Tanrı tasavvuru arasında anlamlı bir ilişkinin olmadığını ortaya koymuşlardır. Yalnızca Aydın'ın çalışmasında erkekler daha olumlu bir Allah algısına sahiptir.¹⁷⁶

Bilişsel çarpıtmaların cinsiyete göre farklılaşması farklı yönlerden tartışılması gereken bir konudur. Zira bilişsel çarpıtmaların bir kısmının erkeklerde daha çok beklenirken bir kısmı kadınlarda daha çok beklenir haldedir. Olumsuz benlik bilişsel çarpıtmaların alt boyutlarından biridir. Erkeklerin toplumda daha görünür olması ve mesleki açıdan kendini gerçekleştirme imkânına daha çok sahip olması olumlu benlik algısına daha çok sahip olacaklarını düşündürür. Ancak yine aynı sebeplerle toplumda başarısız görülen erkeklerin başarısız görülen kadınlara göre daha olumsuz bir benlik algısına sahip olacağı düşünülür. Suçluluk duygusu üstlenilen sorumluluk oranında şiddetlenir. Toplumumuzda bazı konularda, çalışma hayatı, aile geçindirme gibi erkeler daha çok sorumluluk üstlenir. Bazı konularda ise çocuk yetiştirme, ailevi ilişkileri düzenleme gibi konularda kadınlar daha çok sorumluluk üstlenir. Günümüzde bu sorumluluklar birbirine girmiş durumdadır. Ancak oluşan bir

---

¹⁷⁴ Mehmedoğlu(2011), a.g.e.; Hayta(2017), a.g.e.; Kula, a.g.e.; Ceylan, a.g.e..

¹⁷⁵ Erdoğan, a.g.e.; Angın, a.g.e.; Asar, a.g.e.

¹⁷⁶ Aydın(2018), a.g.e.

sıkıntıda belli cinsiyet grubu soruna göre daha çok suçlanır. Bu durumda aile ve çocuk gibi toplumun temelini sorumluluğunu üstlenen kadınların daha dezavantajlı olduğu açıktır. Yani kadınlar suçluluk duygusuyla daha çok ve yoğun şekilde muhatap olur. Yaşamın tehlikeli görülmesi, çevreye veya geleceğe yönelik bir güvensizlik halidir. Toplumda kadınların ve erkeklerin kendilerini güvensiz hissedecekleri belli alanlar vardır. Genele bakıldığında ise kadınların bu duyguya daha çok maruz kaldıkları düşünülür. Zira toplumda daha çok korunmak istenen grup, kadınlardır. Yani kadınlar, çocuklar, yaşlılar gibi gruplar için yaşam daha tehlikelidir. Umutsuzluk duygusunda ise erkekler daha dezavantajlı konumdadır. Çünkü toplumda görünür olmaları sebebiyle daha zor ve çeşitli sorunlarla karşılaşır. Gelecek onlar için daha belirsiz ve güvenilmezdir. Mesela ekonomik hayatın çekirdeği olan ticaret büyük çoğunlukla erkekler tarafından yapılmaktadır ve ticari hayat kazanma ve kaybetme ihtimalinin bulunduğu belirsizlikler ve riskler içeren bir faaliyettir. Kısaca bilişsel çarpıtmaların yüksek olma ihtimali alt başlıklara inildiğinde farklı gruplar için daha olasıdır. Ancak genel olarak bir şey söylenecek olursa kadınlarda daha yüksek olacağı söylenebilir.

Araştırmamızın örneklem grubunu üniversiteli gençler oluşturmaktadır. Katılımcılarımız henüz hayata atılmamış ve belli sorumlulukları üstlenmemiştir. Öğrenci olmaları sebebiyle cinsiyetler arasında farklılaşmayan ortak kaygı, sorumluluk ve beklentilere sahiptirler. Bu benzeşme sebebiyle bilişsel çarpıtma düzeylerinin farklılaşmadığı söylenebilir. Bunun yanı sıra kadınların bilişsel çarpıtmalarının daha yüksek olduğu sonucuna ulaşan çalışmalar da vardır. Nitekim Ağır ve Sarı çalışmalarında kadınların bilişsel çarpıtma düzeyinin erkeklere göre daha yüksek olduğu sonucuna ulaşmıştır.¹⁷⁷

5.3. Anne-Baba Tutumu Değişkeniyle İlgili Bulguların Değerlendirilmesi

Hipotezlerimiz “*Örneklemin anne-baba tutumuna göre Allah algısı arasında anlamlı bir farklılık vardır. Anne-babasının tutumu demokratik olanların Allah*

---

¹⁷⁷ Ağır, a.g.e.; Burcu Boran Sarı, “Üniversite Öğrencilerinin Bilişsel Çarpıtmaları ile Öz Duyarlıkları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi”, Basılmamış Yüksek Lisan Tezi, Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2017

algısı; anne-babasının tutumu ilgisiz, baskıcı ve aşırı koruyucu olanlara göre daha olumludur.”, “Örneklemin anne-baba tutumuna göre bilişsel çarpıtmalar puanı arasında anlamlı bir farklılık vardır. Anne-baba tutumu demokratik olanların bilişsel çarpıtmalar puanı, ilgisiz, baskıcı ve aşırı koruyucu olanlardan daha düşüktür.” şeklindedir.

Analiz sonuçlarına göre Allah algısı ve anne-baba tutumu değişkenleri arasında anlamlı bir farklılaşma görülmemiş dolayısıyla hipotezimiz desteklenmemiştir.¹⁷⁸ Diğer taraftan bilişsel çarpıtmalar ve anne-baba tutumu değişkenleri arasındaki farklılaşmaya dair hipotezimiz kısmen desteklemiştir.¹⁷⁹

Anne-baba otoriter-baskıcı, ilgisiz, demokratik ve aşırı koruyucu gibi tutumlara sahiptir. Kendisini diğer insanlardan ayırt etmeye başlayan çocuk için onlar ilk, önemli insanları temsil eder. Bu yönüyle çevrenin güvenilir olup olmadığı algısı onlarla birlikte oluşmaya başlar. Otorite birey adına karar veren, değerlendirme yapan bir üst mercidir. Bundan dolayı otoriter ve baskıcı tutum çocukta yetersizlik duygusunun oluşmasına neden olabilir.¹⁸⁰ Aşırı koruyuculuk çevrenin tehlikeli ve bireyin yetersiz olduğu mesajını içerir.¹⁸¹ İlgisizlik ise yalnızlık duygusu ve yakın ilişki kuramama gibi sonuçlar doğurabilir. Demokratik tutumda düşüncelere değer vermek ve rehberlikte bulunmak davranışları ön plandadır. Bu da kendine güvenen çevrenin tehlikelerini gerçekçi bir şekilde değerlendirebilen kişilerle sonuçlanır.¹⁸²

Anne-baba geleceğe yönelik umutlu, kendine güvenen çocuklar yetiştirebileceği gibi gelecekle ilgili kaygılı ve özgüveni düşük çocuklar da yetiştirebilir. Yani anne-babanın tutumu bireyin hayatını her yönüyle etkileyebilir. Ancak bu etki çocukken belirgin olsa da büyüdükçe belirginliğini yitirir. Doğrudan anne baba tutumuna bağlanmadan farklı şekillerde kendini gösterir. Mesela otoriter anne-baba tutumuna sahip olanlar için geleceğe yönelik seçeneklerin çeşitliliği azdır,

---

¹⁷⁸ Bkz. Tablo 3, Tablo 4.

¹⁷⁹ Bkz. Tablo 11, Tablo 12.

¹⁸⁰ Hayta(2017), a.g.e., ss.169-170.

¹⁸¹ Hayta(2017), a.g.e., s.185.

¹⁸² Hayta(2017), a.g.e., s.213.

alınacak kararın merkezi bellidir. Yani birey bir şeye karar vereceğinde bunu otoriteye yöneltecek ve üzerine düşünmeyecektir. Bu da sorumluluktan uzak, karar verme yeterliliğini elde edememiş ve başkaları tarafından kullanılmaya açık insanları ortaya çıkaracaktır. Kısaca çocuğun anne-babasının tutumu yoluyla edindiği prensipler hayatı boyunca etkili olacaktır. Bu tutumlar daha sonra Tanrı'ya yansıtılmaktadır. Yani anne-babası otoriter olanlar için Tanrı'da otoriterdir. Bu da olumsuz Allah algısının özellikleri olan talepkâr, cezalandırıcı ve intikam alan gibi özellikleri destekler. Kişinin Tanrı ile ilişkisinde boyun eğici ve kaygılı davranışlar görülür.¹⁸³ Aşırı koruyucu tutum da benzer etkilere neden olur. bunula birlikte aşırı koruyuculukta kişi anne-babasının sevgisini bu yolla göstermeye çalıştığını düşünülebilir. Ancak bu düşünce yetersizlik duygusunun oluşmasını engellemez. Yetersizlik duygusu ise Tanrı'yla kurulan ilişkilerde kaygıya neden olur.¹⁸⁴ İlgisizlik karşındakine değer vermeme anlamını taşır. Bir çocuk için değer görmeme ve belli yetersizliklerinin desteklenmemesi oldukça yıkıcı bir etkiye sahiptir. Zira bu kendisine, çevreye ve geleceğine yönelik tutumlarını olumsuz yönde etkiler. Tanrı'nın ilgisiz olması da benzer bir etkiye sahiptir. Kişinin kendine değer vermeyen yani sevmeyen bir Tanrı'yı olumlu algılaması ise oldukça güçtür. Bütün bunlara karşın demokratik anne-baba tutumu benlik saygısını yükseltici ve destekleyici davranışları içerir. Bunun Tanrı'ya yansıtılması ise kaygı ve korkudan uzak, oldukça olumlu, güvenli ve istekli bir ilişkiyle sonuçlanır.¹⁸⁵

Çalışmamızda Allah algısı açısından anne-baba tutumu grupları arasında anlamlı bir farklılaşma görülmemiştir. Diğer taraftan anne-baba tutumu ilgisiz olanların diğer gruplarla farklılaştığı ve Allah algısı puanlarının daha düşük olduğu tespit edilmiştir. Bu, anne-babasının tutumunu ilgisiz olarak seçenlerin diğerlerine göre daha olumsuz bir Allah algısına sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Otoriter ve aşırı koruyucu anne-baba tutumu bireyin öz güvenini olumsuz olarak etkilemesine karşın kültürel olarak olumlu yorumlanabilir. Zira bu tutumlarda kişi yetersiz olsa

---

¹⁸³ Hayta(2017), a.g.e., ss.169-183.

¹⁸⁴ Hayta(2017), a.g.e., s.204.

¹⁸⁵ Hayta(2017), a.g.e., ss.223-224.

bile anne-babası onu koruyup gözetecek hatta onun adına onun sorunlarıyla yüzleşecektir. Böyle bir algılama bu tutumların demokratik tutumdan farklılaşmaması şeklinde sonuçlanacaktır.

Yapılan araştırmalara bakıldığında anne-baba demokratik tutum grubunun diğer gruplara göre Tanrı'yı daha olumlu algıladığı sonucuna ulaşanlar olmuştur. Akyüz, Dalfidan ve Dilek(yalnızca baba açısından), bu sonuca ulaşmıştır. Hayta daha az otoriter anne-baba tutumuna sahip olanların Tanrı'yla daha olumlu bir ilişki geliştireceğini belirtmiştir. Alçelik ve Bayraktutar(yalnızca anne tutumu açısından) anlamlı bir farklılaşma olmadığı sonucuna ulaşmıştır. Çalışmamızla benzer bir bulgu Dilek'in çalışmasında görülmüştür. Yani anne tutumu ilgisiz olanların Tanrı algıları diğerlerine göre daha olumsuzdur.¹⁸⁶

Yukarıda belirtilen hususlar bilişsel çarpıtmalar için de geçerlidir. Zira bilişsel çarpıtmaların alt boyutları olan olumsuz benlik algısı, çaresizlik, umutsuzluk, suçluluk ve yaşamı tehlikeli görmenin anne-baba tutumundan direk etkilenmesi muhtemeldir. Çalışmamızda anne-baba tutumu demokratik olanların bilişsel çarpıtma düzeylerinin diğer gruplara göre anlamlı şekilde düşük olduğu gözlenmiştir. Bu konuda sınırlı çalışmaya ulaşılmıştır. Sarı çalışmamızla paralel sonuçlara ulaşmıştır. Muratbeyoğlunun araştırmasında anne-baba tutumu otoriter ve baskıcı olanların bilişsel çarpıtma düzeyleri, diğer gruplara göre anlamlı şekilde farklılaşmış ve yüksek bulunmuştur.¹⁸⁷

---

¹⁸⁶ Hayta(2017), a.g.e.; Alçelik, a.g.e.; Züleyha Akyüz, "Gençlerde Benlik Saygısı ve Tanrı Tasavvuru", Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2010; Büşra Dalfidan, "Tanrı Tasavvuru ve Mutluluk İlişkisi", Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir, 2019; Yunus Dilek, "Ergenlerde Tanrı Algısı ile Şiddet Eğilimi Arasındaki İlişki Üzerine Bir Çalışma", Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum, 2019; Merve Bayraktutar, "İmam-Hatip Lisesi Öğrencileri Örneğinde Dini Başa Çıkma ve Tanrı Tasavvuru İlişkisi", Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2019

¹⁸⁷ Sarı,a.g.e.; Muratbeyoğlu, a.g.e.

5.4. Anne-Baba ve Arkadaş Çevresi Dindarlık Düzeyi Değişkeni ile İlgili Bulguların Değerlendirilmesi

Hipotezlerimiz, “Örneklemin Allah algısı ile anne, baba ve arkadaş çevresi dindarlık düzeyi arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki vardır. Anne, baba ve arkadaş çevresinin dindarlık düzeyi arttıkça Allah algısı puanı da artmaktadır. Yani Allah olumlu özelliklerle algılanmaktadır.”, “Örneklemin bilişsel çarpıtmaları ile anne, baba ve arkadaş çevresi dindarlık düzeyi arasında negatif yönde anlamlı bir ilişki vardır. Anne, baba ve arkadaş çevresinin dindarlık düzeyi arttıkça bilişsel çarpıtmalar puanı düşmektedir.” şeklindedir.

Analiz sonucunda, anne-baba ve arkadaş çevresi dindarlık düzeyi ve Allah algısı arasında pozitif yönde anlamlı ilişkilere ulaşılmıştır.¹⁸⁸ Anne-baba ve arkadaş çevresi dindarlık düzeyi ve bilişsel çarpıtmalar arasında ise anlamlı bir ilişkiye rastlanmamıştır.¹⁸⁹ Sonuç olarak Allah algısı ile ilgili hipotezimiz desteklenirken, bilişsel çarpıtmalar ile ilgili olan hipotezimiz desteklenmemiştir.

Anne-baba ve arkadaşları bireyin yakın çevresini oluşturur. Yakın çevre, kişinin kararlarını danıştığı, dertleştiği, mutluluk ve üzüntülerini paylaştığı insanlardan oluşur. Bu insanların dünya, gelecek, insan ve din hakkındaki görüşleri kişinin benliği, geleceği ve diniyle ilgili değerlendirmelerini doğrudan etkiler. Dindar bir çevrede ise bu değerlendirmeler inanılan dine göre yapılır. İslam dini bireyi bütün yönleriyle kapsayıcı bir niteliktedir. Dindar bir ailede büyüyen gencin dindar olması beklenir. Yine dindar bir ailenin kişiye yol gösterirken dini argümanları kullanması normaldir. Diğer taraftan, dindar Müslümanların doğru bir dini eğitim alması şartıyla olumlu bir Allah algısına sahip olacağı söylenebilir. Nitekim İslam’da Allah’ın cemel isimlerinin celal isimlerine göre daha çok anılması, Kur’an’da mükafatın cezadan daha fazla zikredilmesi bunu göstermektedir. Araştırmamızın sonuçları bunun göstergelerinden birini oluşturur. Anne-baba ve arkadaş çevresinin dindarlık düzeyi yükseldikçe Allah daha olumlu olarak algılanmaktadır. Bu konuda sadece iki

---

¹⁸⁸ Bkz. Tablo 5.

¹⁸⁹ Bkz. Tablo 13.

çalışmaya ulaşılmıştır. Hacikeleşoğlu çalışmasında Tanrı tasavvurunu dengeli, sevgi yönelimli, korku yönelimli ve ilgisiz şeklinde, aile dindarlık düzeyini ise aşırı dindar, dindar ve dindar değil şeklinde gruplamıştır. Gruplar arası ilişkide dengeli Tanrı tasavvuru açısından aile dindarlık grupları anlamlı şekilde farklılaşmıştır. Bu farklılaşma aşırı dindar aile grubu ve diğerleri arasındadır. Ailesini aşırı dindar olarak niteleyenler dengeli Tanrı tasavvuru boyutunda, diğer gruplara göre daha yüksek puan almıştır. Korku yönelimli Tanrı tasavvuru boyutunda da benzer bir sonuç elde edilmiştir. Ailesini aşırı dindar olarak niteleyenler korku yönelimli Tanrı algısı boyutundan daha yüksek puan almışlardır. Bu çalışmanın sonuçları bulgularımızla örtüşmemektedir.¹⁹⁰ Kula da çalışmasında aile dindarlık düzeyi değişkenini ele almıştır. Aile dindarlık düzeyi ile Tanrı algısı arasında anlamlı bir ilişkiye ulaşılamamıştır.¹⁹¹

Bilişsel çarpıtmalar ve yakın çevrenin dindarlığının ilişkili olacağı düşünülür. Nitekim kişi, bilişsel çarpıtmalarla baş etmede eğer dindar çevresine danışır sorunlarını çözmeye dini argümanları kullanır. Sorunlarıyla başa çıkmada kullanacağı, kader inancı, tevekkül, dua gibi yollar ise çevresince desteklenir. Ancak bu konuda herhangi bir çalışmaya ulaşılmamıştır. Çalışmamızda ise anne-baba ve arkadaş çevresi dindarlık düzeyi ile bilişsel çarpıtmalar arasında anlamlı bir ilişkiye rastlanmamıştır. Bu durum çevrenin dindar oluşunun bilişsel çarpıtmalarla ilişkili olmadığını gösterir. Yani tamamen dindar bir çevrede yetişen bireyin bilişsel çarpıtma düzeyi yüksek olabilir.

5.5. Öznel Dindarlık Algısı ve Dine Verilen Önem Derecesi Değişkenleri ile İlgili Bulguların Değerlendirilmesi

Öznel dindarlık algısı ve dine verilen önem derecesi değişkenleri birlikte değerlendirilecektir. Zira bu iki değişken arasındaki ilişki aşikârdır.

---

¹⁹⁰ Hızır Hacikeleşoğlu, "Ebeveyn Tutumları ve Kişilik Özelliklerinin Tanrı Tasavvuru ile İlişkisi Üzerine Bir Araştırma", Basılmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum, 2020

¹⁹¹ Kula, a.g.e.

İlgili hipotezlerimiz “Örneklemin Allah algısı ile öznel dindarlık algısı ve dine verilen önem derecesi arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki vardır. Öznel dindarlık algısı ve dine verilen önem derecesi arttıkça Allah algısı puanı da artmaktadır. Yani Allah olumlu özelliklerle algılanmaktadır.”, “Örneklemin bilişsel çarpıtmaları ile öznel dindarlık algısı ve dine verilen önem derecesi arasında negatif yönlü anlamlı bir ilişki vardır. Öznel dindarlık algısı ve dine verilen önem derecesi arttıkça bilişsel çarpıtmalar puanı düşmektedir.” şeklindedir.

Araştırmamızın sonuçları hipotezlerimizi desteklemiştir. Yani öznel dindarlık algısının düzeyi yükseldikçe Allah algısı daha olumlu hale gelmektedir, bilişsel çarpıtmalar düzeyi ise düşmektedir. Aynı zamanda dine verilen önem derecesi arttıkça da Allah algısı daha olumlu hale gelmekte ve bilişsel çarpıtma düzeyi düşmektedir.¹⁹²

Din hayatın her alanına nüfuz eden bir özelliktedir. Dindarlık bireyin günlük hayatta dine ne kadar önem verdiği ve ona ne derece bağlanıp inandığı ile ilgili bir kavramdır.¹⁹³ Yapıcı yaptığı çalışmada öznel dindarlık algısı ve dine verilen önem derecesinin yükselmesiyle dinin etkisini hissetme derecesinin de yükseldiğini bulmuştur.¹⁹⁴ Yapıcı ve Zengin tarafından yapılan bir diğer çalışmada ise yüksek seviyede din eğitimi alan öğrenciler arasında bile dine önem verme seviyesinin dinî değerleri tercih düzeyini etkilediği tespit edilmiştir. Yani dine verilen önem derecesi, din eğitimi almanın önüne geçmiştir.¹⁹⁵ Bu çalışmalarda olduğu gibi bizim çalışmamızda da örneklem grubunu Müslümanlar oluşturmaktadır. İslam dininin merkezini Allah kavramı oluşturmaktadır. Bireyin dindarlığı arttıkça Allah hakkında daha çok bilgi sahibi olur. İslami kaynaklara göre edinilmiş Allah algısının ise olumlu olacağı açıktır. Dahası Allah algısı ve öznel dindarlık algısı birçok

---

¹⁹² Bkz. Tablo 5, Tablo 13.

¹⁹³ Abdul Vahit İmamoğlu, “Din, Dindarlık, Dini Hayat”, **Din Psikolojisi**, Ed. Faruk Karaca, Abdulkerim Bahadır, Atatürk Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınları, 2016

¹⁹⁴ Asım Yapıcı, “Yeni Bir Dindarlık Ölçeği ve Üniversiteli Gençlerin Dinin Etkisini Hissetme Düzeyi: Çukurova Üniversitesi Örneği”, **Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi** 6 (1), s170

¹⁹⁵ Asım Yapıcı, S. Z. Zengin, “İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Değer Tercih Sıralamaları Üzerine Psikolojik Bir Araştırma: Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Örneği”, **Değerler Eğitimi Dergisi**, 1 (4),s.202

araştırmanın konusu olmuştur. İncelediğimiz bütün araştırmalarda öznel dindarlık algısı ile Tanrı tasavvuru arasında pozitif yönde anlamlı ilişkiler bulunmuştur.¹⁹⁶ Dine verilen önem derecesi ve Tanrı tasavvuru ilişkisini ele alan bir çalışmaya ise ulaşamamıştır. Ancak dine verilen önem, dindarlığın tanımında bile dile getirilmiştir. Yani öznel dindarlık algısının dine verilen önem derecesinin de bir göstergesi olduğu söylenebilir.

Dindar bireyin değerlendirmeleri dine göre olmaktadır. Bilişsel çarpıtmaların alt boyutları olan olumsuz benlik, çaresizlik, umutsuzluk, suçluluk ve yaşamı tehlikeli görme Allah algısı ve bilişsel çarpıtmalar ilişkisi başlığı altında geniş olarak ele alınacaktır. Burada kısaca bahsetmek gerekirse, İslam insana oldukça değer vermiş, onu yaratılmışların en şerefli olarak tanımlamış ve alemlerin yaratıcısı olan Allah'a muhatap olduğunu belirtmiştir. Çaresizlik, umutsuzluk ve yaşamı tehlikeli görme boyutları tevekkül ve kader anlayışı, dünya hayatını bir imtihan olarak görme ve hayra yorma gibi hususlarla değerlendirilir. Suçluluk duygusuyla ve bu duygunun dini görüntüsü olan günahkârlıkla baş etmede Allah'ın her insanın hata yapabileceği bildirilmesi, tövbeleri kabul etmesi ve merhameti ön plana çıkmaktadır. İslam'da Allah algısında olumlu özelliklerin ön planda olduğu açıktır. Farklı örneklem grupları üzerinde yapılan birçok çalışmada, katılımcıların özel bir sebep olmadığı sürece olumlu bir Allah algısına sahip olduğu ortaya koyulmuştur.¹⁹⁷ Nitekim yaptığımız araştırmada öznel dindarlık algısı ve dine verilen önem derecesi ve bilişsel çarpıtmalar arasında negatif yönde anlamlı ilişkiler saptanmıştır.

---

¹⁹⁶ Mehmedoğlu(2011), a.g.e., Erdoğan, a.g.e., Güler(2007b), a.g.e., Alçelik, a.g.e., Akyüz, a.g.e., Dalfidan, a.g.e., Kaya, a.g.e.; Murat Doğan, "Ergenlerde Tanrı Algısı ve Karar Verme Stilleri Arasındaki İlişki Üzerine Bir Araştırma", Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum, 2016; Süreyya Yıldırım, "13-18 Yaşlar Arası Meslek Lisesi Ergenlerde Tanrı Algısı Üzerine Bir Araştırma", Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta, 2018.

¹⁹⁷ Asım Yapıcı, "Allah ve Kutsal Kavramlarının Çağrıştırdıkları Anlamlara Sosyo-Psikolojik Bir Bakış Çukurova Üniversitesi Örneği", **Değerler Eğitimi Dergisi**, Cilt:2, Sayı:7-8, 2004, ss.169-206; Çiğdem Yıldıoğan, "7-12 Yaş Arası Çocuklarda Tanrı Tasavvuru (Kırşehir\Çiçekdağı İlçesi Örneği)", Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri, 2012; Şükran Öztürk Zurnacı, "İmam-Hatip Ortaokulu Öğrencilerinde Allah Tasavvuru", Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çorum, 2019; Şükran Demirci, "Yetiştirme Yurdu Ergenlerinde Allah Tasavvuru - Malatya Örneği", Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri, 2009.

5.6. Alman Dini Eğitim Değişkeni ile İlgili Bulguların Değerlendirilmesi

Araştırmamızda öncelikle herhangi bir dini eğitim alınıp alınmadığı daha sonra ise bu dini eğitimin sevgi yönelimli mi yoksa korku yönelimli mi olduğu sorulmuştur. Bu konudaki ilgili hipotezlerimiz “*Örneklemin sevgi temelli din eğitimi alma durumuna göre anlamlı bir şekilde farklılaşmaktadır. Sevgi temelli din eğitimi alanların Allah algısı, almayanlara göre daha olumludur.*”, “*Örneklemin sevgi temelli din eğitimi alma durumuna göre bilişsel çarpıtmaları arasında anlamlı bir farklılık vardır. Olumlu din eğitimi alanların bilişsel çarpıtmalar puanı, almayanlarınkinden daha düşüktür.*” şeklindedir.

Analiz neticesinde dini eğitim alma ne Allah algısıyla ne de bilişsel çarpıtmalarla ilişkili çıkmıştır.¹⁹⁸ Ancak sevgi ve korku yönelimli dini eğitim alma durumunda anlamlı ilişkiler bulunmuştur. Buna göre sevgi yönelimli dini eğitim alanların Allah algısı almayanlara göre anlamlı şekilde daha olumludur.¹⁹⁹ Ayrıca sevgi temelli dini eğitim alanların bilişsel çarpıtma düzeyi almayanlara göre anlamlı şekilde daha düşüktür.²⁰⁰ Aynı sorunun diğer versiyonu olan korku yönelimli dini eğitim almada da benzer sonuçlara ulaşılmıştır. Korku yönelimli dini eğitim alanların Allah algısı almayanlara göre anlamlı şekilde daha olumsuzdur²⁰¹ ve bilişsel çarpıtma düzeyi de anlamlı şekilde daha yüksektir.²⁰²

Temelde birey sevmek ve sevilmek ister. Buna ihtiyacı vardır. Nitekim sevildiğini düşündüğü bir anlayışın onu psikolojik anlamda olumlu etkileyeceği de ortadadır. Korku yönelimli bir anlayışın ise olumsuz bir etkisi vardır. Korku yönelimli oluşundan dolayı benimsenememiş bir Tanrı algısı suçluluk duygusuna neden olabilir. Dahası sevgisi hissedilmeyen bir otorite çaresizlik, umutsuzluk duygularının oluşmasına zemin hazırlar. Zaten bakıldığında bu duyguların altında da öz yeterliliğin eksikliği, değersizlik değerlendirmeleri yani olumsuz benlik algısı yatar. Birey sevilmediği, korktuğu, karşı gelemediği bir otoritenin altındayken

¹⁹⁸ Bkz. Tablo 6, Tablo 14.

¹⁹⁹ Bkz. Tablo 7.

²⁰⁰ Bkz. Tablo 15.

²⁰¹ Bkz. Tablo 8.

²⁰² Bkz. Tablo 16.

yaşamı ile ilgili olumlu değerlendirmeler yapması ise beklenemez. Sevgi yönelimli bir dini eğitimde ise birey en başta kendini sevilen, değerli olarak algılar. Onu seven ve her şeye gücü yeten bir varlık ise onu rahatlatır. Böyle bir anlayışın içselleştirilmesi ise daha kolaydır. Konu Allah algısı açısından düşünüldüğünde, sevgi yönelimli bir dini eğitimin olumlu Allah algısıyla sonuçlanacağı açıktır. Sevgi temelli verilmiş bir dini eğitim bireyce içselleştirilecek ve hayatı değerlendirmede hareket noktasını oluşturacaktır. Ancak dini değerlendirmenin hareket noktası olması sevgi temelli dini eğitimle sınırlı değildir. Korku temelli bir dini eğitimde hareket noktası haline gelebilmektedir. Böyle bir dini eğitimin neticesinde olumsuz bir Allah algısı ve bilişsel çarpıtmaların pekiştirilmesi söz konusu olacaktır. Genel olarak elde edilen bu sonuçlar alınan dini eğitimin niteliğinin önemini ortaya koymaktadır. Yaptığımız literatür taraması neticesinde, bilişsel çarpıtmalar ve dini eğitim alma durumunu işleyen herhangi bir çalışmaya ulaşılamamıştır. Tanrı tasavvurunda ise birkaç çalışmaya ulaşılmıştır. Kaya, Doğan ve Dilek alınan dini eğitimi “sevgi, hoşgörü ve mükâfat”, “korku, baskı ve zorlama”, “bazen sevgi bazen hoşgörü” ve “hiçbir şey öğretmezler” şeklinde gruplamışlardır. Yapılan analizlerin sonuçlarında sevgi, hoşgörü ve mükâfat ile dini eğitimin alanların Tanrı tasavvurlarının diğer gruplara göre daha olumlu olduğu ortaya konmuştur.²⁰³ Kula ise imam-hatip eğitimi alan öğrencilerin düz lisedeki öğrencilere göre daha olumlu bir Tanrı tasavvuruna sahip olduğu sonucuna ulaşmıştır. Bu sonucu değerlendirirken imam-hatip lisesi müfredatındaki sevgi temelli eğitime dikkat çekmiştir.²⁰⁴

5.7. Allah Algısı ile Bilişsel Çarpıtmalar İlişkisi Bulgularının Değerlendirilmesi

Hipotezlerimiz, “*Olumlu Allah algısı ve bilişsel çarpıtmalar arasında negatif yönde anlamlı bir ilişki vardır. Olumlu Allah algısıyla, bilişsel çarpıtmaların olumsuz benlik algısı, kendini suçlama, çaresizlik, umutsuzluk ve yaşamı tehlikeli görme boyutları arasında negatif yönlü anlamlı ilişkiler vardır.*” şeklindedir.

---

²⁰³ Kaya, a.g.e.; Doğan, a.g.e.; Dilek, a.g.e.

²⁰⁴ Kula, a.g.e.

Yapılan analiz sonucunda Allah algısı olumlu oldukça bilişsel çarpıtma düzeyinin düşeceğine dair hipotezimiz desteklenmiştir.²⁰⁵ Ayrıca bilişsel çarpıtmaların alt boyutlarından olumsuz benlik algısı, kendini suçlama, çaresizlik, umutsuzluk ve yaşamı tehlikeli görme ile Allah algısı arasında da negatif yönde anlamlı ilişkiler bulunmuştur.²⁰⁶ Bununla birlikte Allah algısı düzeyleri ve bilişsel çarpıtmalar ve alt boyutları için yapılan T-testi sonuçlarında gruplar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılaşma olmamıştır.²⁰⁷

Tanrı düşüncesi insan hayatının temel kavramlarından biridir. Ancak Tanrı algısı, toplumdan topluma hatta aynı dine inanan insanlarda bile birbirinden farklı olabilmektedir. Nitekim Tanrı algısının oluşmasında bireyin inandığı din, içinde yaşadığı çevre, geçmiş yaşantıları ve kişiliği önemli rol oynar.²⁰⁸ Ayrıca Allah algısı, bireyin kendisiyle ilgili algıları, çevresiyle ilgili algıları, olaylarla ilgili algıları, olaylara verilen tepkileri, geleceğe yönelik beklentileriyle ilişkilidir.

Bilişsel çarpıtmalar, çocuklukta oluşan şemalardan kaynaklı, bilgi işleme sistemindeki hatalardır. İşlevsiz, olumsuz şemalar sebebiyle yeni bir bilgi işlenirken, var olan şemaya uydurulmak için genellikle çarpıtılmaktadır.²⁰⁹ Yani bilişsel çarpıtmalar(cognitive disortion), hatalı ve yanlış düşünme ve algılamadır.²¹⁰ Bu hatalar birçok şekilde ortaya çıkar. Ancak ilgili oldukları temel konular, bireyin benliği, çevresi ve geleceğidir. Kısaca bilişsel çarpıtmaların bireyin yaşamındaki bütün öğelerle bir şekilde bağlantılı olduğu söylenebilir.

Tanrı algısı ve bilişsel çarpıtmalar ilişkisi ise oluşum süreçlerinde başlar. Nitekim Tanrı algısı ve bilişsel çarpıtmalar çocukluk çağında oluşmaya başlar. Bunun yanı sıra Tanrı algısı bilişsel bir sürecin sonucudur. Bilişsel çarpıtmalar bu süreçteki sistematik mantık hatalarıdır ve oluşacak olan Tanrı algısıyla ilişkilidir.

²⁰⁵ Bkz. Tablo 17.

²⁰⁶ Bkz. Tablo 18.

²⁰⁷ Bkz. Tablo 19.

²⁰⁸ Mehmedoğlu(2010), a.g.e.

²⁰⁹ Beck(2006), ss.80-81; Beck(2019), ss.179-180; Hicran Kılınç, Seher A. Sevim," Loneliness and Cognitive Distortions Among Adolescents" *Journal of Faculty of Educational Sciences*, 38 (2), 2005, s. 69-8.

²¹⁰ (<https://dictionary.apa.org/cognitive-distortion> 2020).

Ancak unutulmamalıdır ki bilişsel çarpıtmalar da temel inançlara dayanır. Olumsuz bir Tanrı şeması bireyi bilişsel çarpıtmalara yatkın hale getirebilir. Literatürde bu ilişkiyi doğrudan ele alan bir çalışmaya rastlanılmamıştır. Dolaylı olarak değerlendirme yapmamıza izin veren ve her iki kavramın da ilişkili olduğu depresyon ve kaygı ile ilgili bazı çalışmaları burada zikretmek yerinde olacaktır.

Bireyin kendisi, çevresi ve geleceğe yönelik bilişsel çarpıtmaları, bazı durumlarda psikolojik rahatsızlıkların bizzat sebebi ya da bu rahatsızlıkların şiddetini artıran mantık hataları olarak kendini gösterir. Yaygın görülen rahatsızlıklar ise depresyon, kaygı, çeşitli kaygı bozuklukları ve strestir. Bu rahatsızlıklardan olan depresyon, mutsuzluk, hoşnutsuzluk, aşırı üzüntü, karamsarlık ve umutsuzluk gibi günlük hayatla iç içe olan olumsuz duygu durumudur. Ayrıca yemek ve uyku alışkanlığında değişimler, enerji ve motivasyon eksikliği, konsantrasyon ve karar vermede güçlük ve sosyal aktivitelerden çekilme gibi davranışlarla birlikte meydana gelme eğilimi olan çeşitli fiziksel, bilişsel ve sosyal değişimleri de içerir.²¹¹ Bilişsel çarpıtmalar depresyonun nedeni olarak görülmektedir. Zira depresyonun temelinde benliğin olumsuz algılanması yatar. Bu olumsuz algılama gerçeklikten uzaktır. Yanlış değerlendirmeler sonucu elde edilmiştir ve yoğun ve olumsuz duygu yüklüdür. Olumsuz benlik algısı diğer bilişsel çarpıtmaları tetikler niteliktedir. Kendini yetersiz olarak tanımlayan bir kişi yaşamı tehlikeli, kendini çaresiz, geleceğini ise umutsuz olarak değerlendirir. Hayata bu pencereden bakan bir insanın sağlıklı kalması beklenemez. Yani bilişsel çarpıtmalar ve depresyonun ilişkisiz olduğu düşünülemez. Yapılan çalışmalar bunu destekler niteliktedir. Konuyla ilgili yapılan iki çalışmada psikopatoloji ve psikolojik belirtinin alt başlığı olarak ele alınan depresyon ile bilişsel çarpıtmalar arasında pozitif yönde anlamlı ilişkiler bulunmuştur.²¹² Yapılan bir meta analizde 14 çalışma incelenmiş ve depresyon ve bilişsel çarpıtmalar arasında yine pozitif yönde anlamlı bir ilişkiye rastlanmıştır.²¹³

---

²¹¹ <https://dictionary.apa.org/depression>, 21.03.2021.

²¹² Koçöz, a.g.e., ss.39-40; Çelik, a.g.e., s.57, Cengiz, a.g.e.

²¹³ Bulut, Mercan, Yüksel, a.g.e., ss.222.

Çalışmalar bilişsel çarpıtma düzeyi yükseldikçe depresyon düzeyinin de yükseldiğini göstermektedir.

Konuya Allah algısı tarafından bakacak olursak öncelikle belirtmemiz gereken hususlar vardır. Allah algısı geniş bir kavramdır ve olumlu veya olumsuz olabilmektedir. Psikolojik rahatsızlıklarla negatif yönde bir ilişki içinde olan Allah algısı olumludur. Yani olumlu Allah algısı arttıkça depresyon düzeyi azalmaktadır. Olumlu Allah algısı ise seven, değer veren, koruyan, affeden gibi özellikleri içerir. Değer görmek ve sevmek olumsuz benlik algısını azaltır. Dahası korunmak ve affedilmek hareket etmenin motivasyonunu oluşturur. Birey yaşamın tehlikelerinden ve hata yapmaktan korkmadan hareket edebilir. İmtihan düşüncesi ve hayra yormak ise suçluluk ve çaresizlikle baş etmede yardımcı olur. Hayatta her teşebbüs olumlu sonuçlar doğurmaz. Affedilmek ve niyetlere göre değerlendirileceğini bilmek kişiyi rahatlatır. Hattaki olumsuz olmasına veya gözükmesine rağmen hayra yorabilmek depresyonun önüne geçmede veya depresyondan çıkmada önemli bir adımı oluşturur. Yapıcı yaptığı çalışmada Allah'ın varlığını hissetme ile depresyon arasında negatif yönde anlamlı bir ilişki saptamıştır.²¹⁴ Yurt dışında yapılan çalışmalarda da benzer sonuçlar görülür.²¹⁵ Olumlu bir Tanrı tasavvuru depresyonla negatif yönde ilişkilidir.

Diğer bir rahatsızlık olan kaygı, belirsiz bir korku ya da olumsuz bir şey olacağına dair duygunun devamlı ve baskın olduğu psikolojik bir durum ve bir heyecandır.²¹⁶ Kaygı, genelde geleceğe yönelik olumsuz bir beklentidir. Şiddeti tedirginlikten paniğe kadar çeşitli derecelerde olabilir.²¹⁷ Depresyonda olduğu gibi kaygıda da bilişsel çarpıtmaların etkisinden söz edilebilir. Geleceğe dönük olması sebebiyle bilişsel çarpıtmaların alt boyutlarından umutsuzluk ve yaşamı tehlikeli görmeyle

²¹⁴ Yapıcı(2013), a.g.e., s.367;

²¹⁵ Raphael Bonelli , Rachel E. Dew ,Harold D.Koenig ve diğerleri(Çeviri: Nurten Kimter), "Depresyonda Dini ve Manevi Faktörler: Araştırmaları Bir araya Getirme ve Değerlendirme", **Dini Araştırmalar**, Cilt : 16, Sayı : 43, 2013, ss. 224- 244; A. Philip Greenway, Lisa C. Milne, Veronica Clarke, "Personality Variables, Self-Esteem and Depression and an Individual's Perception of God", **Mental Health, Religion & Culture**, Cilt: 6, Sayı: 1, 2003, ss.45-58; Seyede Zahra Alavi, F. Amin, A. P. Savoji, "Relationship between Pathological Guilt and God Image with Depression in Cancer Patients", **Procedia Social and Behavioral Sciences**, Cilt: 84, 2013, ss.919-924.

²¹⁶ Cüceloğlu, a.g.e., s.581.

²¹⁷ Adnan Erkuş, **Psikoloji Terimleri Sözlüğü**, 1.Basım, Doruk Yayınları, Ankara, s.17.

yakından ilişkilidir. Yaşamın tehlikeli olarak algılanması sürekli tetikte olma haliyle kendini gösterir. Yani birey belirsiz ama tehlikeli bir olaya karşı beklenti halindedir. Dahası buna umutsuzluk ve çaresizlik eklenince kaygı kaçınılmaz olur. Çünkü beklenen tehlike karşısında birey çaresiz durumdadır. Yani muhakkak zarar görecektir. Hayatın bu şekilde değerlendirilmesini patolojik anlamada bir kaygıyla sonuçlanacağı açıktır. Kaygı ve bilişsel çarpıtmalar ilişkisi çeşitli çalışmalara konu olmuştur. Bu çalışmaların hepsinde kaygı ile bilişsel çarpıtmalar arasında pozitif yönde anlamlı ilişkilere rastlanmıştır.²¹⁸ Yani bilişsel çarpıtmalar düzeyi arttıkça kaygı da artmaktadır. Kaygı veya Obsesif Kompulsif Bozukluk tanısı almış hasta grupları ve tanı almamış kontrol grupları arasındaki farklılığı inceleyen çalışmalarda hasta gruplarının bilişsel çarpıtma düzeyleri anlamlı bir derecede farklılaşmıştır. Hasta gruplarının bilişsel çarpıtma düzeyleri anlamlı şekilde yüksek bulunmuştur.²¹⁹ Yapılan başka bir çalışmada bilişsel çarpıtmalara yönelik psiko-eğitim programının kaygı seviyesini düşürdüğü görülmüştür.²²⁰ Daha önce bahsi geçen ve 14 çalışmayı inceleyen meta analizde ise bilişsel çarpıtmalar ve kaygı arasında pozitif yönde anlamlı ilişkiler saptanmıştır.²²¹

Olumlu Allah algısı ve kaygının ilişkisi bilişsel çarpıtmalar kadar net ve doğrudan değildir. Daha çok baş etmeye yönelik olarak kendini gösterir. Gelecekle ilgili korkular tevekkülle aşılabılır. Kader anlayışı belirsizlik duygusunu azaltır. İmtihan düşüncesi bireyi gerçek dışı değerlendirmelerden korur. Ancak bu üç unsurun temelini olumlu bir Allah algısı oluşturmalıdır. Zira dini anlamlar yüklenmiş kaygılar da olabilir. Yani dini olgular kaygının nesnesi haline gelebilir. Böyle durumlarda

---

²¹⁸ Koçöz, a.g.e., ss.39-40; Çelik, a.g.e., s.57; Zeynep Afra Terlemez, “Bilişsel Çarpıtmaların Yaşam Doyumu Cinsiyet ve Kaygı ile İlişkinin İncelenmesi”, Basılmamış Yüksek Lisan Tezi, Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2019, s.37.

²¹⁹ Gürsoy, a.g.e., ss.73; Yağmur Suadiye, Arzu Aydın, “Anksiyete Bozukluğu Olan Ergenlerde Bilişsel Hatalar”, **Klinik Psikiyatri**, Cilt: 12, 2009, ss.175-176; Mehmet Hamdi Örum, “Cognitive Error Characteristics of Rumination and Cleaning Dimensions of Obsessive-Compulsive Disorder”, **Anatolian Journal of Psychiatry**, Cilt: 21, Sayı: 6, 2020, s.598; Mehmet Hamdi Örum, Obsesif-Kompulsif Bozuklukta Bilişsel Hataların Psikiyatrik Belirtilerle İlişkisi”, Ankara Eğitim Araştırma Hastanesi Dergisi, Cilt: 53, Sayı: 1, 2020, ss.33-34.

²²⁰ Neslihan Tekgül, “Ergenlik Döneminde Bilişsel Odaklı Psiko-Eğitim Programının Kaygı Düzeyi Akademik Başarı ve Bilişsel Hatalar ile Etkileşiminin İncelenmesi”, Basılmamış Yüksek Lisan Tezi, Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2015, s.52.

²²¹ Bulut, Mercan, Yüksel, a.g.e., s.222.

olumsuz Allah algısı kaygıyı şiddetlendirir veya kaygının nesnesi olur. Bununla birlikte Allah algısı ve dini içerikli kaygı arasındaki ilişkiyi araştıran bir çalışmaya ulaşılmamıştır. Allah algısı ile kaygı ve kaygı bozuklukları ilişkisiyle ilgili yapılan çalışmalarda olumlu Allah algısı ile kaygı, ölüm kaygısı ve OKB arasında negatif yönde anlamlı ilişkiler bulunmuştur.²²² Yani olumlu Allah algısı düzeyi arttıkça kaygı, ölüm kaygısı ve OKB azalmaktadır.

Bilişsel çarpıtmalar ve Allah algısının her ikisi de bilişsel bir sürecin ürünüdür ve sonraki algılamalarla ilişkilidir. Depresyon, kaygı, bilişsel çarpıtmalar ve Allah algısıyla ilgili yapılan çalışmalar genel olarak değerlendirildiğinde, bilişsel çarpıtmalar ve olumlu Allah algısının zıt yönde sayılabilecek ilişkilerinin olduğu görülür.²²³

Sonuç olarak bu iki kavram arasında karşılıklı bir ilişkiden söz edilebilir. Bu ilişki daha ayrıntılı ve geniş şekilde bilişsel çarpıtmaların alt boyutları olan, olumsuz benlik algısı, kendini suçlama, çaresizlik, umutsuzluk, yaşamı tehlikeli görme ve Allah algısı başlıklarında ele alınacaktır.

5.7.1. Benlik Algıları ile Allah Algısı İlişkisi

Benlik, bireyin kendisinin ne olduğu, neler yapabileceği, hayatı için önemli olan değerleri, idealleri ve beklentileri ile ilgili değerlendirmelerini kapsar. Bu değerlendirmeler olumlu veya olumsuz olabilir. Olumsuz değerlendirmeler yani olumsuz benlik algısı bilişsel çarpıtmaların alt boyutlarından birini oluşturur. Diğer yandan benliğin oluşumu, bireyin çocukluğuna dayanır. Ancak gelişimi hayat boyu devam eder ve benlik ile ilgili değerlendirmeler yaşanan ve öğrenilenlerle değişebilir. Benliğe verilen değer, psikolojik sağlık açısından oldukça önemlidir. Zira

---

²²² Angın, a.g.e., s.91; Kaya, a.g.e., s.82; Ceylan, a.g.e., s.162; Dınvar, a.g.e., s.69; Oya Sevcan Orak ve diğerleri, “Yaşlı Hastalarda Tanrı Algısı Ölüm Kaygısını Etkiler Mi?”, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Cilt: 8, Sayı: 38, 2015, ss.604; Behlül Tokur, “İmam hatip lisesi öğrencilerinde Tanrı algısı ve kaygı ilişkisi üzerine bir araştırma (Ağrı ili örneği)”, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2018, Erzurum;

²²³ Erdoğan, a.g.e.; Seyhan, a.g.e., ss.65-97 ; Kartopu, a.g.e., ss. 887-903; Gürsoy, a.g.e.; Erdem, a.g.e.

benlik algısı, depresyon, kaygı bozuklukları gibi yaygın rahatsızlıklar ve çeşitli davranış bozukluklarının önemli etkenlerinden birini oluşturur.²²⁴

“Ben neyim?” sorusu benliğin temelini oluşturur. Benliğe ait şemalar ve Allah algısı arasında sıkı bir bağlantı vardır. İslam’da insanın ne olduğu açıkça ifade edilmiştir. İnsan yeryüzünde Allah’ın halifesidir.²²⁵ Allah yeryüzünde bulunan her şeyi insana musahhar kılmıştır ve rızası dairesinde olmak şartıyla tasarruf etme imkânı vermiştir. İnsan dünya üzerinde yaşayan tüm canlılardan üstün tutulmuş ve peygamberler ve indirilen kitaplar aracılığıyla, Allah’a muhatap olmuştur. İnsanın Allah ile muhatap olması ona verilen değer bir göstergesidir. Zira Allah, birdir, eşi ve benzeri yoktur, her şey O’na muhtaçtır, O ise hiçbir şeye muhtaç değildir.²²⁶ Allah her şeye gücü yetendir. Göklerde ve yerde ne varsa hepsinin hâkimiyeti O’na aittir.²²⁷ Allah dilediğini, dilediği şekilde yapar.²²⁸ Her şeyi bilir, ilminin dışına hiçbir şey çıkamaz.²²⁹ Böyle Yüce bir varlığa muhatap kılınmak insanın ne kadar değerli olduğunun bir göstergesidir.

Sonuç olarak, İslam’a uygun doğru dini eğitim alan bireyin olumlu bir Allah algısına sahip olacağı beklenir. Olumlu bir Allah algısı, olumlu bir benlik algısıyla ilişkilirken olumsuz bir Allah algısı, bireyin kendisini olumsuz algılamasıyla ilişkilidir. İncelediğimiz çalışmalarda Allah algısı ile benlik algısı ve saygısı arasındaki ilişkileri ele alan dört çalışma vardır. Bu çalışmaların üçünde Allah algısı ve benlik algısı arasında pozitif yönde anlamlı ilişkiler bulunmuştur.²³⁰ Allah algısı puanları yükseldikçe benlik algısı puanları da yükselmektedir. Allah algısında ve benlik algısında puanların yükselmesi olumlu olarak algılamayı ifade eder. Diğer çalışmada ise olumlu Allah algısı ve olumlu benlik algısı arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki vardır ancak Allah algısının alt boyutlarından intikam alan ve

---

²²⁴ Baymur, a.g.e., ss.285-289.

²²⁵ Bakara, 2/ 30; Neml, 27/ 62; Fatır, 35/ 39.

²²⁶ İhlas, 112/ 1-4.

²²⁷ Bakara, 2/ 20, 259, 284; Ali İmran, 3/ 26, 29, 189.

²²⁸ Yunus, 10/ 107; Hud, 11/ 107; Hac, 22/ 14.

²²⁹ Mülk, 67\ 13; Enam, 6\ 59.

²³⁰ Kula, a.g.e., s.96; Koç, a.g.e., s.90; Güler (2007b), a.g.e., s.138.

cezalandıran boyutunun da olumlu benlik algısıyla arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişkisi vardır.²³¹ Bu durum şu şekilde değerlendirilebilir. İntikam alma ve cezalandırmayı birey kendine yönelik olarak algılamayabilir. Zira herkes kendine veya başkasına yönelik haksızlıklara şahit olabilir. Böyle durumlarda buna müdahale edebilecek gücü bulamayan birey, bir üst güce yönelir. Adaleti yerine getirmenin bir boyutunu oluşturan cezalandırma, olumlu bir özellik haline gelir. Aynı şekilde haksızlığa uğramış birey için intikam alma da olumlu bir özellik sayılabilir.

Bilişsel çarpıtmalar ve benlik arasındaki ilişki ise konunun başka bir boyutudur. Bilişsel çarpıtmalarda birey, ne olduğu, neler yapacağı konusunda kendisini ve çevreyi yanlış algılar.²³² Mesela “Ben neyim?” sorusunun çeşitli cevapları vardır. Birey, “Ben yeryüzüne halife olarak gönderilen bir kulum” da diyebilir, “Ben günahkârım, cehennemlik birisiyim” de diyebilir. Zaten benlik ile ilgili olumsuz algılar, bilişsel çarpıtmaların alt boyutlarından biridir. Benlik ile ilgili olumsuz şemaları olan kişiler, bilgi işleme sürecinde olayları ve durumları kendi aleyhlerine olacak şekilde çarpıtır. Kendine olumsuz odaklanma ve bilişsel çarpıtmalar ilişkisi birçok çalışmanın konusu olmuştur. Beklenildiği gibi iki olgu arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişkiye rastlanmıştır.²³³ Somatizasyon, olumsuz benlik, kaygı ve depresyon gibi psikolojik rahatsızlıkların belirtileri ve bilişsel çarpıtmalar ilişkisini ele alan başka bir çalışmada ise olumsuz benlik ve bilişsel çarpıtmalar arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki bulunmuştur.²³⁴ Araştırmaların sonuçları bilişsel çarpıtmaların düzeyi arttıkça onun alt boyutu da olan olumsuz benlik algısı düzeyinin de arttığını göstermektedir.

5.7.2. Kendini Suçlama ve Allah Algısı

Bilişsel çarpıtmaların bir boyutu olan suçluluk, yanlış bir şey yaptığımıza ya da düşündüğümüze yönelik acı verici bir değerlendirmeyi içeren duygudur.²³⁵ Kendini suçlayan birey, geçmiş olayların yanı sıra gelecek olaylar konusunda da kendini

²³¹ Akyüz, a.g.e., s. 116.

²³² Ağır, Yavuzer, a.g.e., s.182.

²³³ Koçöz, a.g.e., s.38-41.

²³⁴ Çelik, a.g.e., s.57.

²³⁵ (<https://dictionary.apa.org/guilt> 2021)

kusurlu ve yetersiz hisseder. Bu nedenle olayları değiştirmeye yönelik etkisiz bir rol oynar. Ne var ki bu davranışı suçluluk duygusunun daha da artmasıyla sonuçlanır.²³⁶ Suçluluk duygusu üzüntü veya gerginlik gibi sonuçlar doğurur.²³⁷

Suçluluk şeması sebebiyle olayları yanlış algılayan bireyin kendine aşırı yüklendiği ve olayın kusurlu olabilecek muhtemel unsurlarıyla ilgilenmediği görülür. İslam'da Allah'ın merhameti ayet ve hadislerde vurgulanmıştır. Kur'an'da ayetlerde zikredilen Rahman, Rahim, Afüvv, Ğafur gibi Allah'ın sıfatları bireyin suçluluk duygusunu aşmasına yardım eder. Peygamberimizin (s.a.v.) Hz. Âişe'ye "Allahım! Sen çok affedicisin, affetmeyi seversin. Beni de affet!" şeklindeki dua tavsiyesi Allah'ın affediciliğini göstermektedir.²³⁸ Ayrıca bireyin kendisinin mükemmel olmak zorunda olmadığını, herkesin hata yapabileceğini anlaması gerekir. Zira hiç hata yapmamak mümkün değildir. Bir hadiste bu durum şu şekilde vurgulanmıştır. "*Canımı kudret elinde tutan Allah'a yemin olsun ki, şayet siz hiç günah işlemeseydiniz, Allah sizi ortadan kaldırıp, yerinize günah işleyen ve günahlarından dolayı Allah'tan bağışlanma dileyen, Allah'ın da günahlarını bağışlayacağı bir toplum getirirdi.*"²³⁹ Bu hadiste ayrıca Allah'ın affediciliği ön plana çıkar. Allah'ın affediciliğini açıklayan birçok ayet ve hadis daha vardır.²⁴⁰ Bireyin bu şekilde algısını oluşturması suçluluk, utanç ve günahkârlık duygularıyla baş etmesine yardımcı olur. Günahkârlık duygusu suçluluk duygusunun dini karaktere bürünmüş halidir. Ancak suçluluk şeması baskın olan bireylerin Allah algısını da çarpıtmaları muhtemeldir. Bu konuda müslüman örneklem üzerine yapılmış bir çalışmada suçluluk duygusu ve olumlu Allah tasavvuru arasında negatif yönlü anlamlı ilişkiler bulunmuştur.²⁴¹ Bir başka çalışmada ise günahkârlık duygusu ve olumlu Allah tasavvuru arasında negatif yönlü anlamlı ilişkiler tespit edilmiştir.²⁴²

²³⁶ Ağır, a.g.e., s.215

²³⁷ J. P. Tangney, R. L. Dearing, **Shame and Guilt**, Guilford Press, New York, 2002, ss.3-4.

²³⁸ Tirmizî, Daavât, 84.

²³⁹ Müslüm, Tövbe 11.

²⁴⁰ Furkan, 25/ 70; Nisa, 4/ 31; Müslim, Tövbe 3; Müslim, Tövbe 22; Müslim, Tövbe 29; Buhari, Edeb 19; Buhârî, Tevhid 35.

²⁴¹ Kula, a.g.e.

²⁴² Güler(2007b), a.g.e.

Konuyla ilgili diğerk bir kavram olan öz duyarlılık, bireyin üzüntü ve sıkıntı veren duygularına açık; hatalarına, başarısızlıklarına ve yetersizliklerine karşı anlayışlı ve kendine karşı sevecen bir tutumla yaklaşmasıdır. Öz duyarlılık düzeyi yüksek olanlar yaşadığı olumsuz deneyimleri gerçekçi karşılar.²⁴³ Bilişsel çarpıtmalarda ise kişi kendine karşı acımasız sayılabilecek bir tutum içindedir. Hatalarını büyütüp, başarılarını küçülten, olumsuz benliğini destekleyebilecek ayrıntılara dikkat edip geri kalanı göz ardı eden bir tavır sergiler. Nitekim ilgili araştırmaların bulguları öz duyarlılık ve bilişsel çarpıtmalar arasında negatif yönde anlamlı bir ilişki olduğunu ortaya koymuştur.²⁴⁴ Yani bilişsel çarpıtmaların düzeyi arttıkça öz duyarlılık azalır.

5.7.3. Çaresizlik Duygusu ve Allah Algısı

Bireyin benliği ve çevresi hakkındaki olumsuz şemaları çaresizlik çarpıtmasına sebep olur. Çaresizlik çarpıtmasında birey, olaylara müdahale edemez hatta etmeyi anlamsız bulur. Olumlu Allah algısının güven kaynağı olması, çaresizlikle baş etmeyi kolaylaştırır. Zira istenmeyen bir durumla baş edebilecek gücü kendinde hissedenden veya bu güce sahip birinin ona yardım edeceğine inanan bireyin çaresizlik duygusunu aşabileceği düşünülür.

Çaresizlik duygusuyla baş edemeyen kişinin durumu, problem çözme ve karar verme gibi süreçlerde de kendini gösterir. Nitekim bilişsel çarpıtmalar problemi doğru tanımlamayı ve çözüm üretmeyi engeller. Küçük bir problem, büyük olarak algılanabilir veya felaketleştirilebilir. Problem doğru anlaşılabilirse bile olumlu özellikler küçültülerek çaresiz ve yetersiz hissedilebilir. Yapılan bir araştırmada problem çözme sürecinde kendine güven düzeyi ile bilişsel çarpıtmalar arasında negatif yönde anlamlı bir ilişkiye rastlanmıştır.²⁴⁵ Yani bilişsel çarpıtmaların düzeyi yükseldikçe problem çözme konusunda kişi kendini yetersiz görür.

---

²⁴³ Kristin Neff, "Self-Compassion: An Alternative Conceptualization of a Healthy Attitude Toward Oneself", **Self and Identity**, Cilt: 2, 2003, ss.85-86.

²⁴⁴ Sarı, a.g.e., s.53.

²⁴⁵ Ağır, a.g.e., s.266.

Olumsuz bir olayın yaşanması veya yaşanma ihtimali çaresizlik duygusunu ortaya çıkarır. Olumsuz bir olay yaşanması sonrasında birey olayla baş etmeye çalışır. Bilişsel çarpıtmalarla baş etme olumsuz bir ilişkiye sahiptir. Birey olayları olduğundan olumsuz algılayıp kendini yetersiz görme eğilimindedir. Nitekim yapılan bir araştırmada bilişsel çarpıtma düzeyleri yüksek olan katılımcıların stresle baş etme stratejisi olarak çaresiz ve boyun eğici bir yaklaşımı benimsediği görülmüştür.²⁴⁶

Dini başa çıkma baş etmenin dini argümanlarla yapılmasıdır. Bu durumda olumlu dini başa çıkma ve olumlu Allah algısı arasında bir ilişkinin olacağı beklenir. Yapılan çalışmaların bulguları bunu destekler niteliktedir.²⁴⁷ Hayatta insanın başına birçok olay gelir. İslam’da hayata bakış gerçekçidir. Olumlu olayların yanında olumsuzlara da anlam verilir. Peygamberimiz (s.a.v.) şöyle buyurmuştur; “*Mü’minin durumuna hayret doğrusu! Çünkü onun her durumu kendisi için bir hayır sebebidir. Böyle bir özellik sadece mü’min içindir: Eğer sevindirici bir durumla karşılaşır, şükreder; bu onun için hayır olur. Eğer üzücü bir durumla karşılaşır sabreder; bu da onun için hayır olur.*”²⁴⁸ Yani başa gelen iyi olaylar da kötü olaylarda hayra yorumlanır. Bu bakış açısını kazanabilen bir birey için hayat kolaylaşacaktır. Kur’an’-ı Kerim’de, “Size zor geldiği halde savaş üzerinize farz kılındı. Hakkınızda hayırlı olduğu halde bir şeyden hoşlanmamış olabilirsiniz. Sizin için kötü olduğu halde bir şeyden hoşlanmış da olabilirsiniz. Yalnız Allah bilir, siz bilmezsiniz”²⁴⁹ ve “Demek ki zorlukla beraber bir kolaylık vardır. Evet, doğrusu her güçlüğün yanında bir kolaylık var.”²⁵⁰ ayetleri de gerçekçi bakış açısına ve çözüm odaklı oluşa işaret eder. Bu anlatışın temelinde Allah’ın insana merhameti, onu dünyaya imtihan olması için göndermesi, onu yalnız bırakmayacağı ve sabretmesi durumunda karşılığını vereceği, yatar. Bireyin olumsuz bir olay sonrasında toparlanma ve uyum süreci psikolojik dayanıklılık kavramıyla ifade edilir. Yukarıda bahsettiğimiz anlayış bu süreçte kullanılan dini argümanlardır. Zaten psikolojik dayanıklılık ve Allah algısını

---

²⁴⁶ Erdem, a.g.e., s.37.

²⁴⁷ Ceylan, a.g.e., ss.138-139; Bayraktutar, a.g.e., ss.211-213.

²⁴⁸ Müslüm, Zühd 64.

²⁴⁹ Bakara, 2/ 216.

²⁵⁰ İnşirah, 94/ 5-6.

araştıran iki çalışmada da olumlu Allah algısı ve psikolojik dayanıklılık arasında pozitif yönde anlamlı ilişkiler saptamıştır.²⁵¹ Yani Allah algısı olumluysa bireyin olumsuz olay sonucunda toparlanması ve hayata yeniden uyum sağlayabilmesi daha muhtemeldir.

5.7.4. Umutsuzluk ve Allah Algısı

Bilişsel çarpıtmaların alt başlıklarından biri de umutsuzluktur. Yani bireydeki geleceğe yönelik yanlış temel inançlar olayları çarpıtarak umutsuzluğa götürmektedir. Hiç kimse geleceği bilemez. Olayların daima iyi ya da kötü sonuçlanma ihtimali vardır. İnsan bir şey hakkında karar alırken veya bir şey için harekete geçerken iyi olma ihtimalini düşünür. Umut olmadan hayata devam etmek neredeyse imkânsızdır. Daha doğru şekilde ifade etmek gerekirse umut olmadan psikolojik anlamda sağlıklı kalarak hayata devam etmek mümkün değildir. Bilişsel çarpıtmaların diğer boyutları umutsuzluğu tetikler. Olumsuz benlik, yaşamı tehlikeli olarak görme ve çaresizliğin umut duygusu yok edeceği açıktır. Allah algısı ve umutsuzluk ilişkisi konunun diğer boyutunu oluşturur. Bilişsel çarpıtmaların alt boyutu olan umutsuzluk ve bilişsel çarpıtmaların ilişkisini açıklama malumun ilamı olacaktır.

İslam'da umut kavramına vurgu yapılmıştır. Özellikle dünyadaki günahlarından dolayı ahirete umutsuzlukla bakanlar uyarılmış ve ümit etmeleri istenmiştir.²⁵² Yusuf suresinde ise Hz. Yakup (a.s.), oğullarını Hz. Yusuf'un (a.s.) bulunmasıyla ilgili ümitsizlikleri konusunda uyarmıştır.²⁵³ Geleceğe yönelik umut yalnızca ahirete yönelik değildir. Umudu kıran geleceğin muhtemel olumsuz sonuçları kader inancı ve Allah'a tevekkül yoluyla aşılabilir. Kader inancını açıklamak gerekirse, kader kelimesinin terim anlamı, Allah'ın kâinattaki bütün nesne ve olayları, ezelde planlamasıdır. Kader Allah'ın sıfatlarıyla da bağlantılı bir konudur. Bu konuda ilim, irade, kudret sıfatları ön plandadır. Allah'ın gizli-açık,

---

²⁵¹ Erdoğan, a.g.e., s.153; Ayşenur Çifçi, "14-18 Yaş Grubunda Tanrı Algısı İle Psikolojik Sağlık İlişkisinin İncelenmesi", Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Konya, 2019, s.92.

²⁵² Zümer, 39/ 53; Hicr, 15/ 55-56; Ankebut, 29/ 23; Mümtehine, 60/ 13.

²⁵³ Yusuf, 12/ 87.

küçük-büyük, uzak-yakın her şeyi zaman ve mekâna bağlı olmaksızın bilmesi, ilim sıfatını ifade eder. Her şeye gücü yetmesi kudret sıfatını ve zor-cebir altında olmaksızın dilemesi de irade sıfatını ifade eder.²⁵⁴ Yani kader inancında her şeyi bilen, her şeye gücü yeten ve istediğini dileyebilen bir Allah tasavvuru söz konusudur. Yine kader inancında, sığınma, bağlanma, Allah'ın yardımını bekleme ve Allah'a güvenme vardır.²⁵⁵ Bu Allah algısı tevekkülde de karşımıza çıkar. Tevekkül eden kişi üzerine düşeni yaptıktan sonra sonucu Allah'tan bekler. Bilinmeyene kötü olma veya sonuçlanma ihtimali olan her şeye karşı, her şeyi bilene sığınma, bağlanma, O'nun yardımını bekleme ve O'na güvenmenin bireyi rahatlatacağı açıktır. Bu bireye umut verecektir. Nitekim Tanrı tasavvuru ve umutsuzluk ilişkisini ele alan bir çalışmada olumlu Tanrı tasavvuru ve umutsuzluk arasında negatif yönlü anlamlı ilişkiler bulunmuştur.²⁵⁶ Başka bir çalışmada ise umut düzeyi ve olumlu Tanrı tasavvuru arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki bulunmuştur.²⁵⁷ Her iki çalışmada da Allah algısı olumlu oldukça umut duygusu artmaktadır. Yani umutsuzluk azalmaktadır.

5.7.5. Yaşamı Tehlikeli Görme ve Allah Algısı

Bilişsel çarpıtmanın son boyutunu yaşamı tehlikeli görme oluşturur. Yaşamı tehlikeli olarak algılayan birey için tehdit kaynakları oldukça fazladır. Yaşamda karşılaşılan olumsuzlukların felaketleştirilmesi ve aşırı genellenmesi, yaşamı tehlikeli olarak algılamak için yeterlidir. Ayrıca bilişsel çarpıtmaların birbirini tetikleyen nitelikte olduğu unutulmamalıdır. Şöyle ki bireyin benliğine ya da geleceğine yönelik bilişsel çarpıtmaları çevresine ve yaşama yönelik çarpıtmaları da etkiler. Ayrıca yaşam hakkında olumsuz fikirler, hayata bağlılığı azaltabilir. Bunun yanı sıra depresyon, kaygı gibi rahatsızlıklara ve daha ileri düzeyde ise bireyin hayatına son vermesine sebep olabilir. Nitekim yaşam doyumu ve bilişsel çarpıtmalar ilişkisini araştıran bir çalışmada da bu göze çarpar. İlgili araştırmanın bulgularına

---

²⁵⁴ Bekir Topaloğlu, Y. Ş. Yavuz, İ. Çelebi, **İslam'da İnanç Esasları**, 21.baskı Çamlıca Yayınları, İstanbul, 2014, s.129.

²⁵⁵ Peker, a.g.e. ss.248-250.

²⁵⁶ Erdal, a.g.e.

²⁵⁷ Veysel Uysal ve diğerleri, a.g.e.

göre yaşam doyumu ve bilişsel çarpıtmalar arasında negatif yönde anlamlı bir ilişki vardır.²⁵⁸ Yani bilişsel çarpıtma düzeyi arttıkça yaşam doyumu azalır. Zira sürekli tehlike beklentisi içinde yaşamın yaşam doyumunu azaltacağı açıktır. Çevre ile ilişkilerde veya gelecek ile ilgili planlarda süreci ve sonucu kontrol etme tehlikeden kaçınmanın yollarından biridir. Ancak bu yol başlı başına bir stres kaynağıdır. Bireyin bundan kurtulmasını ve olumsuz sonuçlarla baş etmesini sağlayan ise tevekküldür.²⁵⁹ Tevekkülde ortaya konan Allah algısı, kader inancında ortaya konulanla oldukça benzerdir. Zira ikisinde de Allah'ın ilmi, iradesi ve kudretine vurgu yapılır. Güven duygusunun yanında Allah'ın merhameti, sevgisi de önemli rol oynar. Herkesin yaşamında iyi ya da kötü olaylar olabilir. Ancak imtihan düşüncesi, kötü olayların anlamlandırılmasına yardımcı olur. Buna karşılık olumlu Allah algısı yaşamı da olumlu algılamaya sebep olur. İslam inancına göre insanı imtihana tabi tutan Allah, çok merhametli ve bağışlayıcıdır. Birey imtihanla karşılaştığında çok sevdiği ve kendisini seven Rabbi için bunu sabırla karşılar. Dahası hata yaptığı zaman yine bağışlayacağına inandığı Rabbine yönelir. Hayatla bağlılık hayatla ilgili olumlu bir algının göstergesidir. Yapılan bir çalışmada hayata bağlılık ve olumlu Allah algısı arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki bulunmuştur.²⁶⁰ İyimserlik yaşamın iyi taraflarının görülmesi ve ona odaklanmasıdır. Olumlu Allah algısı ve iyimserlik arasında da pozitif yönde anlamlı bir ilişki vardır.²⁶¹ Yani Allah'ın olumlu algılanması Allah'ın verdiği hayatın olumlu algılanmasıyla ilişkilidir.

Çalışmamızda son olarak Allah algısı düzeyleri açısından bilişsel çarpıtmalar ele alınmıştır. Yapılan T test sonucunda Allah algısı düzeyleri açısından bilişsel çarpıtmaların anlamlı bir şekilde farklılaşmadığı bulunmuştur. Benzer şekilde bilişsel çarpıtmaların alt boyutlarında da anlamlı bir farklılaşma tespit edilememiştir. Buna rağmen grupların puan ortalamalarına bakıldığında kendini suçlama boyutu

---

²⁵⁸ Terlemez, a.g.e., s.36.

²⁵⁹ Ali Ayten, Sevde Düzgüner, **Tasavvuf Psikolojisine Giriş**, 1. Baskı, Sufi Kitap, İstanbul, 2017, s.163.

²⁶⁰ Kartopu, a.g.e., ss.895-896.

²⁶¹ Ayten Uzun Kulu, "Ortaokul Öğrencilerinde Umut İyimserlik ve Allah Tasavvuru İlişkisi", Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2019, s.83.

hariç, Allah algısı düzeyi düşük grubun bilişsel çarpıtma puanlarının daha yüksek olduğu görülmüştür.

Bilişsel çarpıtmalar bilişsel sürecin içinde bulunan hatalardır. Yani bilişsel sürecin bir parçasıdır. Allah algısı ise bilişsel sürecin bir ürünüdür. Bu açıdan bakıldığında iki kavram arasındaki ilişkide bilişsel çarpıtmaların rolünün öncelikli olduğu ve bundan dolayı Allah algısı düzeyleri açısından bilişsel çarpıtmaların farklılaşmadığı söylenebilir. Ancak bilişsel çarpıtmalar düzeltilebilir mantık hatalarıdır. Bu hataların temelinde yer alan kişinin kendisi, çevresi ve geleceği hakkındaki inançlarında, bireye rehberlik edecek en kapsamlı kaynaklardan biri dindir. Yani doğru temel inançlar oluşturmada, bilişsel çarpıtmalarla baş etmede ve yanlış olan bir inancı değiştirmede dini argümanlar kullanılabilir. Bu konuda tevhid inancı üzerine kurulan İslam dini örnek gösterilebilir. Nitekim çalışmamızda Allah algısı ve bilişsel çarpıtmalar arasında anlamlı bir ilişkinin olduğu saptanmış ve bu konunun değerlendirmesi yapılmıştır. Allah algısı düzeyleri açısından bilişsel çarpıtmaların farklılaşmamasının bir diğer nedeni de yaptığımız analizdeki gruplar arası dağılımın dengesiz olması olabilir. Zira Allah algısının yüksek düzeyini 451 kişi temsil ederken düşük düzeyini 19 kişi temsil etmektedir.

Sonuç olarak Allah algısı ve bilişsel çarpıtmalar ilişkili iki kavramdır. Ancak anlamlı bir ilişki içinde olmaları birbirlerine doğrudan etki ettikleri anlamına gelmez. Eğer birbirlerini etkiler durumdaysalar, bu etkilerin ortaya çıkarılması gerekmektedir. Buna karşın aralarında bir etkileşim yoksa her iki kavramın ilişkisini düzenleyen başka neden ve süreçlerin araştırılması lazımdır. Her iki durum için de daha kapsamlı bir çalışmanın yapılması yerinde olacaktır.

SONUÇ

Çalışmamızın amacı Allah algısı ile bilişsel çarpıtmalar ve bunlarla ilişkili olabileceği düşünülen bazı bağımsız değişkenler arasındaki ilişkiler ortaya koymaktır. Araştırmanın ideal evreni Türkiye’deki bütün üniversite öğrencileri, gerçekçi evreni ise Necmettin Erbakan Üniversitesi’nde öğrenim gören üniversite öğrencileridir. Örneklem grubu, Necmettin Erbakan Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Mühendislik Fakültesi, Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi ve İlahiyat Fakültelerinde öğrenim görmekte olan üniversite öğrencilerinden tesadüfi örneklem yöntemi kullanılarak seçilen 471 katılımcıdan oluşmaktadır.

Araştırmamızda Tanrı algısıyla ilgili verilerin toplanmasında Güler tarafından geliştirilen “*Tanrı Algısı Ölçeği*”, kullanılmıştır. Bilişsel çarpıtmalarla ilgili verilerin toplanmasında ise John Briere tarafından geliştirilen ve Türkçeye uyarlaması Yavuzer ve Ağır tarafından yapılan “*Bilişsel Çarpıtmalar Ölçeği*” kullanılmıştır. Elde edilen verilerin analizinde “Pearsan Korelasyon Analizi”, “Bağımsız Gruplar T-testi”, “Tek Yönlü Varyans Analizi” testi ve hangi gruplar arasında farklılık olduğunu anlamak için Tukey HSD testi uygulanmıştır.

Analiz sonucuna göre Allah algısıyla bilişsel çarpıtmalar arasında negatif yönde anlamlı ilişkiler bulunmuştur. Ayrıca Allah algısı ile bilişsel çarpıtmaların alt boyutlarından olumsuz benlik algısı, kendini suçlama, çaresizlik, umutsuzluk ve yaşamı tehlikeli arasında negatif yönde anlamlı ilişkiler saptanmıştır. İlgili hipotezlerde Allah algısı ile bilişsel çarpıtmalar ve bilişsel çarpıtmaların alt boyutları arasında negatif yönde anlamlı ilişkiler bulunacağı ifade edilmişti. Yani ilgili hipotezlerimiz desteklenmiştir. Ayrıca çalışmamızda Allah algısı düzeylerinin bilişsel çarpıtmalara etkisini incelemek adına yapılan T testte, gruplar arasında anlamlı bir farklılaşmaya ulaşılamamıştır.

İlgili hipotezlerde yaş ilerledikçe Allah algısının daha olumlu olacağı ve bilişsel çarpıtmaların azalacağı varsayılmıştır. Analiz sonucunda Allah algısı ve yaş arasında anlamlı bir ilişki bulunamamış hipotezimiz desteklenmemiştir. Bilişsel çarpıtmalar ve yaş arasında negatif yönde anlamlı ilişkiler bulunmuş hipotezimiz desteklenmiştir.

İlgili hipotezlerde kızların Allah algısının erkeklere göre daha olumlu olacağı ve bilişsel çarpıtma düzeylerinin de daha yüksek olacağı ifade edilmiştir. Yapılan analiz sonucunda kızların Allah algısı erkeklere göre daha olumludur şeklindeki hipotezimiz desteklenmiştir. Ancak bilişsel çarpıtmalarda cinsiyetler arasında anlamlı bir farklılaşmaya rastlamamıştır, hipotezimiz desteklenmemiştir.

Çalışmamızda anne-baba tutumu demokratik olanların Allah algısının olmayanlara göre daha olumlu olacağı varsayılmıştır. Ayrıca anne-baba tutumu demokratik olanların bilişsel çarpıtma düzeyinin olmayanlara göre daha düşük olacağı iddia edilmiştir. Anne-baba tutumu demokratik olanların Allah algısının daha olumlu olacağına dair hipotezimiz desteklenmemiştir. Gruplar arasında anlamlı bir farklılaşma olmamıştır. Anne-baba tutumu demokratik olanların bilişsel çarpıtma düzeyinin daha düşük çıkacağına dair hipotezimiz ise kısmen desteklenmiştir. Anne tutumu grupları arasında anlamlı bir farklılaşma görülmüş ancak Tukey HSD testi sonucunda bu farklılaşmanın hangi gruplar arasında olduğu tespit edilememiştir. Baba tutumu grupları arasındaki farklılaşmanın ise baba tutumu demokratik olanlarla ilgisiz olanlar arasında olduğu görülmüştür.

Anne-baba ve arkadaş çevresi dindarlık düzeyi ile Allah algısı arasında pozitif yönde, bilişsel çarpıtmalar arasında negatif yönde anlamlı ilişkilerin olacağı varsayılmıştır. Analiz sonucunda anne-baba ve arkadaş çevresi dindarlık düzeyi arasında pozitif yönde anlamlı ilişkiler saptanmış, ilgili hipotezlerimiz desteklenmiştir. Anne-baba ve arkadaş çevresi dindarlık düzeyi ile bilişsel çarpıtmalar arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. İlgili hipotezlerimiz desteklenmemiştir.

Çalışmamızda öznel dindarlık algısı yükseldikçe olumlu Allah algısının yükseleceği varsayılmıştır. Analiz sonucunda öznel dindarlık algısı ve Allah algısı arasında pozitif yönde anlamlı ilişkiler saptanmış, ilgili hipotezimiz desteklenmiştir. Çalışmamızda öznel dindarlık algısı ve bilişsel çarpıtmalar arasında negatif yönlü anlamlı bir ilişkinin bulunacağı varsayılmıştır. Sonuç olarak, öznel dindarlık algısı ve Allah algısı arasında negatif yönde anlamlı ilişkiler tespit edilmiş, ilgili hipotezimiz desteklenmiştir.

İlgili hipotezimizde dine verilen önem derecesi arttıkça olumlu Allah algısı puanının yükseleceği ifade edilmiştir. Analiz sonucunda, Allah algısı ve dine verilen önem derecesi arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki bulunmuş, hipotezimiz desteklenmiştir. Konuyla ilgili diğer hipotezimizde dine verilen önem derecesi yükseldikçe bilişsel çarpıtma düzeyinin düşeceği ifade edilmiştir. Yapılan analiz neticesinde, dinen verilen önem derecesi ve bilişsel çarpıtmalar arasında negatif yönde anlamlı ilişkiler saptanmış, hipotezimiz desteklenmiştir.

Çalışmamızda sevgi temelli dini eğitim alanların Allah algısının almayanlara göre daha olumlu olacağı ve bilişsel çarpıtma düzeyinin daha düşük olacağı, ifade edilmiştir. Yapılan analiz neticesinde sevgi temelli dini eğitim alanların Allah algısı puanları almayanlara göre anlamlı şekilde daha yüksek, bilişsel çarpıtmaları anlamlı şekilde daha düşük çıkmıştır, ilgili hipotezlerimiz desteklenmiştir.

KAYNAKÇA

AĞIR Meral, “Üniversite Öğrencilerinin Bilişsel Çarpıtma Düzeyi ile Problem Çözme Becerileri ve Umutsuzluk Düzeyleri Arasındaki İlişki”, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2007.

AĞIR Meral Sert, Haluk Yavuzer, “Bilişsel Çarpıtma Ölçeğinin Türkçe Formunun Geçerlilik ve Güvenirlilik Çalışması”, **Akdeniz Eğitim Araştırmaları Dergisi**, 12(26), 2018.

AKYÜZ Züleyha, “Gençlerde Benlik Saygısı ve Tanrı Tasavvuru”, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2010.

ALÇELİK Zeynep, “Yaşlılık Döneminde Tanrı Tasavvuru ve Benlik Saygısı”, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2013.

ANGIN Yasemin “Obsesif Kompulsif Bozukluk Tanılı Hastalarda Dini Yönelim ve Tanrı Algısının İncelenmesi: Bir Karma Yöntem Araştırması”, Basılmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum, 2020.

ASAR Çiğdem, “Lise Öğrencilerinin Tanrı Tasavvuru ile Değer Yönelimleri Arasındaki İlişki Üzerine Bir Araştırma: Yalova Örneği”, Basılmamış Doktora Tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana, 2020.

AYDIN Ali Rıza, “Tanrı Algısına Jungcu Bir Bakış”, **Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Sayı:28, 2010.

AYDIN Eyüp, “Tanrı Algısı ve Peygamber Algısı İlişkisi (Diyanet İşleri Başkanlığı Taşra Teşkilatı Görevlileri Örneği)”, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2018.

AYTEN Ali, **Psikoloji ve Din**, 4.Basım, İz Yayıncılık, İstanbul, 2015.

AYTEN Ali, Sevde Düzgüner, **Tasavvuf Psikolojisine Giriş**, 1. Baskı, Sufi Kitap, İstanbul, 2017.

BACANLI Hasan, “Tanrı ve Peygamber Kavramları”, **Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi**, sayı 2, 1995.

BAHADIR Abdülkerim “Din Psikologlarının Dindarlık, Değerler ve Ruh Sağlığı Konusunda Temel Yaklaşımları: W. James, S. Freud, G. Jung ve V. Frankl Örneği” **DİN, DEĞERLER ve SAĞLIK**, Ed. Hayati Hökelekli, 1.Basım, Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları, İstanbul, 2017.

BAHADIR Abdülkerim, **İnsanın Anlam Arayışı ve Din**, 4.Baskı, İnsan Yayınları, İstanbul, 2018.

BATUR S., H.K. Demir, “Depresyonun Tedavisi: Bilişsel Davranışçı Yaklaşım”, **Bilişsel Davranışçı Terapiler**, Editörler: [Gonca Soygüt](#), [Işık Savaşır](#), [Elif Barışkın](#), 4.Basım, Türk Psikologlar Derneği, Ankara, 2009.

BAYMUR Feriha, **Genel Psikoloji**, 26. Basım, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 2017.

BAYRAKTUTAR Merve, “İmam-Hatip Lisesi Öğrencileri Örneğinde Dini Başa Çıkma ve Tanrı Tasavvuru İlişkisi”, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2019.

BECK Aaron T., **Bilişsel Terapi ve Duygusal Bozukluklar**, (Çev. Aysun Türkcan), Litera Yayıncılık, İstanbul, 2005a.

BECK A. T., “The current state of cognitive therapy: a 40-year retrospective”, **Arch Gen Psychiatry**, 62(9), 2005b.

BECK Aaron T., Gary Emery, **Anksiyete Bozuklukları ve Fobiler**, (Çev. Veysel Öztürk), Litera Yayıncılık, İstanbul, 2006.

BECK Judith S., **Bilişsel Davranışçı Terapi**, (Çeviri Editörü: Muzaffer Şahin), 2.Basım Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara, 2019.

BEST John B., **Bilişsel Psikoloji**, (çev. Rüçhan Gökdağ), 1.Basım, Sınırsız Basım Yayın Dağıtım, Ankara, 2017.

BOWLBY John, “The Nature of the Child's Tie to his Mother”, **International Journal of Psycho-Analysis**, Sayı:39, 1958.

BRETHERTON Inge, “The Origins of Attachment Theory: John Bowlby and Mary Ainsworth”, **Developmental Psychology**, 28(5), 1992.

BUHARİ, Ebu Abdillah Muhammed İbn İsmail, **Sahih-i Buhari**, (çev.Mehmed Sofuoğlu), Ötüken Yayınları, İstanbul, 1987.

BULUT Melisa, Neşe Mercan, Çiğdem Yüksel, “Bilişsel Çarpıtma Düzeyi ile Depresyon ve Anksiyete Düzeyi Arasındaki İlişki: Sistemik Derleme”, **Balıkesir Sağlık Bilimleri Dergisi**, 9(3), 2020.

CENGİZ Serkan, “Ergenlerde Duygusal Tepkisellik, Bilişsel Çarpıtmalar ve Depresyon Arasındaki İlişkinin İncelenmesi”, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Erzurum, 2017.

CEYLAN Ummuhan Esra, “Ölümlülük Bilincinin Dini Başa Çıkma, Tanrı Algısı, Ölüm Kaygısı ve Psikolojik İyi Olma ile İlişkisi”, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2018.

CÜCELOĞLU Doğan, **İnsan ve Davranışı**, 19. Basım, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2010.

ÇELİK Nurdan, “Kadın Tutuklu Hükümlülerin Travma Düzeyleri ve Bilişsel Çarpıtma Şekillerinin Toplum Örnekleme ile Karşılaştırılması”, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Işık Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2019.

ÇİFÇİ Ayşenur, “14-18 Yaş Grubunda Tanrı Algısı İle Psikolojik Sağlık İlişkisinin İncelenmesi”, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Konya, 2019.

DALFİDAN Büşra, “Tanrı Tasavvuru ve Mutluluk İlişkisi”, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir, 2019.

DEMİRCİ Şükran, “Yetiştirme Yurdu Ergenlerinde Allah Tasavvuru - Malatya Örneği”, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri, 2009.

DINVAR Parvaneh Ebrahimi, “Travma Sonrası Stres Dünyaya İlişkin Varsayımlar ve Tanrı Algısı Arasındaki İlişki”, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2011.

DİLEK Yunus, “Ergenlerde Tanrı Algısı ile Şiddet Eğilimi Arasındaki İlişki Üzerine Bir Çalışma”, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum, 2019.

DOĞAN Murat, “Ergenlerde Tanrı Algısı ve Karar Verme Stilleri Arasındaki İlişki Üzerine Bir Araştırma”, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum, 2016.

DUMAN Nesrin, Yıldız İmre, Melis Mısırlı, “Üniversite Öğrencilerinin Umutsuzluk Düzeyi ve Bilişsel Çarpıtmaları Üzerine Bir Araştırma”, **Research Studies Anatolia Journal**, Cilt: 2, Sayı: 5, 2019.

D'ZURILLA T. J., M. R. Goldfried, “Problem Solving and Behavior Modification”, **Journal of Abnormal Psychology**, Cilt: 78, Sayı: 1, 1971, ss. 107–126.

ELKIND David, “The Origin of Religion in Child”, **Review of Religious Research**, Cilt:12, Sayı:1, 1970.

ERDAL Hamiyet Ece, “Özel Gereksinimli Çocuğa Sahip Annelerin Umutsuzluk Düzeyi Tanrı Algısı ve Çocuğunu Kabul-Ret Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi”, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Konya, 2019.

ERDEM Kübra, “İntihar Girişiminde Bulunan Bireylerde, Yaşam Tutumunun ve Bilişsel Çarpıtmaların Baş Etme Stillерinin Yordayıcısı Olarak İncelenmesi” Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Gaziantep 2018.

ERDOĞAN Emine, “Tanrı Algısı Dini Yönelim Biçimleri ve Dindarlığın Psikolojik Dayanıklılıkla İlişkisi”, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2014.

ERKUŞ Adnan, **Psikoloji Terimleri Sözlüğü**, 1.Basım, Doruk Yayınları, Ankara.

FOWLER James W., “İman Bilincinin Evreleri”, (çev. Ali Ulvi Mehmedoğlu), **Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Sayı:19, 2000.

FREUD Sigmund, **Dinin Kökenleri**, (Çev. Selçuk Budak), 2.Basım, Öteki Yayınevi, Ankara, 1997.

FREUD Sigmund, **Totem ve Tabu**, (çev. Akın Kanat), 26.Basım, Atlantis Yayınevi, İzmir, 2016.

GEÇTAN Engin, **Psikodinamik Psikiyatri ve Normaldışı Davranışlar**, 20.Basım, Metis Yayınları, İstanbul, 2012.

GOLDMAN Ronald, **Religious thinking from childhood to adolescence**, The Seabury Press, New York, 1968.

GOLDMAN Ronald, “Düşünme ve Dine Tatbiki”, (çeviren: Arş. Gör. Süleyman AKYÜREK), **Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı:11, 2001.

GREENWAY Philip, Lisa C. Milne, Veronica Clarke, “Personality Variables, Self-Esteem and Depression and an Individual’s Perception of God”, **Mental Health, Religion & Culture**, Cilt: 6, Sayı: 1, 2003.

GRIMES C., “God Image Research: A Literature Review”, **Journal of Spirituality and Mental Health**, Cilt:9, Sayı:3/4, 2007.

GÜLER Özlem, “Tanrı Algısı Ölçeği (TA): Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması”, **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 2007a, sayı: 1.

GÜLER Özlem, “Tanrı’ya Yönelik Atıflar, Benlik Algısı ve Günahkarlık Duygusu”, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2007b.

GÜRSOY Rahime, “ Depresyon ve Kaygı Bozukluğu Tanısı Almış Olan Hasta Grupları Arasında Bilişsel Çarpıtma Düzeylerinin Karşılaştırılması”, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Hasan Kalyoncu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziantep, 2018.

HACIKELEŞOĞLU Hızır, “Ebeveyn Tutumları ve Kişilik Özelliklerinin Tanrı Tasavvuru ile İlişkisi Üzerine Bir Araştırma”, Basılmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum, 2020.

HARMS Ernest, “The Development of Religious Experience in Children”, **The American Journal of Sociology**, Cilt: 50, Sayı:2, 1944.

HAYTA Akif, “Anneden Allah’a: Bağlanma Teorisi ve İslâm’da Allah Tasavvuru”, **Değerler Eğitimi Dergisi**, 4 (12), 2006.

HAYTA Akif, “Bağlanma Kuramı ve Tanrı Tasavvuru İlişkisi Üzerine Bir Araştırma”, Basılmamış Doktora Tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa, 2017.

HÖKELEKLİ Hayati, **Din Psikolojisi**, 9.Basım, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2011.

HÖKELEKLİ H., **İslam Psikolojisi Yazıları**, 3. Baskı, Değerler Eğitimi Merkezi, İstanbul, 2017.

İMAMOĞLU Abdul Vahit, “Din, Dindarlık, Dini Hayat”, **Din Psikolojisi**, Ed. Faruk Karaca, Abdülkerim Bahadır, Atatürk Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınları, 2016.

KARACA Faruk, **Dini Gelişim Teorileri**, DEM Yayınları, İstanbul, 2007.

KARTOPU Saffet, “Yaşamı Sürdürme Nedenlerinin Tanrı Algısıyla İlişkisi”, **Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic**, Cilt 9/2, 2014.

KAYA Feridun, “İmam-Hatip Lisesi Öğrencilerinde Tanrı Algısı ve Kaygı İlişkisi Üzerine Bir Araştırma Ağrı İli Örneği”, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum, 2018.

KILINÇ Hicran , Seher A. Sevim,” Loneliness and Cognitive Distortions Among Adolescents” **Journal of Faculty of Educational Sciences**, 38 (2), 2005.

KIRKPATRICK Lee A., Philip R. Shaver, “An Attachment-Theoretical Approach to Romantic Love and Religious Belief”, **Personality and Social Psychology Bulletin**, Cilt:18, Sayı:276,1992.

KIRKPATRICK Lee A., “Attachment Theory and the Evolutionary Psychology of Religion”, **The International Journal for the Psychology of Religion**, Cilt:22,Sayı:3 2012.

KISA Cihad, “Nesne İlişkileri Kuramı ve Tanrı Tasavvuru”, Basılmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2013.

KOÇ Ayşe, “Üniversite Öğrencilerinde Tanrı Tasavvuru, Benlik Algısı ve Öfke Yaşantısı”, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2011.

KOÇÖZ Duyunç, “Revisiting Cognitive Distortions and Psychopathology Relationship: Testing Mediating Roles of Mindfulness and Negative Self-Focus Using Structural Equation Modeling”, Basılmamış Yüksek Lisan Tezi, İstanbul Arel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2017.

KULA Tahsin, “Ergenlerde Öfke Duygusu; Benlik Algısı, Tanrı Algısı, Suçluluk ve Utanç Duyguları Açısından Bir Değerlendirme (Diyarbakır Örnekleme)”, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2012.

KULU Ayten Uzun, “Ortaokul Öğrencilerinde Umut İyimserlik ve Allah Tasavvuru İlişkisi”, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2019.

KUŞAT Ali, “Ergenlerde Allah Tasavvuru”, **Dindarlığın Sosyo-Psikolojisi**, Ed. Ü. Günay, C. Çelik, Karahan Kitapevi, Adana, 2006.

MEHMEDOĞLU Ali Ulvi, “Tanrı Tasavvurları”, **Din Psikolojisi**, Ed. Hayati Hökelekli, 1. Baskı, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir, 2010.

MEHMEDOĞLU Ali Ulvi, **Tanrıyı Tasavvur Etmek**, 1.Basım, Çamlıca Yayınları, İstanbul, 2011.

MEISSNER W. W., **Psychoanalysis and Religious Experience**, Yale University Press, New Haven, 1984.

MESMAN, M. H. Van IJendoorn, A. Sagi-Schwartz, “Cross-Cultural Patterns of Attachment: Universal and Contextual Dimensions”, **Handbook of Attachment: Theory, Research, and Clinical Applications**, ed. J. Cassidy - P. R. Shaver, 3.Baskı, The Guilford Press, New York, 2016.

MURATBEYOĞLU Güllü, “İHKİB Kağıthane Mesleki Teknik Anadolu Lisesinde Öğrenim gören Ergenlerin Bilişsel Çarpıtma Düzeyleri ile Stres Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi”, Basılmamış Yüksek Lisan Tezi, Nişantaşı Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2016.

MURDOCK Nancy L., **Psikolojik Danışma ve Psikoterapi Kuramları Olgu Sunumu Yaklaşımıyla**, (Füsaun Akkoyun), 2.Basım, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara, 2018.

MÜSLİM, Ebul Hüseyin Haccac, **Sahih-i Müslim’den Dersler**, (Ed. Abdullah Feyzi Kocaer), Hüner Yayınevi, Konya, 2006.

NEFF Kristin, “Self-Compassion: An Alternative Conceptualization of a Healthy Attitude Toward Oneself”, **Self and Identity**, Cilt: 2, 2003.

ORAK Oya Sevcan ve diğerleri, “Yaşlı Hastalarda Tanrı Algısı Ölüm Kaygısını Etkiler Mi?”, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Cilt: 8, Sayı: 38, 2015.

ÖRÜM Mehmet Hamdi, “Cognitive Error Characteristics of Rumination and Cleaning Dimensions of Obsessive-Compulsive Disorder”, **Anatolian Journal of Psychiatry**, Cilt: 21, Sayı: 6, 2020.

ÖRÜM Mehmet Hamdi, Obsesif-Kompulsif Bozuklukta Bilişsel Hataların Psikiyatrik Belirtilerle İlişkisi”, **Ankara Eğitim Araştırma Hastanesi Dergisi**, Cilt: 53, Sayı: 1, 2020.

PEKER Hüseyin, **Din Psikolojisi**, 6.Basım, Çamlıca Yayınları, İstanbul, 2011.

PIAGET Jean, **Çocuğun Gözüyle Dünya** , (çev.İsmail Yerguz), 3.Basım, Dost Kitabevi, Ankara, 2013.

PIAGET Jean, **Zeka Psikolojisi**, (çev.İsmail Hakkı Yılmaz), 1.Basım, Pinhan Yayıncılık, İstanbul, 2019.

RIZZUTO Ana Maria, **The Birth of the Living God: A Psychoanalytic Study**, Chicago University of Chicago Press, London, 1979.

RIZZUTO Ana Maria, “The Psychological Foundations of Belief in God”, **Toward Moral and Religious Maturity**, Ed. C. Brusselmans, Silver Burdett Company, Morristown\New Jersey, 1980.

SARI Burcu Boran, “Üniversite Öğrencilerinin Bilişsel Çarpıtmaları ile Öz Duyarlıkları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi”, Basılmamış Yüksek Lisan Tezi, Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2017.

SCHAEFER C. A., R. L. Gorsuch, “Psychological Adjustment and Religiousness: The Multivariate Belief-Motivation Theory of Religiousness”, **Journal for the Scientific Study of Religion**, Cilt:30, Sayı:4, 1991.

SEYHAN Beyazıt Yaşar, “Üniversite Öğrencilerinde Tanrı Tasavvuru ve Psikolojik İyi Olma Hali Arasındaki İlişkiler”, **Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt: XVIII, Sayı 1, 2014.

SHARF Richard S., **Psikoterapi ve Psikolojik Danışma Kuramları Kavramlar ve Örnek Olaylar**, (çev. Niliüfer Voltan Acar), 5.Basım, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara, 2017.

SUADIYE Yağmur, Arzu Aydın, “Anksiyete Bozukluğu Olan Ergenlerde Bilişsel Hatalar”, **Klinik Psikiyatri**, Cilt: 12, 2009.

ŞAHİN Adem, “Din Psikolojisine Bilişsel Yaklaşım: McIntosh’un “Bilişsel Bir Şema Olarak Din” Teorisi Örneği”, **SÜİFD**, Cilt: 23, 2007.

TANGNEY J. P., R. L. Dearing, **Shame and Guilt**, Guilford Press, New York, 2002.

TEKGÜL Neslihan, “Ergenlik Döneminde Bilişsel Odaklı Psiko-Eğitim Programının Kaygı Düzeyi Akademik Başarı ve Bilişsel Hatalar ile Etkileşiminin İncelenmesi”, Basılmamış Yüksek Lisan Tezi, Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2015.

TERLEMEZ Zeynep Afra, “Bilişsel Çarpıtmaların Yaşam Doyumu Cinsiyet ve Kaygı ile İlişkisinin İncelenmesi”, Basılmamış Yüksek Lisan Tezi, Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2019.

TİRMİZİ, Ebu İsa Muhammed b. İsa b. Sevre es-Sülemi, **Sünen-i Tirmizî**, (çev.Osman Zeki Mollamehmetoğlu), Yunus Emre Yayınları, İstanbul, [t.y.].

TOKUR Behlül, “İmam hatip lisesi öğrencilerinde Tanrı algısı ve kaygı ilişkisi üzerine bir araştırma (Ağrı ili örneği)”, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2018, Erzurum.

TOPALOĞLU Bekir, Y. Ş. Yavuz, İ. Çelebi, **İslam’da İnanç Esasları**, 21.baskı Çamlıca Yayınları, İstanbul, 2014.

TOPALOĞLU Bekir, “Allah” md., **DİA**, İstanbul, 1989, Cilt: II, ss. 471-498.

TÜRKÇAPAR M. Hakan, **Bilişsel Davranışçı Terapi: Temel İlkeler ve Uygulama**, 15.Basım, Epsilon Yayınevi, İstanbul, 2020.

UYSAK Veysel ve diğerleri,” Ergenlerin Tanrı Algılarıyla Sosyal Kaygı ve Umut Düzeyleri Arasındaki İlişkiler”, **Marmara Üniversitesi Öneri Dergisi**, Cilt 11, Sayı 22, 2014.

WINNICOT D.W., **Oyun ve Gerçeklik**, (çev. Tuncay Birkan), 1.Basım, Metis Yayınları, İstanbul, 1998.

WULFF David M., **Psychology of Religion: Classic and Contemporary**, 2.Basım, [John Wiley & Sons](http://www.johnwiley.com), New York, 1997.

VERGOTE Antoine, Catherine Aubert, “Anne-Baba İmgeleri ve Tanrı Temsilleri”, (çev. Mustafa Koç), **Balıkesir Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt:4, Sayı:1, 2018.

YAPICI Asım, “Allah ve Kutsal Kavramlarının Çağrıştırdıkları Anlamalara Sosyo-Psikolojik Bir Bakış Çukurova Üniversitesi Örneği”, **Değerler Eğitimi Dergisi**, Cilt:2, Sayı:7-8, 2004.

YAPICI Asım, **Ruh Sağlığı ve Din**, 2.Basım, Karahan Kitabevi, Adana, 2013.

YAPICI Asım, “Yeni Bir Dindarlık Ölçeği ve Üniversiteli Gençlerin Dinin Etkisini Hissetme Düzeyi: Çukurova Üniversitesi Örneği”, **Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi** 6 (1), s170.

YAPICI Asım, S. Z. Zengin, “İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Değer Tercih Sıralamaları Üzerine Psikolojik Bir Araştırma: Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Örneği”, **Değerler Eğitimi Dergisi**, 1 (4),s.202.

YILDIRIM Süreyya, “13-18 Yaşlar Arası Meslek Liseli Ergenlerde Tanrı Algısı Üzerine Bir Araştırma”, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta, 2018.

YILDOĞAN Çiğdem, “7-12 Yaş Arası Çocuklarda Tanrı Tasavvuru (Kırşehir\Çiçekdağı İlçesi Örneği)”, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri, 2012.

YOUNG JE., MD. Lindemann “An Integrative Schema Focus Model for Personality Disorders” **Journal of Cognitive Psychotherapy**, 6, 1992.

YURDAGÜR Metin, **Ayet ve Hadislerle Esmâ-i Hüsnâ: Allah'ın İsimleri**, 4.Basım, Marifet Yayınları, İstanbul, 2006.

ZURNACI Şükran Öztürk, “İmam-Hatip Ortaokulu Öğrencilerinde Allah Tasavvuru”, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çorum, 2019.

EKLER

EK-1

NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL VE BEŞERİ BİLİMLER BİLİMSEL ARAŞTIRMALAR ETİK KURULU
BAŞKANLIĞI
ETİK KURUL KARARI

Etik Kurul Toplantı Tarihi/Sayısı ve Karar No	Tarih : 10/12/2021 Toplantı Sayısı: 11 Karar No : 2021/576
Araştırmanın Başlığı	Allah Algısı Ve Bilişsel Çarpıtmalar İlişkisi
Sorumlu Araştırmacı	Prof. Dr. Adem ŞAHİN
Yardımcı Araştırmacı	Lisansüstü Öğrenci Gülsüm Nur ATLIOĞLU
Etik Kurul Kararı	7941 sayılı başvurunuz değerlendirilmiş olup araştırmanız Etik Kurul tarafından uygun görülmüştür.

ASLI GIBİDİR
10/12/2021

Dr. Öğr. Üyesi Mustafa AYDIN
Etik Kurul Başkan Yardımcısı

EK-2

1-) Yaş .....

2-) Cinsiyet

Erkek ( ) Kadın ( )

3-) Annenizin size karşı tutumu nasıldır?

Benim düşüncelerime değer verir. ( ) Bana karşı aşırı derecede koruyucudur. ( )
Bana karşı ilgisizdir. ( ) Otoriter ve bana karşı baskıcıdır. ( )

4-) Babanızın size karşı tutumu nasıldır?

Benim düşüncelerime değer verir. ( ) Bana karşı aşırı derecede koruyucudur. ( )
Bana karşı ilgisizdir. ( ) Otoriter ve bana karşı baskıcıdır. ( )

5-) Annenizin dindarlık düzeyi nedir?

Düşük ( ) Ortanın altı ( ) Orta ( ) Ortanın Üstü ( ) Yüksek ( )

6-) Babanızın dindarlık düzeyi nedir?

Düşük ( ) Ortanın altı ( ) Orta ( ) Ortanın Üstü ( ) Yüksek ( )

7-) Size göre arkadaş çevrenizin dindarlık düzeyi nedir?

Düşük ( ) Ortanın altı ( ) Orta ( ) Ortanın üstü ( ) Yüksek ( )

8-) Daha önce din eğitimi aldınız mı?

Evet ( ) Hayır ( )

9-) Dinin sizin için önem derecesi nedir?

Çok Önemli ( ) Önemli ( ) Ne Önemli Ne Önemsiz ( ) Önemsiz ( ) Önemli Değil ( )

10-) Kendinizi dindarlık açısından nasıl görüyorsunuz?

Düşük ( ) Ortanın altı ( ) Orta ( ) Ortanın üstü ( ) Yüksek ( )

11-) Aldığım din eğitimi sevgi temellidir.

Evet ( ) Hayır ( )

12-) Aldığım din eğitimi korku temellidir.

Evet ( ) Hayır ( )

Aşağıda, ifadelerde belirtilen durumlardan kendi durumunuza en uygun geleni işaretleyiniz.	Hiç bir zaman	Çok az	Bazen	Sıklıkla	Çok sık
1-) Kendinizi küçük görüyorsunuz.	1	2	3	4	5
2-) Başınıza gelen bir olaydan dolayı kendinizi suçlarsınız.	1	2	3	4	5
3-) Durumunuzu daha iyi hale getirmek konusunda kendinizi çaresiz hissediyorsunuz.	1	2	3	4	5
4-) Umutsuz hissediyorsunuz.	1	2	3	4	5
5-) Başkalarının size kötü davranmasını beklersiniz	1	2	3	4	5
6-) Kendinizden nefret ediyorsunuz.	1	2	3	4	5
7-) Kötü bir şey olduğunda bunu hak ettiğinizi düşünürsünüz.	1	2	3	4	5
8-) Başınıza gelen bir olay üzerinde pek fazla kontrolünüzün olmadığını düşünüyorsunuz	1	2	3	4	5
9-) İşlerin sizin için asla iyi gitmeyeceğine inanıyorsunuz	1	2	3	4	5
10-) Size göre dünya tehlikelerle dolu bir yerdir	1	2	3	4	5
11-) Kendinizi eleştirirsiniz.	1	2	3	4	5
12-) Biri tarafında incitildiğinde kendinize hiddetlenirsiniz	1	2	3	4	5
13-) Hayatınızda işleri yoluna koymak için elinizden pek fazla bir şey gelmeyeceğine inanıyorsunuz	1	2	3	4	5
14-) Geleceğe dair umutsuzsunuz.	1	2	3	4	5
15-) Kötü bir haber almayı beklersiniz.	1	2	3	4	5
16-) Kendinize lakaplar takarsınız.	1	2	3	4	5
17-) Başınıza gelen kötü bir olayı hak ettiğinizi düşünürsünüz.	1	2	3	4	5
18-) Hayatınızın kontrolü sizin elinizde değildir.	1	2	3	4	5
19-) Hayatınızın asla düzelmeyeceğini düşünüyorsunuz.	1	2	3	4	5
20-) Birinin sizi incitebileceğini düşünürsünüz.	1	2	3	4	5
21-) Kendinizi beğenmiyorsunuz.	1	2	3	4	5
22-) Başınıza bir sıkıntı geldiğinde kendinizi suçlarsınız	1	2	3	4	5
23-) Koşulları değiştirmeye çalışmanızın boşuna olacağını düşünüyorsunuz.	1	2	3	4	5

24-) Hiçbir şeyin daha iyi olamayacağını düşünüyorsunuz.	1	2	3	4	5
25-) İnsanlardan en kötüsünü bekleme eğiliminiz vardır.	1	2	3	4	5
26-) Çekici/Hoş biri olduğunuzu düşünmüyorsunuz.	1	2	3	4	5
27-) Başınıza gelen bir olayda utanç duyarsınız.	1	2	3	4	5
28-) Engellemeye ne kadar uğraşsanız da dertlerden kurtulamayacağınızı hissediyorsunuz.	1	2	3	4	5
29-) Geleceğinizin umut vaat edici olduğunu hissetmiyorsunuz	1	2	3	4	5
30-) Bir haber alacağınız da aklınıza en kötüsü gelir.	1	2	3	4	5
31-) Başkalarının arasındayken kendinizi küçük görüyorsunuz.	1	2	3	4	5
32-) Size bir şey yapıldığında kendinizi suçlu hissedersiniz.	1	2	3	4	5
33-) Hayatınızın kontrolünüzün elinizde olmadığı kanıdasınız.	1	2	3	4	5
34-) Hayatınızın asla düzelmeyeceğini düşünüyorsunuz	1	2	3	4	5
35-) Geçmişte sizden yararlanmaya çalışan kişiler olduğunu düşünüyorsunuz.	1	2	3	4	5
36-) Kendinize aptal veya çirkin diye hitap edersiniz.	1	2	3	4	5
37-) Muhtemelen sizin suçunuz olmasa bile istenmeyen bir durumda kendinizi suçlarsınız.	1	2	3	4	5
38-) Hayatın size fazla seçenek sunmadığını hissediyorsunuz.	1	2	3	4	5
39-) Geleceği dair umutlu değilsiniz.	1	2	3	4	5
40-) Haksızca eleştirilmeyi veya aşağılanmayı beklersiniz.	1	2	3	4	5

Aşağıda "Allah" hakkındaki duygu, düşünce ve davranışlarınıza ilişkin ifadeler bulunmaktadır. Bu ifadelerden size uygun geleni işaretleyiniz.	Hiç Katılmıyorum	Kısmen Katılıyorum	Biraz Katılıyorum	Oldukça Katılıyorum	Tamamen Katılıyorum
1-) O' nun bana karşı çok merhametli olduğunu hissediyorum.	1	2	3	4	5
2-) O' nu düşünmek bana sıkıntı veriyor.	1	2	3	4	5
3-) O' nun beni bağışlayacağını zannetmiyorum.	1	2	3	4	5
4-) O' nu düşündüğümde içimden gelen tek duygu: sevgi.	1	2	3	4	5
5-) O' nun bana olan sevgisini hissedebiliyorum.	1	2	3	4	5
6-) O' nun bana şefkatle davrandığını hissedebiliyorum.	1	2	3	4	5
7-) O' nu düşündüğümde utanıyorum ve kendimi suçlu hissediyorum.	1	2	3	4	5
8-) O' nun bana karşı çok acımasız olduğunu düşünüyorum.	1	2	3	4	5
9-) O' nu düşünmek bana güven veriyor.	1	2	3	4	5
10-) O aklıma geldiğinde O'ndan kaçıp uzaklaşmak istiyorum.	1	2	3	4	5
11-) O' nu düşünmek beni mutlu ediyor ve içim sevinçle doluyor.	1	2	3	4	5
12-) O, ne yaparsam yapayım kusurlarımı örtüyor.	1	2	3	4	5
13-) O, her zaman güvenebileceğim tek kaynaktır.	1	2	3	4	5
14-) O' nu düşününce kendim için kaygılanıyorum.	1	2	3	4	5
15-) O, benim için korkutucudur.	1	2	3	4	5
16-) Zor zamanlarımda O' nun benim yanımda olmadığını hissediyorum.	1	2	3	4	5
17-) O, bütün insanları karşılık beklemeden sever.	1	2	3	4	5
18-) O, yaptıklarım için beni cezalandırıyor.	1	2	3	4	5
19-) O' nu düşünmekle huzur buluyorum.	1	2	3	4	5

20-) O, bence gerçekten de çok bağışlayıcıdır.	1	2	3	4	5
21-) O' nun bana yakın olduğunu sanmıyorum.	1	2	3	4	5
22-) O' nun beni her durumda koruduğunu biliyorum.	1	2	3	4	5